

cogito

ARİSTOTELES

ikinci çözümlmeler

Çeviren: Ali Houshiary

İKİNCİ ÇÖZÜMLEMELER

Aristoteles (İ.Ö. 384-322), antik Yunan felsefesinin en önemli adlarındandır. Akılcı yaklaşımı ve bilimsel görüşleriyle felsefede gerçekçiliğin "baba"sı ve mantığın öncüsü kabul edilir. Aristoteles, yirmi yıl boyunca Platon'la onun Atina'daki Akademia'sında diyaloglarda bulundu, sonra Assos'ta (bugün Çanakkale ilinde Behramkale) bir Akademia kurdu. Büyük İskender'in öğretmenliğini yaptıktan sonra Atina'ya dönüşünde Akademia'nın başına getirilmeyince, kent dışında kendi okulu Lykeion'u ("lise" adı buradan gelir) kurdu. İ.Ö. 323'te, Büyük İskender'in ölümünden sonra, eski bir şiirinden dolayı dinsizlikle yargılandı; Sokrates'in akabetine uğramamak için Khalkis'e gitti ve orada öldü.

Aristoteles, felsefe tarihine en özgün katkısı olan metafizik için *protophilosophia* ("ilk felsefe") adını kullanıyordu. Lykeion'un son yöneticisi Rodoslu Andronikos, İ.Ö. 60 yıllarında Aristoteles'in yapıtlarını derlerken, "varlık" konusundaki görüşlerini *Physike*'den (*Fizik*) sonraki kitaba koyarak *ta meta physike* ("fizikten sonra gelen") adını verdi ve "metafizik" sözcüğünün isim babası oldu.

Türkçeye çevrilen başlıca yapıtları: *Fizik, Metafizik, Poetika, Retorik* (İngilizceden çeviren Mehmet H. Doğan, YKY, 1995), *Nikomakhos'a Etik, Organon* (altı kitaplık bu yapıtın bir bölümü Türkçeleştirilmiştir).

Ali Houshiary Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu. Aristoteles'in *Birinci Çözümlemeler* adlı yapıtını dilimize kazandırmıştır.

Aristoteles'in
YKY'deki öteki kitapları:

Retorik (1995)

Fizik (1997)

ARISTOTELES

İKİNCİ ÇÖZÜMLEMELER

YUNANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ALİ HOUSHIARY

İSTANB

Yapı Kredi Yayınları - 2149
Cogito - 135

İkinci Çözümler / Aristoteles
Özgün Adı: ANAAYTIKA YETEP
Yunanca Aslından Çeviren: Ali Houshiary
Redaksiyon: Saffet Babür

Kitap Editörü: E. Efe Çakmak
Düzeltili: Fahri Güllüoğlu

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli/İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2005
ISBN 975-08-0897-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2002

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
www.teleweb.com.tr

İkinci Çözümlemeler ya da İlk Bilgi-Kuramı Kitabı

Aristoteles'in "İkinci Çözümlemeler" başlığıyla çevrilen bu yapıtı, *Organon* başlığı altında toplanan yapıtlardan biri. *Organon* başlığı altında toplananlar ise şunlar: *Kategoriler*, *Yorum Üzerine*, *Topikler*, *Sofistlerin Yanlış Çıkarımları* ve *Birinci-İkinci Çözümlemeler* (*Analytika*).

Aristoteles'in dilinde "analytika", daha çok araştırmalar, incelemeler anlamı taşır. *Birinci Çözümlemeler*'de, temellendirme ifadelerinin temel biçimleri olan tasımlar; onların tasım olmasını güvence altına alan mantıksal biçimler, yani geçerli tasım biçimleri ve tarzları incelenir. *İkinci Çözümlemeler*'de ise bilginin temel öğeleri serimlenir. Dolayısıyla her iki "çözümleme" de aynı konuyu işler ama iki çözümlemenin farkı şu: *Birinci Çözümlemeler*, temellendirmenin salt biçimsel yanını, tasımlamayı inceler, dolayısıyla sadece "mantıksal doğruluk" ile ilgilenir; *İkinci Çözümlemeler*'de sadece önermelerden nasıl çıkarım yapıldığı işlenmez, bu önermelerin gerçeklik konusundaki bilgisel değeri de ortaya konur. Öte yandan Aristoteles öteki yapıtlarında hep "analytika" adlı metinden söz eder, bu yapıtı kendisinin ikiye ayırdığına ilişkin bir bilgi yok.

İkinci Çözümlemeler felsefe tarihinde "ilk bilgi-kuramı kitabı" diye görülür. Aristoteles öncesi düşünürlerden Parmenides, Herakleitos ve Platon "Bilgi nedir?", "Sağlam bilgi nasıl elde edilir?" sorularıyla ilgilenmişlerdir ama bu alanda ilk "meta-bilgi kuramı" *İkinci Çözümlemeler*'de verilir, denir.* Bu çözümlemelerde Platon'un anımsama kuramı (*anamnesis*) ve idea öğretisi; Antisthe-

* Bkz. Ottfried Höffe. *Aristoteles, Lehre vom Beweis oder Zweite Analytik*, Felix Meiner Verlag, 1976, s. viii-ix.

nes'in "bilgi olanaklı değildir" savı; Ksenokrates'in "bilgi ancak döngüsel kanıtlama yoluyla olanaklıdır" iddiası ile de hesaplaşılır.

İkinci Çözümlemeler sadece bilginin nasıl olanaklı olduğu konusunda bir araştırma değil, ilk olarak onun üstünde bir bilginin düşünülemeyeceği bir bilgi derecesini de, mutlak anlamda bilmeyi de inceliyor. Böyle bir bilgi için iki temel yapı var: 1. Mutlak anlamda doğru, zorunlu, ilk önermelerden hareketle yapılan kanıtlama (*apodeiksis*, ya da *episteme apodeiktike*); 2. Bu ilk önermelerin nasıl elde edileceğine ilişkin yöntem (*epagoge*) ve bu ilk önermelerin bilinmesi (*nous*). Aristoteles, *apodeiksis*'e (kanıtlamalı bilgiye) mutlak anlamda doğru ilk önermelere bağlı olarak tam tasım yoluyla ulaşılacağını düşünüyor. Bu ilk önermelerin de duyumsama (*aisthesis*), anımsama (*mneme*), deneyim (*empeiria*) süreciyle ve tümevarım yoluyla elde edileceğini iddia ediyor. İlk, doğru önermeleri bilme ayrıcalığını ise, bu duyumsama, anımsama, deneyim, tümevarım sürecinde kurulan "us" a (*nous*) tanıyor*.

Burada "bilgi görüşü" konusunda Aristoteles'e yakıştırılan görüşlerden bazılarına değinmekte yarar var: Aristoteles'e yüklenen "aksiyomatik-deduktif" bilgi düşüncesi Aristoteles'in bilgi görüşünü açıklamada yetersiz; çünkü "aksiyomatik-deduktif" kısım Aristoteles için sadece kanıtlama (*apodeiksis*) kısmını oluşturur, oysa en az bu kısım kadar önemli olan öteki yan var: ilk önermeler, mutlak anlamda doğru, zorunlu ilk önermeler. Bu önermeler tümevarım (*epagoge*) yoluyla oluşur, ama burada Aristoteles'in tümevarım (*epagoge*) anlayışı ile daha sonraki tümevarım (endüksiyon) anlayışı arasındaki farkı da belirtmek gerekiyor. Aristoteles'te *epagoge* iki anlama geliyor: 1. Tek tek durumlardan genel bir olgu durumuna giden genelleştirme; 2. İlk önermelere giden bilgi yolu; *nous* ile dolaysız, zorunlu ilk önermelerin görülmesi yolu. Bunlardan sadece ilki modern tümevarım anlayışına karşılık gelmekte. Bu yol da tümel değil, sadece genel bir olgu durumunu ortaya koyar. İkinci yol ilk önermelerin bilgisi için önemlidir. Yani *Topika* I, 8, 103b1-6; *Sofistlerin Yanlış Çıkarımları* 4, 165b27-30, *Birinci Çözümlemeler* II, 23, 68b15 vd. yerlerde görülen tümevarım bir genelleme yapan tüme-

* Bkz. Aristoteles. İkinci Çözümlemeler II. Kitap-19.Bölüm. Bu konuda ayrıntılı çalışma için bkz. Saffet Babür, "Aristoteles'te Episteme", *Yeditepe'de Felsefe I*, Yeditepe Üniv. Yay., 2002, s.7-20.

varımdır. Burada tek tek insandan, attan, katırdan hareketle bir genelleme yapılır: "Safraşız canlılar uzun yaşar" genellemesidir bu. Bu daha sonraları tam tümevarım adını alacak biçimdir. Yani olabildiğince çok tek tek durumların gözlenmesiyle bir genelleştirme. Ama Aristoteles'e göre böyle bir tümevarım ile ilk tümel önermelere ulaşamaz, çünkü ilke olarak gelecekteki tek tek durumları kapsamadığı için, değiştirilebilecek bir genellemedir ([Bkz. *Topika*, 110a 32] Burada hem "Aristoteles'in yöntemi yeni şeyler bulmak için elverişsizdir" diyenlere karşı bir şey söylemesi, hem de özellikle yirminci yüzyılda "tümevarım yönteminin kendisini eleştirenlere" ilham veren görüş olması dikkat çekici). Dolayısıyla sıkı bir tümel değil, tümevarıma bağlı *olasılıklar* elde edilir. Bu yöntem Aristoteles'e göre "sıkı" bir yöntem değildir. Bu yüzden sadece genellemelere götüren tümevarım yöntemine, sıkı tümel temellendirme olan dedüksiyon yönteminden daha az güvenilir Aristoteles tarafından. Oysa daha önce de söylendiği gibi, mutlak anlamda doğru, ilk tümel önermelere götüren *epagoge* de söz konusu Aristoteles için. Öte yandan şu çok önemli: İlk tümel önermelere götüren *epagoge* sadece kanıtlama (*apodeiksis*) ile bağlantısı içinde dolaysızdır.

Sonuçta Aristoteles sağlam bilgi için *olanaklı neden* olarak duyumsamayı (*aisthesis*), *etkin neden* olarak da us'u (*nous*), her ikisi de farklı işlevi olan nedenler olarak ilk tümel önermeler için öngörüyor. Temel önermelerin bilgisine ulaşma aşaması duyumsama ile başlıyor ama o bilgi duyumsamaya *dayanmıyor*.

Bu yüzden de Aristoteles "empiristler" arasında sayılamıyor. Çünkü ilk temel önermelerin bilgisini deneyim (*empeiria*) değil, us (*nous*) gerçekleştirmektedir. Aristoteles bir "rasyonalist" de değil, çünkü ilk tümel önermelerin bilgisi deneyimden bağımsız söz konusu olamaz. Deneyim bu bilgi için zorunlu bir yol ama yeterli değil. Yani Kant'ın "eleştiri-öncesi durum"u da Aristoteles'e pek uymuyor. Dolayısıyla, *İkinci Çözümlemeler*, felsefe tarihinde bir düşünüre ezbere "etiket yapıştırma" geleneğinin sakıncaları konusunda da örnek olarak okunabilecek bir yapıt.

Bu yapıtı, Yunanca özgün metne son derece sadık kalarak çeviren Ali Houshiary'ye teşekkür ederim.

Birinci Kitap

I. Her anlksal öğretim ve öğrenim önceden bulunan bilgiden yola çıkar. Teklere bakıldığında bu açık: matematiksel bilimler ve öteki sanatların her biri bu yolla elde edilir. Gerek tasımla gerek tümevarımla yapılan uslamlamalarda da bu böyle; bunların her ikisi de önbilgilerle öğretim yapar: birinciler kabul edilen öncülleri alır; berikiler tekilin açık olmasıyla tümeli gösterir. Retorik uslamlamaların ikna etme tarzı da aynı: ya bir çeşit tümevarım olan örnek vermeyi ya da bir çeşit tasım olan ek-sik önermeli tasımı kullanırlar. Zorunlu önbilginin iki tarzı var: kimi kez olamn olduğunu önceden kabul etmek zorunlu, kimi kez dile getirilenin ne demek olduğunu bilmek gerekli, kimi kez de her ikisi birden. Sözel geliş 'her şeyin ya evetlenmesi ya da değillenmesi doğru' olamn olduğunu kabul etmeyi, 'üçgen' şu belirli nesneyi imlediğini bilmeyi gerektirir; 'birim', 'birlik' ise her ikisini: hem ne imlediğini bilmeyi hem de var olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Nitekim bizim için bunlardan her biri benzer tarzda açık olmaz.

Kimi durumda zaten önceden bilinenler bilinebilir, kimi durumda ise aynı anda bir bilgi edinilebilir: sözel geliş bilgisi taşınan tümelin kapsamındaki var olanların bilgisi. Nitekim her üçgenin aç toplamının iki dik açıya eşit olduğu önceden biliniyordu; ne ki yarım çember içindeki şu betinin bir üçgen olduğu tümevarım yapıldığı anda anlaşıldı. (Kimi nesnelerde öğrenme böyle olur: En son ulaşılan ve bir taşıyıcıya yüklenmeyen tekler bu tarzda öğrenilir: son terim orta terim aracılığıyla bilin-

mez.) Tümevarmadan veya bir sonuç çıkarmadan önce, herhalde bir tarzda bilindiğini, ama bir tarzda da bilinmediğini söylemek gerekiyor. Nitekim şu üçgenin var olup olmadığını saltık anlamda bilmeyen birisi, iç açılar toplamının iki dik açiya eşit olduğunu saltık anlamda nasıl bilebilir? Bunu bildiği, ne ki saltık olarak değil de genel anlamda bildiği açık. Bu ayrım yapılmazsa, 'Menon'daki şu güçlük ortaya çıkar: ya hiçbir şey öğrenilemez ya da zaten bilinen şeyler öğrenilir. Öyleyse şunu çözmeye çalışan kimseler gibi konuşmamak gerekir: "her ikili çift midir, değil midir, bunu biliyor musun?" Bu durumda evet yanıtı verildiğinde, konuşmacının var olduğuna inanmadığı, dolayısıyla çift olduğuna da inanamayacağı belli bir ikili ekliyorlar. Bu kimseler bunu, her ikilinin çift olduğunu bildiklerini söylemediklerini, ama ikili olduğunu bildiklerinin çift olduğunu da bildiklerini söyleyerek çözmeye çalışırlar. Ne ki tanıtıldıklarını ve kabul ettiklerini bilirler, kabul ettikleri ise öyle olduğunu bildikleri her üçgen veya her sayıya ilişkin değil, saltık anlamda her sayı ve her üçgene ilişkin; çünkü hiçbir öncül 'öyle olduğunu bildiğin sayı' veya 'öyle olduğunu bildiğin doğrusal beti' biçiminde alınmaz, hepsine ilişkin alınır. Yine de (sanırım) öğrenilenin bir anlamda biliniyor olmasına ve bir anlamda biliniyor olmamasına bir engel yok; çünkü öğrenilenin bir anlamda biliniyor olması saçma değil, öğrenildiği anlamda ve biçimde biliniyor olması saçma.

II. O nesnenin nedeni olduğu için, her bir nesnenin bağlı olduğu nedeni bildiğimizi düşündüğümüzde ve o nesnenin başkaca olamayacağını bildiğimizi düşündüğümüzde, her bir nesneyi sofistیک bir tarzda, ilineksel bir anlamda değil de saltık anlamda bildiğimizi düşünürüz. Öyleyse bilmek böyle bir şey, bu açık. Bilenler ile bilmeyenlere gelince, berikiler bu durumda olduklarına inanırlar, bilenler ise gerçekten bu durumda. Dolayısıyla saltık anlamda bilgi nesnesi olan bir şeyin başkaca olması olanaksız.

Bilmenin başka bir tarzı varsa da bunu daha sonra ele alacağız; ama biz 'tanıtlama aracılığıyla bilmek'ten de söz ediyoruz. 'Tanıtlama' dediğim, bilgi veren bir tasım; 'bilgi veren' dediğimse, ona göre bilgiyi edinmemizi sağlayan tasım. İmdi 'bil-

mek' belirttiğim gibiyse, tanıtılmalı bilginin şöyle öncüllerden çıkması zorunlu: doğru, ilk, doğrudan, sonuçtan daha iyi bilinen, daha önce gelen ve sonucun nedeni olanlar; çünkü böylece ilkeler de tanıtlanana uygun olacak. Bu böyle olmadan da tasım olabilecek, ama bu bir tanıtılama olmayacaktır: nitekim bilgi vermeyecek. İmdi öncülün gerçekten doğru olması gerekir, çünkü olmayanın -sözgelişi çapın koşut olmasının- bilgisi de olamaz. İlk ve tanıtlanamaz olması gerekir, yoksa tanıtılması olmadan bilgi de olmayacak; tanıtlanabileni ilineksel olmaya-
 72a
 rak bilmek, tanıtılmasını bilmek demektir. <Sonuçtan> daha iyi bilinmesi, daha önce gelmesi ve neden olması gerekir: neden, çünkü bir şeyin nedenini bildiğimizde o şeyi biliriz; daha önce gelen, mademki nedendir; önceden bilinen, yalnızca beriki anlamında bilmek açısından değil olanın olduğunu bilmek açısından da önceden bilinen. 'Daha önce gelen' ile 'daha iyi bilinen' ikili bir anlam taşır: doğası gereği daha önce gelen ve daha iyi bilinen nesne ile bize göre daha önce gelen ve daha iyi bilinen nesne aynı değil. Diyesim, duyuma daha yakın nesneler bize göre daha önce gelip daha iyi bilinir, duyuma daha uzak nesneler saltık anlamda daha önce gelip daha iyi bilinir. En genel olanlar duyumdan en uzak olanlardır, tek tekler ise duyuma en yakın: bunlar birbirine karşıt. İlk öncüller sonuca uygun ilkelerdir; nitekim 'ilk' ile 'ilke'den kastettiğim aynı şey. Tanıtılmanın başlangıcı 'doğrudan öncül'dür, kendisinden önce bir başkası bulunmayan öncül 'doğrudan, dolaysız'. 'Öncül' tek bir şeyi tek bir şeyle ilişkilendiren bildirimin bir parçasıdır; bildirimin herhangi bir parçasını öylece alan öncül 'diyalektik', doğruluğundan ötürü ikisinden birini belirli bir biçimde alan öncül ise 'doğrudan tanıtılmalı'. 'Bildirim' çelişmenin herhangi bir parçasıdır, 'çelişme' ise kendi başına ara terimi bulunmayan bir karşıtolum; çelişmenin bir şeyi bir şeye bağlayan parçası 'evetleme', bir şeyi bir şeyden ayıran parçası 'değilleme'dir.

Doğrudan tasımsal başlangıcın içinde, tanıtlanamayana ve bir şeyin öğrenilmesi için bilinmesi zorunlu olmayana 'sav'; herhangi bir şeyin öğrenilmesi için bilinmesi zorunlu olana (aksiyom) 'belit' diyorum: nitekim kimi ilkeler böyledir ve bu adı en çok bunlara vermeye alıştık. Savlar arasında çelişmenin parça-

larından –diyesim, bir şeyin var olmasından veya var olmamasından– herhangi birini alan ‘varsayım’, bundan bağımsız olan ise ‘tanım’dır. Nitekim tanım bir savdır: aritmetikçi birimin nicelik açısından bölünemez olduğunu savlar. Bu bir varsayım değil, çünkü birimin ‘neliği’ ile birimin ‘varlığı’ aynı olamaz.

Mademki tanıtlama adını verdiğimiz tasımla nesneyi bilmek ve nesneye inanmak gerekir, tasım ise öncüllerinin var olmasıyla söz konusu olur, ilk öncülleri –ister hepsini ister kimi– yalnızca önceden bilmek değil <sonuçtan> daha iyi bilmek de zorunlu. Nitekim bir nesnede bir şeyin bulunmasının nedeni o bulunan nesnede daha çok bulunan özelliştir, sözgelişi sevmenin nedeni sevilenden daha sevilir bir şeydir. Dolayısıyla bilmemizin ve inanmamızın nedeni ilk öncüller ise, sonra gelenlerden çok bunları bilip bunlara inanırız, çünkü bunlar sonradan gelenleri bilmemizin de nedenleri.

Öte yandan, birinin bilme fırsatını yakalamadığı şeylere –ve eğer bilme fırsatı bulsaydı olacağı durumdan daha iyi durumda olmadığı şeylere göre– bildiği şeylerden daha çok inancısı olanaksız. Ne ki kişinin tanıtlamaya dayanarak inandıklarına ait bir ön bilgisi yoksa bu durum ortaya çıkar; nitekim başlangıç önermelerine –ister hepsine ister kimine– sonuçtan fazla inanmak zorunlu. Dahası, tanıtlamayla bilgi edinmeye kalkışacak kişinin yalnızca ilkeleri tanıtılanandan daha iyi bilmesi ve onlara daha fazla inancısı yeterli değil, ayrıca karşıt ve yanlış sonuçlu tasımı oluşturacak ilkelerle çelişik başlangıç önermelerinden başka hiçbir şeyi daha iyi bilmemesi ve hiçbir şeye daha fazla inanmaması gerekir; nitekim bilen kişinin saltık olarak sarsılmaz inançlı olması zorunlu.

III. İlk öncülleri bilme gerekliliğine dayanarak kimileri bilginin var olmadığını düşünür, kimileriye bilginin var olduğunu, ama her bilginin tanıtlanabilir olduğunu sanır; bunların hiçbirisi doğru olmadığı gibi zorunlu da değil. Bilmenin hepten söz konusu olmadığını önesürenler bunun sonsuza değin bir geri gidiş olacağını iddia ediyorlar, çünkü ‘ilk’ler olmadan sonra gelenler önce gelenlerle bilinemez; dedikleri doğru: sonsuza gitmek olanaksız. Öte yandan bunun sonu varsa ve ilkeler söz konusu ise bu ilkeler bilinemez, çünkü bilmenin tek yolu de-

dikleri tanıtlamadan yoksun bunlar. İlk olanlar bilinemiyorsa bunlardan çıkanlar da ne asıl anlamda ne de genel anlamda bilinebilir, bilinebilse bile ancak koşullu olarak bilinir. Yalnızca tanıtlamayla bilgi edinilebildiği konusunda ötekiler berikilerle uyuyorlar; ne ki her bilginin tanıtlanabilir olmasını hiçbir şeyin engellemediğini iddia ediyorlar: çünkü tanıtlama döngüsel ve eşgeçerli olabilir.

Biz ise her bilginin tanıtlanabilir olduğunu söylemiyoruz, 'doğrudan' olanların bilgisinin tanıtlanamaz olduğunu söylüyoruz (Bunun da zorunlu olduğu açık: tanıtlamayı oluşturan ve daha önce gelen öncülleri bilmek zorunluysa, bu da doğrudan öncüllere gelindiğinde sonlanıyorsa, bunların tanıtlanamaz olması zorunlu) — dediklerimiz işte bunlar; ayrıca yalnız bilginin var olduğunu değil, tanımları bilmemizi sağlayan 'bilgi ilkesi' diye bir şeyin de var olduğunu söylüyoruz. Saltık anlamda tanıtlamanın döngüsel olması olanaksız, bu açık, nitekim tanıtlamanın daha önce gelen ve daha iyi bilinen öncüllerden oluşması zorunlu. Çünkü aynı şeylerin aynı anda kendilerinden daha önce ve daha sonra gelmeleri olanaksız; meğer ki bu başka bir tarzda, bize göre daha önce gelenler ile saltık anlamda daha önce gelenler gibisinden tümevarımın bilgi sağladığı bir yolda ola. Ne ki bu böyle oluyorsa, 'saltık anlamda bilmek' tanımımız uygun olmayıp iki anlamda bilmek söz konusu olabilir; herhalde doğrusu şu: bizce önce bilinenlerden oluşan beriki tanıtlama saltık anlamda olmasa gerek. Tanıtlamanın döngüsel olduğunu söyleyenler yalnızca şimdi anlatılan durumla değil, şununla da karşı karşıya kalırlar: 'bir nesne varsa o nesne var' demekten başka hiçbir şey dile getirmemek; böylece her şey kolayca tanıtlanır. Üç terim öne sürerek bunun böyle olduğu gösterilebilir. Nitekim döngünün pek çok terimle ya da birkaç terimle veya iki terimle kurulması arasında hiçbir ayrım olmaz. İmdi A varsa B'nin* olması zorunlu, B varsa Γ'nun olması zorunlu, demek ki A varsa Γ zorunlu olarak var olacaktır. Şu halde A var iken B'nin olması ve B var iken A'nın olması zorunluysa (çünkü döngüsellik böyle kuruluyordu), Γ'nun yerine A konulmalıdır.

* Harflerden sonra gelen ekler, Yunanca harfler göz önüne alınarak konmuştur: sözeleş B (Beta)'nın.

İmdi 'B varsa A var' demek 'B varsa Γ var' demektir, bu da 'A varsa Γ var' demeye gelir: ne ki A ile Γ aynı. Dolayısıyla tanıtılmanın döngüsel olduğunu savunan kimselerin 'A varsa A var' dışında hiçbir şey söylemedikleri ortaya çıkıyor. Böylece de her şey kolaylıkla tanıtlanabilir.

Üstelik bu tanıtılama nesneye özgü özellikler gibi birbirlerine karşılıklı yüklenenler dışında da olanaklı değil. Tek bir şeyin önesürülmesiyle başka bir şeyin ortaya çıkması hiç de zorunlu olmaz, bu tanıtlanmıştı ('tek bir şey' dediğim, ister tek bir terim isterse tek bir sav olarak önesürülsün); ilkin en azından iki önesürümden bir şey çıkabilir, tasımsal çıkarımda da bu böyle. İmdi A, B ile Γ 'ya yükleniyorsa, berikiler de hem birbirlerine hem de A'ya yükleniyorsa, tasım konusundaki yazılarda tanıtlandığı üzere baştaki tüm kabuller ilk konumda eşgeçerli olarak tanıtlanabilir. Ayrıca öteki konumlarda ya tasımın oluşmadığı ya da sonucun kabullerle ilgili olmadığı da tanıtlanmıştı. Karşılıklı yüklenmeyen terimler asla döngüsel olarak tanıtlanamazlar; madem tanıtlamalar içerisinde böyle terimler çok az, dolayısıyla açık ki tanıtılamanın eşgeçerli olduğunu ve bu tanıtlamayla her şeyin tanıtlanabildiğini söylemek boş ve olanaksız.

IV. Madem saltık anlamdaki bilgi nesnesinin başkaca olması olanaksız, tanıtılmalı bilgiye dayalı bilinenler zorunlu olsa gerek. Tanıtılmalı bilgiyi bilmemiz ise tanıtlamayı bilmemizle söz konusu. Öyleyse tanıtılama zorunlu öncüllerden oluşan tasımdır. Demek ki tanıtılmaları oluşturan öncüller nelerdir, nasıldır, bundan söz etmek gerekir. Ama ilkin 'tümüne yüklenen', 'kendi başına' ve 'tümel' derken ne demek istiyoruz, bunu saptayalım.

'Tümüne yüklenen' dediğim, yüklendiğinin kiminde bulunup kiminde bulunmayan değil hepsinde bulunan, kimi kez bulunup kimi kez bulunmayan değil hep bulunan. Söz gelişi 'canlı' insanın tümüne yükleniyorsa, şu belirli nesnenin 'insan' olduğunu söylemek doğruysa 'canlı' olduğunu söylemek de doğru, öteki şu an söz konusuysa beriki de şu an söz konusu; noktanın her çizgide bulunmasında da bu böyle. Kanıtı şu: yüklenenin, yüklendiğinin kiminde bulunup bulunmadığını veya kimi kez bulunup bulunmadığını sorgulayarak 'tümüne yükleme'ye itiraz ederiz.

'Kendi başına' yüklenenler, bulundukları nesnenin neliğinde bulunanlardır; sözgelişi üçgende bulunan çizgi ile çizgide bulunan nokta (ötekilerin varlığı, özü berikilerden oluşur ve berikiler ötekilerin nelik tanımında içkin). Yine kendi nelik tanımlarında yüklendikleri nesneyi içerenler de 'kendi başına'; sözgelişi çizgide bulunan 'düz' ile 'eğri', sayıda bulunan 'çift', 'tek', 'asal', 'bileşik', 'kare', 'dikdörtgen': burada sayı ile çizgi tüm berikilerin nelik tanımında içkin. Öteki şeylerde de bu böyle, her bir nesnede böyle bulunanlara 'kendi başına', böyle bulunmayanlara -sözgelişi canlıda bulunan 'sanatçı'ya veya 'ak'a- 'ilinek' diyorum. Öte yandan başka bir taşıyıcıya yüklenmeyenler 'kendi başına'dır; sözgelişi 'yürüyen' başka bir varolan olarak yürür, 'ak olan' başka bir varolan olarak aktır, ne ki töz ve doğrudan belli bir varolanı imleyen şeyler başka bir varolan olarak olduğu şey olmaz. O halde bir taşıyıcıya yüklenmeyenlere 'kendi başına', bir taşıyıcıya yüklenenlere 'ilinek' diyorum. Üstelik başka bir anlamda nedeni bulundukları nesne olanlar 'kendi başına', nedeni bulundukları nesne olmayanlar 'ilineksel'. Sözgelişi birisi yürürken şimşek çakarsa, şimşegün çakması ilineksel: kişi yürüdüğü için şimşek çakmadı, 'bu rastlantıydı' deriz. Nedeni bulundukları nesne olanlar ise 'kendi başına'; sözgelişi hayvanın boğazı kesildiğinde ölürse, kesilen boğaza bağlı 'ölüm' kendi başmadır, çünkü nedeni boğazının kesilmesidir, boğazı kesilen hayvanın ölmesi rastlantı olmaz. Saltık anlamdaki bilgi nesnelere gelince, o halde yüklenenlerde içkin olarak veya yüklenenleri kendilerinde içerek kendi başına yüklenenler zorunludurlar ve yüklenmelerinin nedeni de yüklendikleri. Nitekim yüklendiklerinde saltık anlamda veya çelişikler olarak -sözgelişi çizgideki düzlük veya eğrilik, sayıdaki teklik veya çiftlik olarak- bulunmamaları olası değil. Aynı cins içerisinde bunların karşıtı ya yoksunlukları ya da çelişikleridir; sözgelişi sayılarda tek olmayan bir sayı, bunun izleyen sonucu olarak çifttir. Dolayısıyla ya evetleme ya da değilleme zorunluysa, kendi başına yüklenenlerin olması da zorunlu.

İmdi 'tümüne yükleme' ile 'kendi başına' bu tarzda belirlenmiş olsun. 'Tümel' dediğim, yüklendiğinin tümünde, kendi başı-

na ve yüklenilenin kendisi olarak, kendisi olması bakımından onda bulunandır. Bundan da açık ki tümel olanlar nesnelerinde zorunlu olarak bulunurlar. 'Kendi başına' ile 'kendi olması bakımından' dediklerim aynı; sözgelişi çizgide nokta ile düz kendi başına bulunur (ve çizginin çizgi olması bakımından bulunur), iki dik açı da üçgen olması bakımından, üçgen olarak üçgende bulunur (ve üçgenin kendi başına iç açılar toplamı iki dik açıya eşit). Yüklenen, yüklendiğinin gelişi güzel bir tekinde bulunduğu ve ilkin onda bulunduğu gösterildiğinde tümel olarak bulunur. Sözgelişi iç açılar toplamının iki dik açı olması betide tümel olarak bulunmaz (Nitekim bir betide iç açılar toplamının iki dik açı olduğu gösterilebilse de bu gelişigüzel bir betide gösterilemez, bunu gösterecek kişi de gelişigüzel bir betiye başvuramaz: dörtgen de bir beti, ne ki iç açılar toplamı iki dik açıya eşit değil - Gelişigüzel bir ikizkenar üçgenin iç açılar toplamı iki dik açıya eşit, ne ki böyle olan ilk nesne ikizkenar üçgen değil, üçgen daha önce gelir. Demek ki iki dik açısı veya rastgele bir başka yüklene-ni olduğu ilk olarak ve gelişigüzel bir tekinde gösterilebilen nes-
74a ne, yüklenenin tümel olarak bulunduğu ilk nesnedir; kendi başına tanıtlama da tümel olanı tanıtlamaktır, başka şeyleri tanıtlamak kendi başına olmayan bir yolda tanıtlamadır), ikizkenar üçgene de tümel olarak yüklenmez: onun kaplamı daha geniş.

V. Şunu unutmamak gerekir: tanımlandığı düşünüldüğü anlamda tanıtlananın ilk ve tümel olarak bulunmaması çoğu kez yanılmaya yol açar. Bu yanılığa şu durumlarda düşeriz: tekil [veya tekiler] olan yüklenilenden daha genel hiçbir terim bulunmadığında; türce değişik nesnelerde bulunan yüklenilenden daha genel bir terim olup da bunun adı olmadığında; tanıtlamada bütün olarak ele alınan yüklenilen bütünün bir parçası olduğunda. Bu durumlarda tanıtlama parça için geçerli olup parçadakilerin tümünü kapsayacak, ama yine de ilk ve tümel olan tanıtlanmamış olacak. 'İlk olanı tanıtlamak' dediğim, ilk ve tümel olanı böyle olması bakımından tanıtlamaktır. İmdi birisi koşut dikeylerin kesişmediğini tanıtlamış olsaydı, kesişme tüm dikeylerde söz konusu olduğu için tanıtlamanın dikeylere özgü olduğu düşünülebilirdi. Ne ki bu böyle değil, nitekim dikeylerin kesişmemesi bir yatayla eşit açılar oluşturmalarının

dan ötürü değil, bir yatayla eşit açılar oluşturan tüm çizgilerin koşut olması bakımındandır. İkizkenar üçgenden başka bir üçgen var olmasaydı, ikizkenar olması bakımından iki dik açısı olduğu düşünülebilirdi. Sayı, çizgi, cisim ve süre olarak orantılı olanların çapraz yer değiştirmesi tek bir tanıtılamayla tanıtılabilmesine rağmen hepsi için ayrı ayrı tanıtlandı: sayı, uzunluk, süre ve cisim olarak aynı olan nesneye tek bir ad verilemediği için ve bunlar birbirinden türce ayrıldığı için ayrı ayrı ele alındılar. Ama şimdilerde bu tanıtılama tümel olarak yapılıyor: çapraz yer değiştirme çizgi olması bakımından çizgide veya sayı olması bakımından sayıda bulunmaz, tümel olduğu varsayılan belirli bir özellik olarak bulunur onlarda. Bundan dolayı birisi ister tek bir tanıtılamayla ister değişik tanıtılamalarla eşkenar, çeşitkenar ve ikizkenar olarak tek tek üçgenlerden her birinin iki dik açısı olduğunu ayrı ayrı tanıtılsa da üçgenin iki dik açısı olduğunu yine de sofistیک bir yolda bilir; dahası bunlardan başka bir üçgen var olmasa bile iki dik açının tümel olarak üçgene yüklendiğini bilemez. Bildiği, ne üçgenin üçgen olarak böyle olduğu ne de her üçgenin böyle olduğu, meğer ki 'her üçgen' sayıca her üçgen ola; yoksa bilmediği hiçbir üçgen olmasa da türce her üçgenin böyle olduğunu bilemez.

Öyleyse ne zaman tümel anlamda bilgi edinilmez ve ne zaman saltık anlamda bilgi edinilir? Açık ki üçgenin ve -ister tek tek ister her- eşkenar üçgenin varlığı aynı olsaydı <saltık anlamda bilgi edinilirdi>. Oysa bunlar aynı değil de ayrı iseler ve yüklenen üçgen olması bakımından eşkenar üçgende bulunuyorsa tümel anlamda bir bilgi edinilmez. Ama yüklenen acaba üçgen olması bakımından mı ikizkenar olması bakımından mı şu nesnede bulunuyor? Yüklenenin bulunduğu nesne ne zaman ilktir? Yani hangi nesnede tümel olarak bulunduğu tanıtlanabilir? Açık ki ayrımları çekip aldıktan sonra yüklenenin içinde bulunadurduğu nesne ilktir. Sözel gelişimi iki dik açı bakır bir ikizkenar üçgende de bulunacaktır, 'bakır' ile 'ikizkenar'ı çekip aldıktan sonra da üçgende bulunacaktır; ama 'biçim'i veya 'sınır'ı çekip aldıktan sonra değil. Ne ki berikiler ilk değil. Öyleyse hangisi ilk? Bu nesne bir üçgen ise, yüklenen bundan dolayı ötekilerde de bulunuyordur ve tümel olarak üçgende bulunduğu tanıtlanabilir.

VI. İmdi tanıtılmalı bilgi zorunlu ilkelerden çıkıyorsa (çünkü bilgi nesnesinin başkaca olması olanaklı değil), kendi başına bulunanlar da nesnelerinde zorunlu olarak bulunuyorlarsa (çünkü kimisi yüklendiğinin neliğinde bulunur, kimisi de yüklendiğini kendi neliğinde bulundurur – ki bu berikilerin çelişiklerden biri olarak bulunması zorunlu), açık ki tanıtılmalı tasımı oluşturan öncüller de böyle olsa gerek. Nitekim her yüklenen ya kendi başma ya da ilineksel olarak bulunur, ne ki ilineklerin bulunması zorunlu değil.

Demek ki ya böyle konuşmak ya da şunları öne sürerek sözü açmak gerekir: tanıtılmanın sonucu zorunludur ve tanıtılan sonuç başkaca olamaz, şu halde tasımın zorunlu öncüllerden oluşması gerekir. Nitekim doğru öncüllerden tanıtılmaksızın çıkarım yapılabilir, ne ki zorunlu öncüllerden tanıtılmaksızın çıkarım yapılamaz: zorunluluk tanıtılmaya özgü. Tanıtılmanın zorunlu öncüllerden oluştuğunun kanıtı şu: tanıtılma yaptıklarını sananlara yaptığımız itirazlar öncüllerinin –ister genel olarak başkaca olabileceklerini düşünelim ister tartışmak uğruna olsun– zorunlu olmadığıdır. Bundan da açık ki öncül genel kabul görüp doğruysa ilkelerin yerinde ele alındığını düşünenler saf kimseler; sözgelişi şunu savlayan sofistler: bilmek bilgiye iye olmaktır. Nitekim bizce genel kabul gören bir şey ilke değil, tanıtılma nesnesinin cinsinde önde gelen, ilk olandır; her doğru da nesnesine uygun değil. Tasımın zorunlu öncüllerden oluşması gerektiği şunlardan da açık: tanıtılma yapılabilindiğinde nedeni açıklayamayan kimsenin bilgisi de yoktur. Dolayısıyla A Γ 'da zorunlu olarak bulunuyorsa, ne ki tanıtılmanın dayandığı orta terim olan B A'yla ve Γ 'yla zorunlu olarak bağlanmadıysa, sonucun nedeni bilinemez. Bu sonuç orta terime dayanmıyor: bu terimin olmaması da olası, ne ki sonuç zorunlu. Öte yandan uslamlamayı bilmesine, hiçbir şey unutmamış olmasına, yaşayagelmesine rağmen ve nesnesi de süregelmesine rağmen bir kimsenin şu anda bilgisi yoksa daha önce de yokmuş demektir. Ne var ki zorunlu olmayan bir orta terim ortadan kalkmış olabilir; dolayısıyla uslamlamayı bilmesine, yaşayagelmesine ve nesnesi de süregelmesine rağmen o kimsenin bilgisi yoktur. O halde daha önceden de bilgisi yoktu. Orta te-

rim ortadan kalkmamış da ortadan kalkabiliyorsa bile bu durumun ortaya çıkması olası ve olanaklı. Ne ki böyle bir durumda 'bilmek'in sözkonusu olması olanaksız.

Sonuç zorunlu olsa bile tanıtlamanın dayandığı orta terimin zorunlu olmamasına hiçbir engel yok (nasıl ki doğru olmayan öncüllerden doğru bir sonuç çıkarımlanabilir, zorunlu olmayan öncüllerden de zorunlu bir sonuç çıkarımlanabilir). Öte yandan orta terim zorunlu olduğunda sonuç da zorunlu olmalı, tıpkı doğru öncüllerden hep doğru bir sonucun çıktığı gibi (A B'ya ve B Γ 'ya zorunlu olarak yüklensin: bu durumda A'mn Γ 'da da bulunması zorunlu). Ne ki sonuç zorunlu olmadığında orta terim de zorunlu olamaz (A zorunlu olmayarak Γ 'da ve zorunlu olarak B'da bulunsun, B zorunlu olarak Γ 'da bulunsun: öyleyse A zorunlu olarak Γ 'da bulunacaktır; ne ki önesürülen bu değildi).

Kısacası, madem tanıtlamalı bilginin zorunlu olarak bulunanın bilgisi olması gerekir, açık ki tanıtlamanın zorunlu bir orta terime dayanması gerekir; yoksa ne sonucun nedeni ne de sonucun zorunlu olduğu bilinecektir. Dahası ya zorunlu olmayanın zorunlu olduğu kabul edildiyse sonucun zorunluluğu bilinmeden bilindiği düşünülecek veya olanın olduğu orta terimlere ve nedeni dolaysız öncüllere dayalı bilinse de bilinenin zorunlu olduğu düşünülmeyecek.

'Kendi başına'yı tanımladığımız yolda kendi başma olmayan ilineklerin tanıtlamalı bilgisi olamaz. Çünkü zorunlulukla bulundukları bir sonuç olarak tanıtlanamaz: ilineğin bulunmaması da olası; nitekim böylelerine 'ilinek' diyorum. Yine de bunlar üzerine şöyle bir güçlük çıkabilir: sonuç zorunlu değilse, <diyalektikte> bunlarla ilgili sorular niçin gerekli? Bir kimsenin gelişigüzel bir takım şeyler sorup sonra da sonucu dile getirmesi bundan hiç de ayrımlı değil. Ne var ki sorularlara dayalı zorunlu bir sonuç çıktığı için değil, sorularları yanıtlamakla sonucun evetlenmesi, doğru olduklarında doğru olarak evetlenmesi zorunlu olduğu için bunların sorulması gerekir.

Madem kendi başlarına ve yüklendiklerinin o cins olması bakımından bir cinsten bulunanlar zorunlu olarak bulunur, açık ki bilgisel tanıtlama kendi başma bulunanlar üzerinedir ve böy-

le öncüllerden oluşur. Nitekim ilinekler zorunlu değil, dolayısıyla sonuç olarak edinilen nedenlerin bilgisi de zorunlu olmaz; imlerden kurulan tasımların durumundaki gibi ilinekler kendi başlarına olmadan hep söz konusu olsalar da bu böyle. Bu durumda kendi başma olanın ne kendi başına olduğu ne de nedeni bilinecektir (nitekim nedenin bilgisini edinmek nedene dayalı bilgi edinmektir). O halde beriki terimler nedeniyle orta terimin üçüncüde ve ilk terimin ortancada bulunması gerekir.

VII. Bir cinsten bir başkasına geçiş yaparak tanıtlama yapılamaz, sözgelişi geometrik özellikler aritmetikle tanıtlanamaz. Nitekim tanıtlamalarda üç öge söz konusu: biri tanıtlanan, yani sonuç (cinsten kendi başına bulunan bir şeydir bu); biri belitler (tanıtlamayı oluşturan belitler); üçüncüsü de etkilenimleri ve kendi başma nitelikleri tanıtlamayla açık kılınan cins. İmdi tanıtlamayı oluşturan belitler <ayrı bilimlerde> aynı olabilir; ne ki aritmetik ile geometri gibi ayrı cinsler durumunda aritmetik bir tanıtlamayı büyüklükleri açısından niteliklere uygulayamazsın, meğer ki büyüklükler sayılar ola. Bunun hangi durumlarda yapılabildiği daha sonra anlatılacaktır. Aritmetik tanıtlama hep tanıtlamanın konusunu oluşturan cinse iye, öteki bilimlerde de bu böyle. Dolayısıyla tanıtlama geçiş yapmak ise, cinsinin ya saltık anlamda ya da belirli bir çapta aynı olması zorunlu. Geçişin başka türlü olanaksız olduğu açık; çünkü uçlar ile orta terimin aynı cinsten olması zorunlu. Yoksa kendi başına bulunanlar değil de ilinekler söz konusu olacaktır. Bu yüzden bilimin karşıtların birliği olduğu, dahası iki küpün bir küp ettiği bile geometriyle tanıtlanamaz. İki bilim biri ötekinin kapsamında olacak biçimde –sözgelişi geometriye göre optik ve aritmetiğe göre harmoni gibi– birbirine bağlı değilse, birinin önesürümü öteki bilimle tanıtlanamaz. Çizgide çizgi olması bakımından ve çizgiye özgü ilkelerden çıkması bakımından bulunmayan bir özellik, sözgelişi düz çizginin çizgilerin en güzeli olduğu veya çembere karşıt olduğu geometriyle tanıtlanamaz; bunlar çizginin kendisine özgü cinsi bakımından değil de ortaklıkları bakımından çizgide bulunur.

VIII. Tasımı oluşturan öncüller tümel ise, 'saltık anlamda tanıtlama' denilen böyle bir tanıtlamanın sonucu da bengi, bunun

zorunlu olduğu açık. Öyleyse yok olabilen nesnelerin ne tanıtlanması ne de saltık anlamda bilgisi söz konusu; bunların tanıtılması ile bilgisi ilineksel, çünkü bunlar tümel değil zaman ve nasıllık bakımından belirli. Böyle bir tanıtılama yapıldığında bir öncülünün tümel olmayıp yok olabilir olması zorunlu – ‘yok olabilir’, çünkü ortadan kalktığına sonuç da ortadan kalkacaktır; ‘tümel olmayan’, çünkü yüklenen yüklendiğinin kimisinde bulunup kimisinde bulunmayacaktır. Dolayısıyla yapılan çıkarım tümel değil de şu an için geçerli olur. Tanımlarda da bu böyle; nitekim tanım ya tanıtılama ilkesi ya terimlerin yerleştirilmesi bakımından ayrı bir tanıtılama ya da tanıtılamanın sonucudur. Şu açık: sık sık oluşan nesnelerin –sözgelişi ay tutulmasının– tanıtılması ve bilgisi nesnelerinin böyle olması bakımından hep geçerli, ne ki nesnelerinin hep var olmaması bakımından tikeldir. Tutulma benzeri başka şeylerde de bu böyle.

IX. Bulunduğu tanıtlanabilen bir yüklenen yüklendiğinin kendi olması bakımından bulunuyorsa, açık ki her şey ancak kendi ilkelerinden tanıtlanabilir; buna göre doğru, tanıtlanamaz ve doğrudan öncüllerden yapılan bir tanıtılama bile bilgi sağlayamaz. Böyle tanıtılmalar Bruson’un çemberi dörtgenleştirme uslamlaması gibi olur. Nitekim böyle uslamlamalar tanıtılmalarını başka bir nesnede de bulunabilen ortak bir özelliğe göre yaparlar, onun için bu uslamlamalar eşcinsten olmayan nesnelere de uygulanır. Demek ki nesnenin kendi olması bakımından nesnede bulunanı değil de ilineksel olarak bulunanın bilgisini sağlarlar, yoksa tanıtılmaları başka bir cinse uygulanamazdı.

76a

Yükleneni yüklendiğinde kendi başına bulunan <bir orta terime> göre ve kendi olması bakımından nesnesine ait ilkelerden –sözgelişi ‘iç açılar toplamının iki dik açıya eşit olması’nı nesnesine kendi başına yüklenen <bir orta terim> açısından ve nesnesinin ilkelerinden– bildiğimizde, ilineksel olmayan bir yolda bilgi ediniriz. Dolayısıyla <orta terim> bulunduğu terimde kendi başına bulunuyorsa, orta terimin uçlarla aynı cinsten olması zorunlu. Bu ancak aritmetikle tanıtlanan harmonik önesürümler gibi durumlarda böyle olmaz. Böyle önesürümler benzer <orta terimlerle> tanıtlanır, ne ki şu ayırım bulunur: olanı bilmek başka bir bilimin işi (çünkü taşıyıcı cinsi farklı), nede-

nini bilmek ise kendi başına etkilenimlerinin ait olduğu daha genel bir bilimin işi. Dolayısıyla bunlardan da açık ki her şey ancak kendi ilkelerinden saltık anlamda tanıtlanabilir. Ne ki kimi durumlarda ilkelerin ortak olması söz konusu.

Bu açık ise, yüklenenin kendisine özgü ilkelerin tanıtlanamayacağı da açık olur; yoksa onların ilkeleri her şeyin ilkeleri olacak, bu ilkelerin bilimi de her şeyin asıl bilimi olacaktır. Nitekim daha yüksek nedenlerden bilgi edinen kişi daha iyi bilgi edinir: nedeni olmayan nedenlerden bilgi edindiğinde daha önce gelen öncüllerden bilgi edinmiştir. Dolayısıyla daha iyi ve en iyi biliyorsa, bilgisi de daha çok ve en çok bilgi olsa gerek. Ne ki mekanik veya optikteki geometrik tanıtımlar ile harmonideki aritmetik tanıtımlar gibi durumlar dışında tanıtılma başka bir cinse uygulanamaz.

Bilgi edinip edinmediğimizi bilmek zordur. Çünkü bilgimizin yüklenenin kendi ilkelerinden çıktığını –ki bilmek bu tür bir şey– veya çıkmadığını anlamak zor. Doğru ve ilk öncüllerden oluşan bir tasımımız varsa bilgi edindiğimizi düşünürüz. Ne ki bu böyle olmaz: sonucun ilk öncüllerle eşcinsten olması gerekiyor.

X. 'İlkeler' dediğim, var oldukları tanıtlanamayan her bir cins içindeki öğeler. İmdi hem ilk gelenlerin hem de bunlardan çıkanların imledikleri kabul edilir; ama ilkelerin var olduğunu da kabul etmek, berikilerin varlığını ise tanıtılamak zorunlu. Sözgelisi birimin veya düz çizgi ile üçgenin imledikleri kabul edilir; ama birim ile büyüklüğün varlığı da kabul edilirken berikilerin varlığını tanıtılamak zorunlu.

Tanıtılmalı bilimlerde kullanılan ilkelerden kimisi bir bilimin kendisine özgü, kimisi de ortak – bunların ortaklığı benzerliğe dayalı, nitekim bilimin kapsamına giren cinsin içindeki ilkeler kullanışlı olabilir –. 'Çizgi ile düz çizginin şöyle bir şey oldukları' gibi ilkeler bir bilime özgü, 'eşit olanlardan eşit olanlar çıkartılınca kalanların eşit olduğu' gibi ilkeler ortak. Bu ortak ilkelerden cinsin içinde olanları yeterlidir; bunlar her şeyde değil de yalnızca büyüklüklerde veya aritmetikçi tarafından sayılarda ele almsa da sonuç aynı olacaktır.

Varlıkları kabul edilip içlerinde kendi başına bulunanların

—sözgelişi aritmetikte birimler, geometride noktalar ve çizgiler— bir bilimin inceleme konusunu oluşturduğu nesneler de o bilime özgü. Bunların varlıkları ve belirli bir nesne oldukları kabul edilir, kendi başına etkilenimlerine gelince her birinin imledikleri kabul edilir. Sözgelişi aritmetik çiftin, tekin, dörtgenin, karenin; geometri orantısızlığın, eğimin veya dönüşün imlediklerini kabul eder, ne ki bunların var olduklarını ortak ilkelerle ve tanımlanmış olanlardan tanıtlar. Yıldızbilimi de öyledir. Nitekim her tanıtlamalı bilim üç şeye ilişkindir: varlığını savladığı nesne (kendi başına etkilenimlerine ait bir kuramsal bilimi olan cins); ortak belitler denilen ve ilk öncüller olarak tanıtlamayı oluşturanlar; üçüncüsü de, her birinin imlediği kabul edilen etkilenimler. Yine de kimi bilimlerin bunlardan kimini atlamasına hiçbir engel yok; sözgelişi cinsin varlığı açık ise bunu varsaymak gerekmez (nitekim sayının varlığı ile soğuk ve sıcaklığın varlığı aynı şekilde açık değildir), etkilenimlerin imledikleri açık ise bunlar atlanabilir. Yine 'eşit olanlardan eşit olanlar çıkartılınca kalanlar eşit' gibi ortak belitler imledikleri bilindiği için ele alınmazlar. Ne ki doğası gereği tanıtlamanın üç ögesi bulunur: tanıtlama konusu, tanıtlananlar ve tanıtlamayı oluşturanlar.

Varlığı kendisinden ötürü zorunlu olanı dile getirip zorunlu olarak düşünülen önerme ne varsayımdır ne de koyut. Nitekim tasım da tanıtlama da dışsal konuşmaya yönelik değil, ruhtaki konuşmaya yönelik. Dışsal bir konuşmaya her an itiraz edilebilir, ne ki içsel konuşmaya her an itiraz edilemez. İmdi tanıtlanabilmelerine rağmen tanıtlanmadan ele alınanları öğrenci bir kanı olarak kabul ederse, bunlar varsayım—saltık anlamda değil de yalnızca öğrenciye göre bir varsayım—; öğrencinin bu konuda hiçbir kanısı yoksa veya karşıt bir kanı taşıyorsa, aynı kabul koyuttur. Varsayım ile koyut bu açıdan ayrımlı: koyut öğrencinin kanısına karşıt olup tanıtlanabilir, ama tanıtlanmadan kabul edilip kullanılır.

Tanımlar varsayım değildir (çünkü bir şeyin var olup olmadığına dile getirmezler). Varsayımlar öncüllerde yer alır, oysa tanımların yalnızca bilinmeleri gerekir. Ne ki varsayım böyle değil (dinlenenlerin de varsayım olduğu söylenmeyecekse), var olmalarıyla sonucun oluşacağı nesnelerin var sayılmasıdır. (Ki-

77a

milerinin dediği gibi geometrici yanlış varsayımlarda bulunmaz; dedikleri şu: yanlış kullanmamak gerekir, ama geometrici bir ayak uzunluğunda veya düz olmayan şu çizdiği çizginin bir ayak uzunluğunda veya düz olduğunu söylerken yanılıyor. Ne ki geometrici üzerinde konuştuğu şu belirli çizginin varlığından bir sonuç çıkarmaz, bunların simgeledikleriyle sonuç çıkartır.) Öte yandan her varsayım ile koyut ya tùmeldir ya da tikel, oysa tanımların hiçbirisi böyle değil.

XI. Bir tamtlama söz konusu olacaksa, ideaların veya çokluğun dışında olan bir birliğin varlığını dile getirmek zorunlu değil, ne ki çokluğa doğru olarak yüklenen birliğin varlığını dile getirmek zorunlu. Yoksa tùmellik söz konusu olmayacak: tùmel olmazsa orta terim de olmayacaktır, dolayısıyla tanıtılma da yapılamayacaktır. Öyleyse eşadlı olmayan aynı birliğin çokluk içerisinde var olması gerekir. 'Evetleme ile değillenmenin aynı anda söz konusu olması olası değil' hiçbir tamtlama tarafından ele alınmaz, meğer ki sonucu da bu şekilde tanıtılamak gereksin. Bu durumda ilk terimin ortancaya yüklenmesinin doğru olduğu, değillemesinin ise doğru olmadığı kabul edilerek tanıtılma yapılır. Ne ki orta terimi ve aynı şekilde üçüncü terimi 'olan ve olmayan' biçiminde ele almak hiçbir ayırım yaratmaz. Nitekim 'insan'ı yüklemenin doğru olacağı bir nesne verildiyse -'insan olmayan'ı yüklemek doğru olsa bile- insan da yalnızca 'canlı' ise ve 'canlı olmayan' değilse, 'Kallias'ın -'Kallias olmayan' olsa bile- canlı olduğunu ve canlı olmayan olmadığını dile getirmek doğru olacak. Nedeni şu: ilk terim yalnızca orta terime yüklenmez, kaplamı daha geniş olduğundan öteki terime de yüklenir; dolayısıyla orta terim kendisi olsa da olmasa da sonuç açısından hiçbir ayırım çıkmaz. 'Her şey evetlenir veya değillenir' olanaksıza <ergi> ile yapılan tamtlamalar tarafından ele alınır; ne ki hep tùmel olarak değil, cinsin içerisinde yeterli olacak denli ele alınır. 'Cins' dediğim, daha önce de söylendiği gibi tanıtılmanın konusunu oluşturan cins.

Tüm bilimler ortak olanlar bakımından birbiriyle ilişkili ('ortak olanlar' dediğim, tanıtılmanın konusunu oluşturanlar da tanıtılanlar da değil, tanıtılma yapmak için öncül olarak kullanılanlar); gerek diyalektik gerekse ortak olanları -söz gelişi

'her şey evetlenir veya değillenir', 'eşit olanlardan eşit olanlar çıkartılınca kalanlar eşit' veya bu türden şeyleri- tümel olarak tanıtlamaya kalkışan herhangi bir bilim tüm bilimlerle ilişkili. Diyalektik bu şekilde belirlenmemiştir, tek bir cinse de özgü değil. Yoksa soru soramazdı: aynı şey çelişik var olanlardan tanıtlanamadığı için tanıtlayan soru soramaz. Tasım üzerine yazılanlarda bu gösterilmişti.

XII. Tasımsal soru ve çelişmenin bir yanını alan öncül aynı ise, tek tek bilimlerin tek tek tasımlarını oluşturan öncülleri varsa, tek tek bilimlere uygun tasımı oluşturan bilimsel soru diye bir şey de var olsa gerek. Öyleyse açık ki her soru geometrik veya tıbbi olmasa gerek; ötekilerde de bu böyle. Geometrinin veya optik gibi geometriyle aynı öncüllerden tanıtlanan bilimlerin konularını tanıtlayan tanıtlamaları oluşturan sorular geometrik; ötekilerde de bu böyle. Geometrici geometrici olarak ve geometrik ilkeler ile sonuçlardan bu sorular üzerine bir açıklama getirmeli, ne ki ilkeleri üzerine bir açıklama getirmesi gerekmez; ötekilerde de bu böyle. Öyleyse her bilgin her soruyu yöneltmemek gerekir, bilgin de sınırlı bilgisinin dışında kalan konulara ilişkin tüm soruları yamtlamamalıdır. Geometriciyle geometrici olarak tartışılrsa ve geometrik sorulardan bir tanıtlama yapılırsa, açık ki bu hoş karşılanır; bu böyle yapılmazsa hoş karşılanmadığı gibi geometrici de çürütülemez, olsa olsa ilineksel anlamda çürütülür, bu da açık. Dolayısıyla geometrici olmayan kişiler arasında geometri üzerine tartışmamak gerekir; yoksa sözde bir açıklama gözden kaçacaktır. Öteki bilimlerde de bu böyle.

Madem geometrik sorular var, acaba geometrik olmayan sorular da var mıdır? Dahası, her bir bilimde, <sözgelişi geometride> nasıl bir bilgisizliğe bağlı sorular geometrik? Bilgisizliğe bağlı bir tasım doğru olanlara çelişik öncüllerden mi kurulur, geometrideki bir yanılsama mıdır, yoksa başka bir sanatın öncüllerinden kurulan bir tasım mıdır? Sözcelişi geometri üzerine müziksel bir soru geometrik değil, koşutların kesişmesi ise bir anlamda geometrik, başka bir anlamda geometrik olmayan bir konu olarak düşünülebilir; ritmik olmayan gibi geometrik olmayan da çift anlamlı: biri [ritmik olmayan gibi] geometrik

olmaması, biri de sözde geometrik olması. Hem bilgisizliğin kendisi hem de böyle ilkelerden kaynaklanan bir bilgisizlik bilgiye karşıt. Matematikteki yanılma aynı şekilde oluşmaz, çünkü çift anlamlı olan hep orta terimdir: ilk terim her ortancaya ve yine bu üçüncünün hepsine yüklenir (yüklenen için 'her' denmez), bunlar düşünceyle görülebilir, ama tartışmalarda gözden kaçır. "her çember beti mi?" Biri çizilirse bu açık olur. "Destanlar beti mi?" Açık ki değil.

Tümevarımlı bir öncül söz konusuysa buna itiraz etmemek gerekir. Kaplamı bir çokluk olmayan hiçbir öncül olmadığı gibi (yoksa her durumda söz konusu olmayacak, ne ki tasım tümel öncüllerden oluşur) bir itiraz da olmaz, bu açık. Nitekim öncül ile itiraz aynı: getirilen itiraz, ister tanıtlamalı ister diyalektik, bir öncül olsa gerek.

78a <Orta terim olarak> iki uca yüklenenleri almaktan ötürü kimi kez yanlış çıkarımlar yapılabilir; sözgelişi Kaineus, ateşin katlanan oranda arttığını söyleyerek bunu yapıyor: söylediğine göre ateş hızlıca çoğalır, katlanan oran da öyle. Böylece bir tasım oluşmaz; ama katlanan oran en hızlı artan orana ve en hızlı artan oran devinimdeki ateşe yüklenirse bir tasım oluşabilir. Demek ki böyle alınanlardan bir çıkarım yapmak kimi kez olası değil, kimi kez olası ama bu gözden kaçır.

Yanlış öncüllerden doğru bir tanıtlama yapmak olanaksız olsaydı çözümleme daha kolay olurdu; çünkü zorunlu olarak evirme yapılacaktı. A bir varolan olsun; var oldukları bilinen şu belirli nesneler –sözgelişi B– ise A var olduğunda var olsunlar. Öyleyse ötekinin var olduğu berikilerden gösterilecektir. Evirme daha çok matematikte söz konusu; çünkü matematik tanımları ele alır, ilinekleri değil (bu açıdan da diyalektik tartışmalardan ayrılır).

Genişleme orta terimlerle değil, uca eklemelerle –sözgelişi A B'ya, B Γ 'ya, yine Γ Δ 'ya yüklenir ve bu sonsuza değin böyle gider– ve yana eklemelerle –sözgelişi A'nın hem Γ 'ya hem de E'a yüklenmesiyle– olur. Sözgelişi A –niceliği belli veya sonsuz olan– 'sayı', B 'niceliği belli tek sayı', Γ 'bir tek sayı' olsun: o halde A Γ 'ya yüklenir; Δ 'niceliği belli çift sayı', E 'bir çift sayı' olsun: o halde A E'a da yüklenir.

XIII. Olanın bilgisini edinmek ile nedenin bilgisini edinmek, öncelikle aynı bilim içerisinde ve iki tarzda ayrımlı: biri tasımın doğrudan öncüllerle oluşmaması (nitekim ilk neden ele alınmıyordur, oysa nedenin bilgisi ilk nedene bağlı); ötekisi de tasımın doğrudan öncüllerle oluşması, ama nedene değil de evriklerden daha iyi bilinenine dayanması. Nitekim karşılıklı yüklenen terimlerden daha iyi bilineninin kimi kez neden olmamasına hiçbir engel yok, dolayısıyla bununla bir tanıtılma yapılacaktır; sözgelişi gezegenlerin yakınlığını titrememeleriyle tanıtlamak. Γ 'gezegenler', B 'titrememek', A 'yakın olmak' olsun. Şu halde B'yı Γ 'ya yüklemek doğru: gezegenler titremezler. A'yı B'ya yüklemek de doğru: titremeyen nesne yakındır – bu tümevarıma veya duyuma dayalı kabul edilmiş olsun. İmdi A'nın Γ 'da bulunması zorunlu, dolayısıyla gezegenlerin yakın oldukları tanıtlanmıştır. Demek ki bu tasım nedene değil de olana ait; nitekim yakınlığın nedeni titrememek değil, titrememenin nedeni yakın olmak. Öteki berikiyle de tanıtlanabilir, bu da nedenin tanıtılması olacak. Sözgelişi Γ 'gezegenler', B 'yakın olmak', A 'titrememek' olsun: şu halde B Γ 'da ve A B'da bulunur, dolayısıyla da [titrememek olan] A Γ 'da bulunur. Bu tasım nedene ait: ilk neden ele alınmıştır. Yine Ayın küre biçimliliği büyümeleriyle tanıtlanabilir – <çember biçiminde> büyüyen nesne küre biçimliyse ve Ay <çember biçiminde> büyüyorsa, açık ki küre biçimli – İmdi olana ait bir tasım oluşmuştur, ama orta terim olarak neden saptanırsa tersi olur: küre biçimliliğinin nedeni büyümeleri değil, küre biçimli olduğundan böyle büyür – Γ 'Ay', ('küre biçimli', A 'büyümek' –. Orta terimlerin evrilmediği ve neden olmayan terimin daha iyi bilindiği durumlarda, neden değil, olan tanıtlanır.

Öte yandan orta terimi <uçların> dışıma yerleşen tasımlar da böyle. Böylelerinde nedenin değil de olanın tanıtılması yapılır: neden dile getirilmez. Sözgelişi 'Duvar niçin soluklanmaz? – Çünkü canlı değil'. Soluklanmamanın nedeni bu olsaydı, soluklanmanın nedeni canlı olmak olmalıydı; nitekim bulunmamanın nedeni bir değilleme ise, bulunmanın nedeni bir evetleme. Sözgelişi sağlıksız olmanın nedeni sıcaklık ile soğukluğun dengsizliği ise, bunların dengesi sağlıklı olmanın nedeni olur – aynı

şekilde bulunmanın nedeni bir evetleme ise, bulunmamanın nedeni bir değillemedir. Ne ki verilen örnekte söylenen durum ortaya çıkmıyor: her canlı soluklanmıyor. Ortanca konumda böyle nedenlerden bir tasım oluşur. Sözgelişi A 'canlı', B 'soluklanmak', Γ 'duvar' olsun. İmdi A her B'da bulunur (her soluklanan nesne canlı), A hiçbir Γ 'da bulunmaz, dolayısıyla B da hiçbir Γ 'da bulunmaz: öyleyse duvar soluklanmaz. Böyle nedenler konuya uzak açıklamalara benzer: oldukça uzak bir orta terim dile getirmektir bu; sözgelişi Anakharsis'in sözleri: İskitlerde flütçü kızlar yokmuş, çünkü asmaları yokmuş!

O halde olana ait tasım ile nedene ait tasım, aynı bilimde ve terimlerin yerleştirilmesi bakımından ayrımlı. Ayrıca başka bir tarzda da, her birinin başka bilimlerce incelenmesi açısından da olan ile neden ayrımlı. Biri ötekinin kapsamında olacak biçimde birbirine bağlanan konular böyledir; sözgelişi optik konular geometriye, mekanik konular stereometriye, harmoni konuları aritmetiğe ve gözlemsel veriler gökbilime böyle bağlı. Bu bilimlerden kimileri hemen hemen eşanlımlı; sözgelişi 'matematiksel' ve 'denizel' gökbilim, matematiksel ve işitsel harmoni. Burada gözlemcinin işi olanı bilmek, matematikçilerin işi nedenini bilmek; berikiler nedenleri tanıtılar ve çoğu kez olanı bilmez, tıpkı tümeli inceleyenlerin gözlem eksikliğinden ötürü çoğu kez tek teklerden kimisini bilmemeleri gibi. Öz olarak ayrı ayrı varolanlar olan bu nesneler türleri açısından ele alınmıştır. Nitekim matematik türler konusundadır: matematiksel özellikler belli bir taşıyıcı nesneye yüklenmez; geometrik özellikler belli bir taşıyıcı nesneye yüklense de o taşıyıcıya yüklenmeleri bakımından tanıtlanmazlar. Optiğin geometriye bağlı olması gibi başka bir bilim de, sözgelişi gökkuşağı kuramı da optiğe bağlı olabilir; nitekim olanı bilmek doğabilimcinin işi, nedenini bilmek ise ister saltık anlamda ister matematiği kullanan optikçinin işi. Birbirlerinin kapsamına girmeyen bilimlerden pek çoğu da böyle ilişkili; sözgelişi geometri ile tıp: yay biçimli yaraların daha yavaş iyileştiğini bilmek hekimin işi, nedenini bilmek geometricinin işi.

XIV. Konumlar arasında ilk konum en bilimsel olandır. Nitekim matematiksel bilimler, sözgelişi aritmetik, geometri, op-

tik ve yaklaşık söylendikte nedeni araştıran bilimler tanıtlamalarını bu konumda yaparlar: nedene ait tasım ya genel olarak ya da çoğu kez ve pek çok durumda bu konumda. Dolayısıyla da bilimsellik en çok bu konumda söz konusu olsa gerek; çünkü 'bilmek'te en önemli şey nedeni incelemektir. Ayrıca yalnız bu konumda neliğin bilgisini yakalamak olanaklı. Orta konumda olumlu sonuçlu bir tasım oluşmaz, ne ki neliğin bilgisi evetleyici; son konumda sonuç olumlu olsa da tümel olmaz, ne ki nelik tümeller arasındadır: 'insan bir anlamda iki ayaklı canlı' olmaz. Öte yandan bu konum ötekilerden hiçbirini gerektirmez, oysa ötekiler bu konumla genişler ve doğrudan öncüllere varıncaya değin sıkı geçerlilik kazanır. İmdi açık ki bilgi edinmede en temel olan ilk konumdur.

XV. A'nın B'da kesiksiz bulunması olası olduğu gibi kesiksiz bulunmaması da olası. 'Kesiksiz bulunma veya bulunma' dediğim, terimlerin bir ortancası olmaması: böylece bulunma veya bulunmama durumu başka bir terime bağlı olmayacaktır. Demek ki A, (veya her ikisi de genel bir terimde içerildiğinde A'nın ilk olarak B'da bulunmaması olası değil. A Γ genel teriminde içerilsin. İmdi B Γ genel teriminde içerilmiyorsa (nitekim A'nın içerildiği genel terimde B içerilmeyebilir), tasım sonucu A'nın B'da bulunmadığı olacak: Γ her A'da bulunup hiçbir B'da bulunmazsa, A hiçbir B'da bulunmaz. B da genel bir terimde, sözgelişi Δ 'da içeriliyor olsa bile bu böyle: Δ her B'da bulunur, A hiçbir Δ 'da bulunmaz, dolayısıyla -tasımla- A hiçbir B'da bulunmayacaktır. Her ikisi genel bir terimde içeriliyor olsa da bu aynı yolda gösterilecektir. A'nın içerildiği genel terimde B'nın içerilmemesi ve yine B'nın içerildiğinde A'nın içerilmemesi olası, birbiriyle değiştirilmeyen dizilerden açık bu. A $\Gamma\Delta$ dizisindeki terimlerden hiçbirisi BEZ dizisindeki hiçbir terime yüklenmiyorsa ve A kendi dizisindeki Θ genel teriminde içeriliyorsa, açık ki B Θ 'da içerilmeyecektir; yoksa diziler değiştirilebilecekti. B da genel bir terimde içeriliyor olsa da bu böyle. A ile B genel bir terimde içerilmiyorsa ve A B'da bulunmuyorsa, bulunmamasının kesiksiz olması zorunlu. Nitekim orta bir terimleri olacaksa bunlardan birinin genel bir terimde içerilmesi zorunlu. Çünkü tasım ya ilk konumda ya da orta konumda ola-

caktır. İmdi ilk konumda olursa B genel bir terimde içerilecektir (çünkü bu terimi içeren öncülün evetleyici olması gerekir), orta konumda olursa ikisinden herhangi biri genel bir terimde içerilecektir (çünkü ikisini içeren öncüllerden biri olumsuz alınırsa tasım oluşabilir, ne ki her iki öncül değilleyici olduğunda tasım oluşamaz).

İmdi açık ki bir şeyin bir başkasında kesiksiz bulunmaması olası; bunun ne zaman ve nasıl olası olduğunu söyledik.

XVI. Değillemeyle ilgisinde değil de yatkınlıkla ilgisinde açıklanan bilgisizlik, tasımla oluşan yanılıdır. Yanılgı ilkin bulunma veya bulunmama durumlarında iki biçimde söz konusu: bulunma ile bulunmama saltık bir anlamda kabul edildiğinde veya tasıma dayalı bir sanı elde edildiğinde. Yalın bir sanının yanılgısı da yalın, tasıma dayalı yanılgı ise çeşit çeşit. A hiçbir B'da kesiksiz bulunmasın: Γ orta terim olarak alınıp A'nın B'da bulunduğu çıkarımlanırsa, yanılgı tasıma dayalı olacak. Demek ki her iki öncülün yanlış olması da olası, yalnızca birinin yanlış olması da olası. A Γ 'ların hiçbirinde bulunmuyorsa ve Γ B'ların hiçbirinde bulunmuyorsa –oysa her ikisinin tersi alınmıştı–, her iki öncül yanlış olacak. Γ ne A'nın kapsamında olacak ne de B'da tümel olarak bulunacak biçimde A ile B'ya bağlı olabilir. Nitekim B'nın genel bir terimde içerilmesi olanaksız (çünkü A'nın ilk olarak B'da bulunmadığı söylendi), A'nın da her varolanda tümel olarak bulunması zorunlu değil; dolayısıyla her iki öncül yanlış. Öncüllerden birini doğru almak da olası, ama herhangi birini değil de A Γ öncülünü; B hiçbir terimde içerilmediği için Γ B öncülü hep yanlış olacak, ne ki A Γ öncülü doğru olabilir: sözgelişi A hem Γ 'da hem de B'da kesiksiz bulunuyorsa (nitekim aynı şey birden çok şeye ilk olarak yüklendiğinde, berikilerden hiçbirisi bir ötekisinde olmayacaktır). <A Γ 'da> kesikli bulunsa da hiçbir ayırım çıkmaz.

İmdi bulunma durumuna düşen yanılgı yalnızca bu nedenlerle ve böyle oluşur (tasım sonucu başka bir konumda bulunma durumunda olmazdı), bulunmama durumuna düşen yanılgı ise ilk ve orta konumlarda oluşabilir. İmdi ilk konumda bunun kaç biçimde olabildiğini ve öncüllerin nasıl bağlanacağını söyleyelim. Her iki öncül yanlış olduğunda yanılgı olası;

söz gelişi A hem Γ 'da hem de B'da kesiksiz bulunuyorsa: A'nın hiçbir Γ 'da bulunmadığı ve Γ 'nın her B'da bulunduğu kabul edilmişse, öncüller yanlıştır. Öncüllerden herhangi biri yanlış olduğunda da yanlış olası. A her varolanda bulunmadığı için $A\Gamma$ öncülü doğru olabilir, hiçbirinde A bulunmayan bir Γ 'nın B'da bulunması olanaksız olduğu için ΓB öncülü yanlış olabilir: yoksa $A\Gamma$ öncülü artık doğru olmayacaktır; her iki öncül de doğru olursa, aynı anda sonuç da doğru olacaktır. Öteki öncülün yanlış olup ΓB öncülünün doğru olması da olası; söz gelişi B hem Γ 'da hem de A'da bulunuyorsa: berikilerden birinin ötekisinin kapsamında olması zorunlu, dolayısıyla A'nın hiçbir Γ 'da bulunmadığı kabul edilirse bu yanlış olacaktır. İmdi şu açık: ister bir öncül isterse her iki öncül yanlış olsun tasım sonucu da yanlış olacak.

Orta konumda her iki öncülün tamamen yanlış olması olası değil: A her B'da bulunduğu, birinin hepsinde bulunup ötekinin hiçbirinde bulunmadığı bir terim alınamaz; ne ki bir tasım olaksa öncüllerden birini bulunma, ötekini bulunmama durumunda almak gerekir. İmdi böyle alman öncüller yanlış olursa, açık ki karşıtları doğru olacaktır; ne ki bu olanaksız. Ama her ikisinin kısmen yanlış olmasına hiçbir engel yok; söz gelişi Γ kimi A'da ve kimi B'da bulunuyorsa: Γ 'nın her A'da bulunduğu ve hiçbir B'da bulunmadığı kabul edilmişse, her iki öncül tamamen değil de kısmen yanlış olur. Tersine öteki öncül olumsuz önesürülse de bu böyle. Öncüllerden herhangi birinin yanlış olması da olası. Her A'da bulunan terim B'da da bulunuyorsa: Γ 'nın A'nın bütününde bulunduğu ve B'nin bütününde bulunmadığı kabul edilmişse, ΓA öncülü doğru, ΓB öncülü yanlış olacak. Yine hiçbir B'da bulunmayan terim her A'da da bulunmayacaktır -A'da bulunuyorsa B'da da bulunacaktır, ne ki bulunmazdı-: Γ 'nın A'nın bütününde bulunduğu ve hiçbir B'da bulunmadığı kabul edilmişse ΓB öncülü doğru, ötekisi yanlış olacaktır. Olumsuz olan yer değiştirse de bu böyle. Hiçbir A'da bulunmayan terim hiçbir B'da da bulunmayacaktır: Γ 'nın A'nın bütününde bulunmadığı ve B'nin bütününde bulunduğu kabul edilmişse ΓA öncülü doğru, ötekisi yanlış olacaktır. Yine her B'da bulunan terimin hiçbir A'da bulunmadığı-

nı kabul etmek yanlış. Nitekim her B' 'da bulunuyorsa kimi A' 'da da bulunması zorunlu: Γ 'nın her B' 'da bulunduğu ve hiçbir A' 'da bulunmadığı kabul edilmişse ΓB öncülü doğru, ΓA öncülü yanlış olacaktır. İmdi açık ki kesiksiz durumlarda gerek her iki öncül gerekse yalnızca biri yanlış olduğunda yanlışlı bir tasım çıkacaktır.

XVII. Kesikli bulunma [veya bulunmama] durumlarında tasımın sonucu uygun bir orta terimden dolayı yanlış olduğunda, her iki öncül yanlış olamaz, yalnızca büyük ucu içeren öncül yanlış olabilir. ('uygun orta terim' dediğim, çelişik sonuçlu tasımı da oluşturan terim.) $A B'$ 'da Γ orta terimine dayalı bulunsun. İmdi madem tasım oluşsun diye ΓB öncülünü evetleyici almak zorunlu, bu öncülün hep doğru olacağı açık; çünkü evrilmez. $A\Gamma$ öncülü ise yanlıştır: karşıt tasım bu öncülün evrilmesiyle oluşur. Orta terim başka bir diziden alınmış olsa da bu böyle; sözgelişi Δ hem A genel teriminde içeriliyorsa hem de her B' 'ya yükleniyorsa: ΔB öncülünün kalakalması, ötekisinin evrilmesi zorunlu; dolayısıyla öteki hep doğru, beriki hep yanlış. Böyle bir yanlış uygun orta terime dayalı yanlışlıkla hemen hemen aynı. Tasım uygun orta terimle oluşmuyorsa, orta terim A' 'nın kapsamında olup hiçbir B' 'da bulunmadığında her iki öncülün yanlış olması zorunlu. Nitekim tasım oluşturulacaksa, bunlara karşıt biçimde bağlanmış öncüller alınmalı; ne ki böyle alındıklarında her ikisi de yanlış olur. Sözgelişi $A \Delta$ 'nın bütününde bulunuyorsa ve $\Delta B'$ 'ların hiçbirinde bulunmuyorsa: bunlar evrildiklerinde hem bir tasım oluşacak hem de her iki

81a öncül yanlış olacaktır. Orta terim –sözgelişi Δ – A' 'nın kapsamında olmadığında $A\Delta$ öncülü doğru, ΔB öncülü yanlış olacak. $A\Delta$ doğru, çünkü $\Delta A'$ 'da içerilmiyordu; ΔB yanlış, çünkü doğru olsaydı sonuç da doğru olurdu: oysa yanlış idi.

Yanlış orta konumda olduğunda her iki öncülün tamamen yanlış olması olası değil (daha önce de söylendiği gibi $B A'$ 'nın kapsamında olduğunda, birinin hepsinde bulunup ötekisinin hiçbirinde bulunmadığı bir terim olamaz), ama öncüllerden herhangi biri yanlış olabilir. Γ hem A' 'da hem de B' 'da bulunuyorsa, ne ki A' 'da bulunup B' 'da bulunmadığı kabul edilmişse ΓA öncülü doğru, ötekisi yanlış olacaktır. Yine Γ 'nın B' 'da bulu-

nup hiçbir A'da bulunmadığı kabul edilmişse ΓB öncülü doğru, ötekisi yanlış olacaktır.

İmdi sonucu bir yanlış olan tasım olumsuz olduğunda, yanlışının ne zaman ve nelere dayalı çıktığı söylendi. Tasım evetleyici ise, uygun orta terime dayalı oluştuğunda her iki öncülün yanlış olması olanaksız: daha önce de söylendiği gibi tasım olacaksa ΓB öncülünün kalakalması zorunlu. Dolayısıyla hep $\Delta \Gamma$ öncülü yanlış olacak: evrilecek olan öncül bu. Orta terim başka bir diziden alınsa da bu böyle, tıpkı olumsuz yanlış durumunda da söylendiği gibi: ΔB öncülünün kalakalması, ΔA öncülünün evrilmesi, yanlışının da daha öncekiyle aynı olması zorunlu. Tasım uygun orta terimle oluşmadığında ΔA 'nın kapsamında ise bu öncül doğru, ötekisi yanlış olacaktır: A birbirlerinin kapsamında olmayan pek çok şeyde bulunabilir. ΔA 'nın kapsamında değilse bu öncülün hep yanlış olacağı açık (çünkü evetleyici alınacaktır); ne ki ΔB öncülünün doğru olması da yanlış olması da olası: A'nın hiçbir A'da bulunmamasına ve A'nın her B'da bulunmasına, sözgelişi canlının bilimde bulunmamasına ve bilimin müzikte bulunmasına hiçbir engel yok. Ayrıca A'nın Δ 'lardan hiçbirinde bulunmamasına ve A'nın B'lardan hiçbirinde bulunmamasına da bir engel yok. [İmdi açık ki orta terim A'nın kapsamında olmadığında gerek her iki öncül gerekse herhangi biri yanlış olabilir.]

İmdi doğrudan ve tanıtlamalı durumlarda tasıma bağlı yanlışının kaç biçimde ve nelere dayalı oluşabildiği açık.

XVIII. Şu da açık: madem ya tümevarımla ya da tanıtlamayla öğreniriz, bir duyum yiterse elde edilmesi olanaksızlaşan bir bilginin yitmesi de zorunlu. Tanıtlama tümellerden, tümevarım ise tekillerden yola çıkar; ne ki tümevarıma dayanmadan tümelleri görmek olanaksız (nitekim soyutlamaya dayandıkları söylenen nesneler bile tümevarımla bilgi nesnesi yapılabilir, çünkü ayrı başlarına var olmasalar da her bir cinsten her bir cinsin belirli bir nitelikte olması bakımından bulunurlar), duyumlar olmadan da tümevarmak olanaksız. Çünkü tek teklere özgü olan duyumdur; bunların bilgisini edinmek olası değil: tümevarımdan bağımsız olarak bilinemezler, duyumdan bağımsız olarak da tümevarımla bilinemezler.

XIX. Her tasım üç terinile oluşur. Tasımın bir türü A'nın Γ 'da bulunduğunu A'nın B'da ve B'nin Γ 'da bulunmasıyla göstermeye elverir; öteki türü ise olumsuz ve bir öncülü bir şeyin bir başkasında bulunmasını, öteki öncülü bir şeyin bir başkasında bulunmamasını alır. İmdi açık ki bunlar ilkeler ve anılan varsayımlardır. Bunları böyle ele alıp tanıtlama yapmak zorunlu: sözgelişi A'nın Γ 'da bulunduğunu B'yla, yine A'nın B'da bulunduğunu ve aynı şekilde B'nin Γ 'da bulunduğunu başka bir orta terimle tanıtlamak zorunlu. Sanıya göre ve yalnızca diyalektik bir çıkarım yapmak için açık ki yalnızca tasımın pek inanılabilir öncüllerden oluşup oluşmadığına bakmalı. Dolayısıyla AB'nin orta terimi gerçekten var değilse, ama onun var olduğu düşünülüyorsa, bu terimle yapılan çıkarım diyalektik bir çıkarımdır; ne ki doğruluğa göre yol alıp bulunanlara bakmak gerekir. Bu şöyle olur: madem ilineksel olarak değil de kendi başına bir başkasına yüklenen var –'ilineksel' dediğim şu: sözgelişi 'şu ak olan insandır' dememiz 'insan aktır' demeye benzemez; 'insan' başka bir varolan olarak 'ak' değil, ne ki 'insan' açısından 'ak olmak' ilineksel olduğundan 'ak olan' başka bir varolan olarak 'insan'dır– kendi başına yüklenenler de vardır.

Γ öyle bir terim olsun ki kendisi bir başkasında bulunmayıp B ilk onda buluna ve arada başka bir şey olmaya. Yine aynı şekilde E Z'da ve Z B'da bulunsun. İmdi acaba bunun bir sonu olması zorunlu mu yoksa sonsuza değin gidebilir mi? Yine hiçbir şey kendi başına A'ya yüklenmeyip A ilk Θ 'da bulunuyorsa ve arada daha önce bulunduğu hiçbir şey yoksa, aynı şekilde Θ H'da ve H B'da bulunuyorsa, acaba bunun bir sonu olması zorunlu mu yoksa bu sonsuza değin sürebilir mi? Beriki soru öncekinden şöyle ayrımlı: önceki soru, kendisi hiçbir şeyde bulunmayan ve başkasının onda bulunduğu terimden başlayarak sonsuza değin yukarı çıkmanın olası mı olduğu; beriki soru, kendisi bir başkasına yüklenen ve hiçbir şeyin ona yüklenmediği terimden başlayarak sonsuza değin aşağı inmenin olası olup olmadığını görmek.

Öte yandan uçlar belirlenmişse arada olanların sonsuz sayıda olması olası mı? Diyesim, sözgelişi A Γ 'da bulunuyorsa ve bunların orta terimi B ise, ama B ile A'nın başka orta terimleri

ve berikilerin de ayrı orta terimleri varsa, acaba bunların da sonsuza değin gitmesi olası mı yoksa olanaksız mı? Buna bakmak ile tanıtılmanın sonsuza değin ilerleyip ilerlemediğini, her şeyin tanıtlanıp tanıtlanamadığını veya terimlerin birbirini sınırlayıp sınırlamadığını araştırmak aym.

Olumsuz tasımlarda ve öncüllerde de bunun böyle olduğunu söyleyelim; sözgelişi A hiçbir B'da bulunmuyorsa ya ilk olarak bulunmuyordur ya da arada daha önce gelen ve A'mn onda bulunmadığı bir terim olacak (sözgelişi her B'da bulunan bir H), yine Θ gibi daha önce gelen ve her H'da bulunan başka bir terim de olabilir. Bu durumda da daha önce gelen ve A'nın bulunmadığı terimler ya sonsuz ya da sonlu.

Evirmelerde bu böyle olmaz. Nitekim karşılıklı yüklemelerde ilk yüklenilen veya son yüklenilen söz konusu değil; ister yüklenilene yüklenenler sonsuz sayıda olsun isterse güçlük çıkartanların her ikisi sonsuz sayıda olsun, hepsi her bakımdan aynı ve benzer. Meğer ki benzer evirme olası olmaya, biri ilineksel öteki yüklemesel ola.

XX. İmdi yüklemeler aşağıda ve yukarıda sona eriyorsa aradakilerin sonsuz sayıda olması olası değil, bu açık. 'Yukarıda' dediğim, daha tümel olanda; 'aşağıda' dediğim, daha tikel olanda. A Z'ya yüklendiğinde aradakiler -B'lar- sonsuz sayıda ise, açık ki A'dan aşağıya doğru sonsuza değin bir terimin ötekine yüklenmesi olası olsa gerek; nitekim Z'ya varmadan önce aradakiler ve A'ya varmadan önce Z'dan yukarıda olanlar sonsuz sayıda. Dolayısıyla bunun böyle olması olanaksız ise, A ile Z'nun arasında olanların da sonsuz sayıda olmaları olanaksız. Birisi ABZ'nun terimlerinden kiminin arada olmayacak biçimde birbirini içerdiğini, kiminin de hiç ele alınamayacağını söylerse bile bir ayırım çıkmaz. B'lardan hangisini alırsam alayım, A'ya doğru ve Z'ya doğru olan aradakiler ya sonsuz sayıda olacaktır ya da olmayacaktır. Şu halde sonsuzluğun başladığı ilk yerin ilk terim olması veya olmaması hiç ayrımlı değil: bundan sonra gelenler sonsuz sayıdadır.

XXI. Olumlu tanıtılmalarda her iki yöndeki terimler sona eriyorsa, olumsuz tanıtılmalarda da sona erecekleri açık. Ne sonuncuda yukarıya doğru ('sonuncu' dediğim, başkasının on-

da bulunduğu ve kendisi bir başkasında bulunmayan, sözgelişi Z) ne de birinciden sonuncuya doğru ('birinci' dediğim, başkasının ona yüklenmediği ve kendisi bir başkasına yüklenen) son- suza doğru gitmek olası olsun. Bu böyle olursa, değılleyici ta- nıtlamalarda da bir son olacak. Nitekim bulunmama durumu üç tarzda tanıtlanır. İlkinde Γ 'nın bulunduğu hepsinde B bulunur, B'nın bulunduğu hiçbirinde A bulunmaz. Demek ki B Γ aralığı ve hep bu beriki aralığın doğrudan olanlara ulaş- ması zorunlu: çünkü bu aralık olumlu. Öteki aralığa gelince, açık ki A B'dan önce gelen bir başkasında, sözgelişi Δ 'da bulun- muyorsa Δ 'nın her BAA'da bulunması gerekecektir. Yine A Δ 'dan önce gelen bir başka terimde de bulunuyorsa bu terimin her Δ 'da bulunması gerekecektir. Dolayısıyla yukarıya doğru giden yol sona eriyorsa A'ya giden yol da sona erecektir ve A'nın bulunmadığı bir ilk terim olacaktır.

Yine B her A'da bulunup hiçbir Γ 'da bulunmuyorsa, A Γ 'la- rın hiçbirinde bulunmaz. Bunu yine tanıtlamak gerekirse, açık ki ya üstteki tarzda ya buradaki tarzda ya da üçüncü tarzda ta- nıtlanacaktır. İlk tarz anlatıldı, ikincisi ise gösterilecektir. Bu şöyle gösterilebilir: sözgelişi B'da bir şeyin bulunması zorunlu ise, Δ her B'da bulunup hiçbir Γ 'da bulunmaz. Yine Δ Γ 'da bu- lunmayacaksa, Γ 'da bulunmayan bir başkası Δ 'da bulunur. İm- di madem bulunma durumu hep daha yukarıda olanda sona eriyor, bulunmama durumu da sona erecektir.

Üçüncü tarz şöyleydi: A her B'da bulunup Γ her B'da bu- lunmuyorsa, A'nın bulunduğu hepsinde Γ bulunmaz. Yine bu ya üstte anlatılan yollarla ya da aynı tarzda gösterilecektir. Öteki tarzlarda bir son var, bu tarzda ise yine Γ 'nın hepsinde bulunmadığı bir E'da B'nın bulunduğu kabul edilecek. Bu da yine aynı tarzda tanıtlanır. Ama madem aşağıya doğru bir son olduğu kabul edildi, açık ki Γ 'nın bulunmadıkları da sona ere- cektir.

Şu açık: tanıtlama tek bir yolla değil de pek çok yolla, kimi kez ilk konumda, kimi kez ikinci veya üçüncü konumlarda ya- pılsa bile bir son olacaktır; nitekim yollar sınırlı sayıda, sınırlı sayıda olanlar sınırlı kereler yinelenseler de sınırlı sayıda kal- maları zorunlu.

İmdi bulunma durumunda da bir son varsa olumsuz tanıtlamalarda da olacağı açık. Bu durumlarda bunun böyle olduğu mantıksal açıdan şöyle açıkça görülecektir:

XXII. Nesnenin neliğinde içerilen yüklenenlerde şu açık: nesne tanımlanabiliyorsa veya ne olduğu bilinebiliyorsa, ayrıca sonsuza gitmek olanaksız ise, nelikte içerilen yüklenenlerin sınırlı sayıda olmaları zorunlu. Genel olarak şunu söylüyoruz: şunları dile getirmek doğru: 'ak olan yürüyor', 'şu büyük nesne tahtadır' ve yine 'tahta büyüktür', 'insan yürüyor'. Ne var ki öteki tarzda ve beriki tarzda konuşmak ayrımlı. Ak olanın tahta olduğunu söylediğimde akın tahta için bir taşıyıcı olduğunu değil, ak olması ilineksel olan nesnenin tahta olduğunu söyleyim; nitekim 'ak olan' ne ak olarak ne de bir tür ak olarak tahtalaşmış, dolayısıyla 'ak olan' ilineksel anlamı dışında tahta değil. Ne ki tahtanın ak olduğunu söylediğimde, 'sanatçı aktır' dediğim zamanki gibi tahta olması ilineksel olan başka bir nesnenin ak olduğunu söylemem (öteki durumda sanatçı olması ilineksel olan insanın ak olduğunu dile getiririm); başka bir varolan olarak değil de tahta olarak veya bir tür tahta olarak aklaşmış tahtanın taşıyıcı olduğunu söylerim. O halde bir yasa koymak gerekirse, beriki tarzda konuşmak yükleme yapmak olsun, öteki tarzda konuşmak ise ya hiç yükleme yapmak olmasın ya da saltık anlamda değil de ilineksel anlamda yükleme yapmak olsun. Demek ki yüklenen 'ak', yüklenilen ise 'tahta'dır. Şu halde yüklenenin yüklendiğine ilineksel anlamda değil de hep saltık anlamda yüklendiği kabul edile; nitekim böylece tanıtlama yapmak söz konusu olur. Dolayısıyla tek bir şey tek bir şeye yüklendiğinde neliğinde içerilen bir şey olarak veya nitelik, nicelik, görelilik, etki, edilgi, yer, zaman olarak yüklenir.

Öte yandan özü imleyen yüklenenler yüklendiklerinin 'o yüklenen' olduğunu veya bir tür 'o yüklenen' olduğunu imlerler; özü imlemeyip başka bir taşıyıcıya da yüklenenler ve yüklendikleri 'o yüklenen' de olmayan bir tür 'o yüklenen' de olmayan yüklenenler ilineklerdir, sözgelişi insana yüklenen 'ak'. Nitekim insan ne 'ak' ne de bir tür 'ak', daha çok 'canlı': insan bir tür 'canlı'. Özü imlemeyenlerin bir taşıyıcıya yüklenmeleri gerekir; başka bir varolan olarak 'ak' olmayan nesne ak da ola-

maz. İdealara veda etmeli: onlar anlamsız gürültüler ve var ol-salar bile konuyla ilgileri yok; nitekim tanıtılamalar anlatılan türden şeyler konusunda olur.

Öte yandan 'şu' 'şunun' niteliği ise beriki de ötekinin nite-liği -niteliğin niteliği- olamaz. Öyleyse bunların birbirlerine karşılıklı yüklenmeleri olanaksız: dile getirilmelerinin doğru ol-ması olası, ne ki karşılıklı yüklenmelerinin doğru olması olası 83b değil. Yüklenen öz olarak, sözgelisi yüklenenin cinsi veya ayrımı olarak yüklenenine yüklenebilir. Ne ki bunların yukarı-ya doğru da (sözgelisi 'insan', 'iki ayaklı', 'canlı' ve başkaları) aşağıya doğru da (sözgelisi şunların yüklenmesi: 'canlı' insana, 'insan' Kallias'a, 'Kallias' ise neliğini kuran bir şey olarak bir başkasına) sonsuz sayıda olamayacakları gösterildi; çünkü böy-le olan her öz tanımlanabilir, ama düşüncede sonsuza gidile-mez. Dolayısıyla bunlar yukarıya doğru da aşağıya doğru da sonsuz sayıda değil; nitekim yüklenenleri sonsuz sayıda olan bir öz tanımlanamaz.

Şu halde birbirlerinin cinsi olarak karşılıklı yüklenmeyeceklerdir; yoksa cins kendi türlerinden biriyle aynı olurdu. İli-neksel anlamda yüklenmedikçe hiçbir şey kendi niteliğine veya başka bir <kategorisine> yüklenemez; çünkü berikilerin hepsi ilinekler ve özlere yüklenirler. Ne var ki yukarıya doğru da sonsuz sayıda olamayacaklar: her bir nesneye yüklenenler nes-nenin niteliğini, niceliğini, bu türden bir şeyi veya özde bulu-nanları imlerler; ne ki bunlar sınırlı sayıda, yüklemelerin cinsi de sınırlı sayıda: nitelik, nicelik, görelilik, etki, edilgi, yer, zaman.

O halde şunlar kabul edilir: yükleme yapmak tek bir şeyi tek bir şeye yüklemektir, nelik olmayanlar ise kendi kendilerine yüklenemezler. Çünkü bunların tümü ilinekler: kimisi kendi başına ilinek, kimisi de başka bir tarzda. Tüm bunların bir taşı-yıcıya yüklendiklerini ve ilineğin bir taşıyıcı olamayacağını söylüyoruz; önerdiğimiz, dile getirilenin başka bir varolan olarak dile getirilmediği nesnelerden hiçbirinin ilinek olmadığı, ilineğin kendisinden başka olana yüklendiği, değişik ilineklerin de ayrı bir şeye yüklendiği. Öyleyse tek bir şeyin tek bir şeye yükleneceği bulunma durumu yukarıya doğru da aşağıya doğ-ru da <sonsuz> olamaz. İlinekler her bir nesnenin özünde olan-

lara yüklenir, bunlar da sonsuz sayıda değil; yukarıya doğru da hem bunlar hem de ilinekler bulunur ve her ikisi de sonsuz sayıda değil. Öyleyse şunlar zorunlu: bir ilk yüklenilenin var olması ve yüklenenine bir başkasının yüklenmesi, bunun da sona ermesi ve daha önce gelen bir başka terime yüklenmeyip daha önce gelen bir başka terimin de kendisine yüklenmediği bir terim olması.

Söylenen tanıtılamaların bir tarzı bu, şu da bir başkası: kendilerine daha önce gelenlerin yüklendiği terimler tanıtlanabiliyorsa, tanıtlanabilenlerin bilgisinden daha iyi bir şeye de iye olunamaz tanıtılamadan bağımsız olarak da bilgileri edinilemez; 'şu' 'şunlarla' bilinebiliyorsa, ama ne berikileri biliyorsak ne de bilgilerinden daha iyi bir şeye iyeyssek, bunlarla bilinenin de bilgisini edinemeyiz. İmdi tanıtılamayla bir nesne kimi şeylerden ve koşullu olarak değil de saltık anlamda bilinebiliyorsa, ara yüklemelerin bir sonu olması zorunlu. Bunların sonu yoksa ve alınan terimin üstünde hep bir başkası varsa, her şey tanıtlanabilecektir; dolayısıyla tanıtlanabilenler sonsuz sayıda ise ve sonsuza da gidilemiyorsa, bunları tanıtılamayla bilemeyeceğiz. Demek ki bunların bilgisinden daha iyi bir şeye de iye değilsek, tanıtılamayla saltık anlamda değil de ancak koşullu olarak bilgi edinilecektir.

84a

Tartışmamız konusunda bunlar mantıksal açıdan inandırıcı olsa gerek; ama araştırmanın konusu olan tanıtılamalı bilimlerde, yüklenenlerin yukarıya doğru da aşağıya doğru da sonsuz sayıda olmasının olası olmadığı çözümlemeli olarak şunlarla çok daha kısa gösterilebilir. Tanıtlama nesnelerde kendi başına bulunanlara özgü. 'Kendi başına' ise iki anlamda: nesnelerin neliğinde içkin olma ve nesneleri kendi neliğinde bulundurma; sözgelişi sayıda bulunan 'tek'in kendi tanımında 'sayı' içkin, yine 'çokluk' veya 'bölünmezlik' hem sayıda bulunur hem de sayının tanımında içkin. Bunlardan hiçbirinin sonsuz sayıda olması olası değil: 'tek'in sayıya yüklenmesi gibi durumlarda sonsuz olamazlar (çünkü yine 'tek'in içkin olduğu bir şey 'tek'de bulunsa gerek; ne ki bu böyle olursa, beriki ilkin 'sayı'da bulunup sayı onda içkin olacak. İmdi sonsuz sayıda böy-
lelerinin bir tek şeyde bulunması olası değilse, yukarıya doğru

olanlar sonsuz sayıda olmayacaktır. Dahası tüm bunların bir ilk terimde, sözgelişi sayıda bulunmaları ve sayının onlarda bulunması zorunlu, öyle ki bunlar evrilebilirler ama birbirlerinin kapsamını aşamazlar); nelikte içkin olanlar da sonsuz sayıda olamaz, yoksa tanım yapılamazdı. Dolayısıyla bu anlatılan yüklenenlerin hepsi kendi başma ise ve bunlar sonsuz sayıda olamıyorsa, yukarıya doğru bir sona ve bu yüzden aşağıya doğru da bir sona varacaklardır.

Bu böyle ise, iki terimin arasındakiler de hep sınırlı sayıda. Şu halde tanıtlama ilkelerinin varolması ve –başta kimi kişilerin sözlerini aktarırken söylediğimiz üzere– her şeyin tanıtlanamaması zorunlu, bu artık açık. Nitekim ilkeler var ise, her şey tanıtlanamaz ve sonsuza da gidilemez; bunlardan herhangi biri böyle olmasaydı hiçbir aralık doğrudan ve bölünemez olamazdı, her aralık bölünebilir olurdu. Çünkü yana bir terim eklemekle değil araya bir terim koymakla tanıtlanan tanıtlanır, dolayısıyla bunun sonsuza değin sürmesi olası olursa iki terimin arasında sonsuz sayıda orta terim bulunabilse gerek. Ne ki yüklemeler yukarıya ve aşağıya doğru sona eriyorsa bu olanaksız. Bunların da sona erdikleri daha önce mantıksal açıdan, demin de çözümlemeli olarak gösterildi.

XXIII. Bu tanıtlamalardan şu açık: biri ötekine ya hiç yüklenmeyen ya da hepsine yüklenmeyen iki terimde aynı terim –sözgelişi Γ ile Δ 'da A– bulunuyorsa, onlarda hep ortak bir terim açısından bulunmayacaktır. Sözgelişi ikizkenarda ve çeşitkenarda 'açı toplamının iki dik açıya eşit olması' ortak bir terim açısından bulunur (ayrı olmaları bakımından değil de belli bir beti olmaları bakımından bulunur); ne ki bu hep böyle olmaz. A'nın Γ ile Δ 'da bulunması B'ya bağlı olsun. İmdi açık ki Γ ile Δ 'da B başka bir ortak terime bağlı ve bu beriki de bir başkasına bağlı bulunacaktır, dolayısıyla iki terim arasına sonsuz sayıda orta terim düşse gerek; ne ki bu olanaksız. Demek ki doğrudan aralıklar olacaksa, aynı terimin hep ortak bir terime bağlı olarak bir çoklukta bulunması zorunlu değil. Yine de kendi başma bulunanlardan birisi ortak ise, <aradaki> terimlerin aynı cinsten olması ve aynı bölünmez <öncüllerden> çıkması zorunlu; nitekim tanıtlamalarda bir cinsten bir başkasına geçiş yapılamazdı.

Şu da açık: A B'da bulunduğunda bir orta terim varsa A'nın B'da bulunduğu tanıtlanabilir, bu tanıtlanmanın öğeleri de orta terimlerle aynı ve aynı sayıda; nitekim 'öğeler' ya tüm doğrudan öncüller ya da tümel olanları. Bu böyle olmazsa tanıtlanma da yapılamaz, bu da ilkelere giden yoldur. A B'da bulunmazsa da bu böyle: bir orta terim veya A'nın bulunmadığı daha önce gelen bir terim varsa tanıtlanma yapılabilir, yoksa yapılamaz ve bir ilke söz konusudur. Öğeler terimlerin sayısı denlidir: bu terimlere ait öncüller tanıtlanmanın ilkeleridir. 'Şunun' 'şu' olduğunu ve 'şunun' 'şunda' bulunduğunu ortaya koyan tanıtlanamaz kimi ilkeler olduğu gibi, 'şunun' 'şu' olmadığını ve 'şunun' 'şunda' bulunmadığını ortaya koyan tanıtlanamaz kimi ilkeler de var; dolayısıyla kimi ilkeler varlığı, kimi ilkeler de yokluğu ortaya koyacaktır.

Bir tanıtlanma yapmak gerektiğinde, B'ya ilk yüklenen terim alınmalı. Bu terim Γ olsun ve A aynı şekilde buna yüklen-sin. Hep böyle ilerlemekle tanıtlanma içerisinde A'nın kapsamı dışında olan ne bir öncül ne de bir bulunan ele alınabilir, aralık bir ve bölünmez oluncaya dek hep orta terim sıkıştırılır. Aralık doğrudan olduğunda birdir, doğrudan öncül de saltık anlamda tek bir öncüldür. Nasıl ki ilke başka şeylerde de yalın ama her bakımdan aynı değil –ağırlıkta mina, müzikte dörtlü ses, başka şeylerde de başka–, böylece tasımda bir olan doğrudan öncül, bilgi ve tanıtlanmada bir olan ustur. Demek ki sonucu bulunma durumunda olan tanıtlanmalı tasımlarda hiçbir şey <büyük ucun> kapsamı dışında kalmaz. Olumsuz tasımlarda, birinde, bulunmaması gereken terimin ötesine hiçbir şey düşemez; sözgelişi A'nın B'da bulunmaması Γ 'ya dayalı ise (Γ her B'da bulunuyorsa, A hiçbir Γ 'da bulunmuyorsa). Yine A'nın hiçbir Γ 'da bulunmadığını tanıtlanmak gerekirse, A ile Γ 'nın orta terimi alınır ve bu böylece sürecektir. Δ 'nın E'da bulunmadığını Γ 'nın her Δ 'da bulunmasıyla ve hiçbir E'da [ya da her E'da] bulunmamasıyla tanıtlanmak gerekirse, <orta terim> E'un ötesine hiç düşmeyecektir; E Δ 'nın bulunmaması gereken terimdir. Üçüncü tarzda <orta terim> kendisinden yoksun olması gereken terimin ve kendisinin yoksun olması gerektiği terimin ötesine hiç geçemez.

XXIV. Madem tanıtlamalardan kimisi tümel, kimisi tikel ve kimisi olumlu, kimisi olumsuz, bunlardan hangisinin daha iyi olduğu tartışma konusu; 'doğrudan' denilen tanıtlama ile olanaksıza ergiyle yapılan tanıtlama konusunda da bu böyle. İmdi ilkin tümel ve tikel tanıtlamaların durumunu araştıralım; bunu açığa kavuşturduktan sonra 'doğrudan' denilen tanıtlama ve olanaksıza <ergi> ile yapılan tanıtlamaların durumunu konuşabiliriz.

İmdi kimileri şunlara bakarak tikel tanıtlamanın daha iyi olduğunu düşünebilir. Tanıtlama daha çok bilgi edinmemizi sağlıyorsa daha iyi bir tanıtlamadır (çünkü tanıtlamanın erdemi bu), her bir nesneyi başka bir şeye bağlı değil de kendi başına bildiğimizde daha çok bilgi ediniriz (sözgelişi şu insanın sanatçı olduğunu bildiğimiz zamandan çok Koriskos'un sanatçı olduğunu bildiğimizde 'sanatçı Koriskos'u biliriz; öteki nesnelerde de bu böyle). Ne ki tümel tanıtlama nesnenin kendisinin 'şöyle' olduğunu değil de başka bir şeyin öyle olduğunu tanıtlar (sözgelişi ikizkenarın 'şöyle' olduğunu tanıtlarken, ikizkenarın değil de üçgenin öyle olduğunu tanıtlar); tikel bir tanıtlama ise nesnenin kendisinin 'şöyle' olduğunu tanıtlar. – O halde nesneyi kendi başına tanıtlama daha iyi ise ve tümel tanıtlamadan çok tikel tanıtlama böyle yapıyorsa, tikel tanıtlama daha iyi olsa gerek. Öte yandan tümel tek teklerin dışında olan bir şey değil, ama tanıtlama böyle bir şeye göre tanıtlama yaptığı ve doğal varolanlar arasında böyle şeylerin bulunduğu –sözgelişi üçgenlerin dışında bir 'üçgen'in, betilerin dışında bir 'beti'nin, sayıların dışında bir 'sayı'nın var olduğu– kanısını uyandırır. Ne ki varolan konusunda olan tanıtlama varolmayan konusunda olandan ve yanılmayan tanıtlama yanılıandan daha iyi, tümel tanıtlama ise beriki tarzda (nitekim orantı üzerine bir tanıtlama vermeye girişirsek, orantılı olanın çizgi, sayı, yüzey, cisim olmayıp bunların dışında bir şey olacağını tanıtlarız). İmdi bu tanıtlama daha çok tümel ise, tikel tanıtlamadan daha az varolan üzerineyse ve yanlış bir kanı uyandırıyorsa, tümel tanıtlama tikel olandan daha kötü olsa gerek.

İlkin tanıtlama tekillerden çok tümellere ilişkin bir uslamama değil midir? Nitekim 'iki dik aç' ikizkenar olması baki-

mından değil de üçgen olması bakımından bir nesnede bulunuyorsa, ikizkenar olduğunu bilenden çok üçgen olduğunu bilen kendisi olarak nesnenin böyle olduğunu bilir. Genel olarak, üçgen olması bakımından nesnede bulunmayan bir şey öyleymiş gibi tanıtılarsa, bu bir tanıtlama olmasa gerek; ne ki nesnede kendisi olması bakımından bir şey bulunuyorsa, kendi olması bakımından nesnede bulunduğunu bilen kişi daha çok bilgiye iye. O halde üçgenin kaplamı daha geniş ise ve tanımı aynı ise –eşadlılığa göre ‘üçgen’ sözkonusu değilse– ve de ‘iki dik açı’ her üçgende bulunuyorsa, ikizkenar olması bakımından üçgen değil de üçgen olması bakımından ikizkenar böyle açılara iye olsa gerek. Dolayısıyla bir nesnede bulunması bakımından tümel bilen kişi tikeli bilenden daha çok bilgiye iye. Öyleyse tümel tanıtlama tikel tanıtlamadan daha iyi. Öte yandan bir tasım varsa ve tümel olan eşadlı değilse, yok olmayanların tümeller arasında olması ve tikellerin daha çok yok olması açısından tümeller, kimi tikellerden hiç de daha az değil hatta daha da çok var olsalar gerek. Öte yandan tek bir anlamı olduğu için tümelin tikellerin dışında bir varlığı olduğunu veya öteki nesnelerde neliği imlemeyip niteliği, göreliliği, etkiyi imleyenlerden daha çok var olduğunu kabul etmek hiç de zorunlu değil. Bu kabul ediliyorsa nedeni tanıtlama değil, dinleyicidir.

Öte yandan tanıtlama, nedeni ve niçini gösteren bir tasım ise, neden daha çok tümel olandır (çünkü nesnede kendi başına bulunan bir şeyin nedeni nesnenin kendisi; tümel ise ilk nesne: öyleyse neden tümel olandır). Dolayısıyla tümel tanıtlama daha iyi: daha çok nedene ve niçine özgü.

Öte yandan niçini araştırmamız sırasında, var olmasının veya oluşmasının nedeni başka bir şey olmayan bir nesneye vardığımızda bilgi edindiğimizi düşünürüz; çünkü bu nesne en son amaç ve sınır. Sözgeliliği “niçin geldi? – Para almak için, bununla borcunu kapatmak için, böylece bir haksızlık yapmış olmamak için”; böyle ilerlerken başka bir neden ve erek söz konusu olmadığında gelmenin, olmanın, oluşmanın amacı olarak bu son nedeni söyleriz ve niçin geldiğini en çok o anda bildiğimizi düşünürüz. O halde tüm nedenlerde ve niçinlerde bu böyleyse ve ereksel nedenler durumunda en çok böyle bilgi edini-

yorsak, öteki durumlarda da bir şeyin bulunmasının nedeni bir başkası olmadığında en çok bilgiye iyeyizdir. Demek ki ikizkenar olduğu için dış açıları toplamının dört dik açıya eşit olduğunu öğrendiğimizde, yine de şu soru elde kalır: "İkizkenar neden böyle? – Çünkü bir üçgen, çünkü üçgen doğrusal bir beti." Bu sonuncunun bir başka nedeni yoksa, en çok o anda bilgiye iyeyiz; o zaman da tümeli biliyoruz: öyleyse tümel tanıtılma daha iyi.

Öte yandan tanıtılma tikelleştikçe sonsuz olanlara yönelir. Ne ki sonsuz olanlar bilinemez, sınırlı olanlar bilinebilir. Demek ki tikelden çok tümel olan bilinebilir. O halde tümel olanlar daha çok tanıtlanabilir. Daha sağlam bir tanıtılma daha fazla tanıtlanabilenlere özgü; nitekim daha çok göreliler zaman-daş. Öyleyse daha sağlam bir tanıtılma olduğuna göre tümel tanıtılma daha iyi.

Öte yandan tanıtılmaya bağlı olarak 'şunun' ve de bir başkasının bilgisini edinmek yalnızca 'şunun' bilgisini edinmekten daha yeğlenesi; tümel bir tanıtılmaya iye olan kişi tikeli de bilir, ne ki tikel bir tanıtılmaya iye olan kişi tümeli bilmez: dola-yısıyla da tümel tanıtılma daha yeğlenesi olsa gerek.

Öte yandan şu: tümeli daha çok tanıtılmak, ilkelere daha yakın bir orta terimle tanıtılma yapmaktır; kendisi ilke olan doğrudan öncül ise en yakın. İmdi ilkeden çıkan sonuç ilkeden çıkmayandan daha kesin ise, ilkeye daha çok dayanan tanıtılma daha az dayanandan daha kesin. Ne ki daha çok tümel tanıtılma böyle; <öyleyse> tümel tanıtılma daha güçlü olsa gerek. Sözel geliş A'nın Δ 'ya yüklendiğini tanıtılmak gerektiye ve orta terimler B ile Γ ise, daha genel olan B terimiyle yapılan tanıtılma daha tümeldir.

Bu anlatılanlardan kimisi mantıksal uslamamalar, ama tümel tanıtılmanın daha güçlü olduğu en çok şuradan açık: öncüller arasmdan daha önce gelen öncülü bildiğimizde daha sonra geleni de bir anlamda –olanak olarak– biliriz. Sözel geliş bir kimse her üçgenin iki dik açısı olduğunu biliyorsa, ikizkenarın bir üçgen olduğunu bilmeseyse bile ikizkenarın da iki dik açısı olduğunu bir anlamda, olanak olarak bilir. Ne ki beriki öncülü bilen bir kimse, gerek olanak olarak gerek etkin olarak hiç

de tümeli bilmez. Dahası tümel tanıtlama usta, tikel tanıtlama ise duyumlarda tamamlanır.

XXV. İmdi tümel tanıtlamanın tikel tanıtlamadan daha iyi olması üzerine bu denli söz etmiş olalım. Olumlu tanıtlamanın olumsuz tanıtlamadan daha iyi olması ise burada açıklığa kavuşacak. Ötekiler aynı olmak üzere, daha az koyuttan, varsayımından, öncülden oluşan tanıtlama daha iyi olsun. Bunlar aynı şekilde biliniyorsa, bunlarla daha hızlı bilgi edinilecektir; bu da daha yeğlenesi. Daha az öncülden oluşan tanıtlamanın daha iyi olduğu savının genel bir açıklaması şu: orta terimler her iki durumda da aynı şekilde biliniyorsa ve de daha önce gelenleri daha iyi biliniyorsa, A'nın E'da bulunması bir yerde BΓΔ orta terimleriyle ve bir yerde ZA orta terimleriyle tanıtlansın. O halde beriki yerde A'nın Δ'da bulunması ve A'nın E'da bulunması aynı şekilde biliniyor, ne ki öteki yerde A'nın Δ'da bulunması A'nın E'da bulunmasından daha önce geliyor ve daha iyi biliniyor: burada berikinin tanıtlamasının nedeni öteki ve neden daha güvenilir. Öyleyse ötekiler aynı olmak üzere, daha az öncülle oluşan tanıtlama daha iyi. İmdi her iki tanıtlama da üç terimle ve iki öncülle tanıtlama yapar; ne ki biri bir şeyin varlığını ele alır, ötekisi hem bir şeyin varlığını hem de bir şeyin yokluğunu ele alır. Dolayısıyla daha çeşitli öncülleri olduğundan daha kötü.

Öte yandan her iki öncül olumsuz olduğunda tasımın oluşmasının olanaksız olduğu, birinin olumsuz ötekinin bulunma durumunda olması gerektiği gösterilmişti. Ayrıca bu konuda şunu da kabul etmek gerekir: tanıtlama genişlerken olumlu öncüllerin çoğalması zorunlu, her tasımda birden fazla olumsuz öncülün bulunması olanaksız. A hiçbir B'da bulunmayıp B her Γ'da bulunsun. Şu halde her iki öncülün yine genişlemesi gerekiyorsa araya bir orta terim girmeli. Δ A ile B'nun, E B ile Γ'nun orta terimi olsun. Açık ki E olumlu, Δ ise B'ya karşı olumlu, A'ya göre olumsuz duruyor. Nitekim Δ her B'ya yükleniyor, ne ki A'nın Δ'lardan hiçbirinde bulunmaması gerekir. Demek ki bir tek öncül, AA öncülü olumsuz oluyor. Öteki tasımlarda da bu aynı tarzda. Nitekim terimler olumlu olduğunda orta terim her iki uca hep olumlu olarak bağlı, terimler olumsuz olduğunda

bir uca olumsuz olarak bağlanması zorunlu; dolayısıyla bir tek öncül olumsuz oluyor, ötekiler olumludur. O halde tanıtılmanın dayanağı daha iyi bilinir ve daha güvenilir ise, olumsuz öncül de olumluya dayanarak tanıtlanıp beriki ötekiye dayanarak tanıtlanamıyorsa, daha önce gelip daha iyi bilinen ve daha güvenilir olan olumlu tanıtılma daha iyi olsa gerek. Öte yandan tasımın ilkesi doğrudan tümel bir öncül ise ve tümel öncül olumlu tanıtılamada evetleyici, olumsuz tanıtılamada değilleyici oluyorsa, evetleyici olan değilleyici olandan daha önce gelir ve daha iyi bilinir (varlığın yokluktan önce gelmesi gibi evetleme daha önce gelir ve değilleme evetlemeyle bilinir). Dolayısıyla olumlu tanıtılmanın ilkesi olumsuz tanıtılmanın ilkesinden daha iyi ve daha iyi ilkeleri kullanan tanıtılma daha iyi bir tanıtılma. Öte yandan olumlu tanıtılma daha önce gelir: olumlu tanıtılamadan bağımsız olarak olumsuz bir tanıtılma yapılamaz.

87a

XXVI. Mademki olumlu tanıtılma olumsuz tanıtılamadan daha iyi, açık ki bu olanaksıza ergi ile yapılan tanıtılamadan da daha iyi. Ama bunların ayrımını bilmek gerekir. A hiçbir B'da bulunmasın, B her Γ 'da bulunsun: A'nın hiçbir Γ 'da bulunmaması zorunlu. Demek ki böyle alındıklarında A'nın Γ 'da bulunmadığını gösteren olumsuz tanıtılma doğrudan tanıtılmalı olsa gerek. Oysa olanaksıza <ergi> ile yapılan tanıtılma şöyle: A'nın B'da bulunmadığını tanıtılamak gerekirse A'nın B'da ve B'nın Γ 'da bulunduğu kabul edilmeli, dolayısıyla A'nın Γ 'da bulunduğu sonucu çıkar. Bunun olanaksız olduğu bilinip kabul edilmiş olsun. Öyleyse A B'da bulunmaz. Demek ki B'nın Γ 'da bulunduğu kabul edilmişse, A'nın B'da bulunması olanaksız. İmdi terimler benzer bir yolda diziliyor, ayrımları ise hangi olumsuz öncülün daha iyi bilindiği: A'nın B'da bulunmaması mı yoksa A'nın Γ 'da bulunmaması mı? Demek ki sonucun öyle olmadığı daha iyi bilindiğinde olanaksıza <ergi> ile tanıtılma yapılır, tasımın içerisindeki öncülün öyle olmadığı daha iyi bilindiğinde doğrudan tanıtılmalı bir tanıtılma yapılır. 'A B'da bulunmaz' öncülü doğal olarak 'A Γ 'da bulunmaz'dan önce gelir. Nitekim sonucu oluşturan öncüller sonuçtan önce gelirler: 'A Γ 'da bulunmaz' sonuç, 'A B'da bulunmaz' sonucu oluşturan öncül. Bunu çürüten bir sonuç çıktığında sonuç olmaz, onu

oluşturanlar da öncül olmaz; parçaya göre bütün veya bütüne göre parça olarak bağlanmış öncüllerden tasım oluşur, ne ki AF ile BF öncülleri birbirine böyle bağlı değil. Şu halde daha iyi bilinen ve daha önce gelen öncüllerden oluşan tanıtılama daha üstün ise, bu her iki tanıtılama da bir şeyin var olmamasından –öteki daha önce gelen bir şeyin, beriki daha sonra gelen bir şeyin var olmasından– güvenilirlik kazanıyorlarsa, olumsuz tanıtılama olanaksıza <ergi> ile yapılan tanıtılamadam saltık olarak daha iyi olsa gerek; dolayısıyla da böyle bir tanıtılamadan daha iyi olan olumlu tanıtılama olanaksıza <ergi> ile yapılan tanıtılamadan daha iyi, bu açık.

XXVII. Olana ve nedene birarada özgü bilim, nedeni dışta tutarak olana özgü bilimden daha kesin ve daha önce gelir. Bir taşıyıcıya yüklenmeyenin bilimi bir taşıyıcıya yüklenenin biliminden daha kesin ve daha önce gelir, sözgelişi aritmetik harmoniden. Daha az öğeden oluşan bilim eklemelerden oluşan bilimden daha kesin ve daha önce gelir, sözgelişi aritmetik geometriden. ‘Eklemelerden oluşan’ dediğim şu: sözgelişi ‘birim’ konumu olmayan bir varlık, ‘nokta’ ise konumu olan bir varlık; beriki bir eklemeden oluşuyor.

XXVIII. Tek bir bilim bir tek cinse özgü: cinsin ilk öğelerinden kurulan ve cinsin parçaları olanlara veya bunların kendi başına etkilenimlerine özgü. İlkeleri ne aynı şeyden çıkan ne de birininki ötekinden çıkan iki bilim ayrıdır. Tanıtlanamaz olanlara ulaşınca bu kanıtlanır: bunların tanıtlananlarla aynı cins içerisinde bulunmaları gerekir. Bu beriki de, tanıtlanamaz olanlarla tanıtlananlar aynı cins içerisinde ve eşcinsten olduklarında kanıtlanır.

XXIX. Aynı şeyin pek çok tanıtılması olabilir: yalnızca aynı diziden sürekli olmayan orta terimleri –sözgelişi AB için $\Gamma\Delta Z$ ’yı– almakla değil başka dizilerden de orta terimler almakla. Sözgelişi A ‘değişmek’, Δ ‘devinmek’, B ‘haz almak’, H da yine ‘duradurmak’ olsun. İmdi Δ ’yı B ’ya ve A ’yı Δ ’ya yüklemek doğru: haz alan devinir ve devinen değişir. Yine A ’yı Δ ’ya ve Δ ’yı B ’ya yüklemek doğru: her haz alan duradurur ve duraduran değişir. Dolayısıyla tasım aynı diziden olmayan ayrı orta terimlerle oluşuyor. Ne var ki bu orta terimlerden hiçbirisi bir

ötekine yüklenemez; çünkü her ikisinin de aynı nesnede bulunması zorunlu. Öteki konumlarda sonucu aynı olan tasımın kaç yolda oluştuğu da araştırılabilir.

XXX. Talih eseri olan nesne tanıtlamayla bilinemez. Talih eseri olan nesne ne zorunlu olarak ne de çoğu kez var, bunların dışmda oluşur; ne ki tanıtlama bunlardan birine ilişkin. Nitekim her tasım ya zorunlu öncüllere ya da çoğu kez öyle olan öncüllere dayanır; öncüller zorunluysa sonuç da zorunlu, öncüller çoğu kez öyle ise sonuç da öyle. Dolayısıyla talih eseri olan nesne ne çoğu kez öyle ise ne de zorunlu ise tanıtlanamasa gerek.

XXXI. Duyumla bilgi edinilemez. Duyum doğrudan belli bir nesnenin değil de belli bir niteliğin duyumu olsa bile, 'şu anda' ve 'şurada' olan doğrudan belli bir nesnenin algılanması zorunlu. Tümel olanı ve her şeyde olanı algılamak ise olanaksız: çünkü 'şu anda' da değil, doğrudan belli bir 'şu' da değil, yoksa tümel olamazdı; nitekim hep ve her yerde olana 'tümel' deriz. İmdi madem tanıtlamalar tümel ve bunlar algılanamaz, açık ki üçgenin iç açıları toplamının iki dik açiya eşit olduğu algılanabilseydi bile, bunun tanıtlamasını isterdik ve kimilerinin dediği gibi bilgisine iye olmazdık; nitekim tekilin algılanması zorunlu, bilgi ise tümeli bilmektir. Bu yüzden ayda olsaydık ve yeryüzünün güneş ışığını kestiğini görseydik bile tutulmanın nedenini bilemezdik. Algıladığımız, 'şu anda'ki bir tutulma, genel olarak tutulmanın nedeni değil: tümele ait bir duyum yok. Fakat yine de bunu çoğu kez görmekten tümeli yakalayarak bir tanıtlama yapabilirirdik; nitekim tümelin pek çok teklerden çıktığı açık. Nedeni açık kıldığı için tümel değerli; dolayısıyla nedeni kendisinden başka olan nesneler durumunda tümel bilgi duyumdan ve ustan daha değerli; ilk olanlar durumunda ise başka bir kavram sözkonusu.

İmdi açık ki tanıtlanabilir olanın bilgisini duyumla edinmek olanaksız, meğer ki duyumun bu değil de tanıtlamayla bilgi edinmek olduğu söylene. Duyuma indirgenen kimi şeyler araştırmalardaki bir eksikliktir. Nitekim görmekle bilgi edindiğimiz için değil, görmekten tümele vardığımız için, bir şeyi görürörsak onu araştırmayız. Sözğelişi camın gözenekli olduğu-

nu ve ışığı geçirdiğini görüyorsak, tutuşturmasının nedeni de açık olur: bunu her bir durumda ayrı ayrı görüp aynı anda her durumda böyle olduğunu düşünürüz.

XXXII. Tüm tasımların aynı ilkeleri olması olanaksız, bu ilkin mantıksal açıdan görülür. Nitekim tasımlardan kimisi doğru, kimisi yanlış. Yanlış öncüllerden doğru bir çıkarım yapılabilsede bu bir kez söz konusu; sözgelişi A'nın Γ 'ya yüklenmesi doğru, orta terim olan B yanlış ise: ne A B'da ne de B Γ 'da bulunuyor. Bu durumda öncülleri tanıtlamak üzere orta terimler alınır, onlar da yanlış olacaklar; nitekim yanlış öncüllerden çıkan her sonuç yanlış, doğru öncüllerden çıkan sonuçlar doğru, yanlış ve doğru da ayrımlı. Üstelik yanlış sonuçlar da aynı öncüllerden çıkmaz. Birbirine karşıt ve aynı anda olmaları olanaksız yanlışlar da var; sözgelişi adaletin adaletsizlik veya korkaklık olması, insanın at veya öküz olması, eşit olanın daha büyük veya daha küçük olması.

Ortaya koyduklarımızdan çıkan şu: tüm doğruların ilkeleri de aynı değil; pek çoğunun ilkeleri cins bakımından ayrımlı ve ötekilere uymaz, sözgelişi birimler noktalara uymaz: ötekiler konuma iye değil, berikiler iye. Uyanların da sadece orta terim, yukarıdaki terim, aşağıdaki terim olarak uymaları veya terimlerden kimini aralarında bulundurmaları, kimini de dışarıda tutmaları zorunlu. Her şeyi tanıtlayan ortak ilkeler de olamaz; 'ortak' dediklerini, sözgelişi 'her şey evetlenir veya değillenir'. Nitekim varolanların cinsleri ayrı ve kimi şeyler yalnızca nice-liklerde, kimisi de yalnızca niteliklerde bulunur; bunlarla ve ortak olanlarla birlikte tanıtlama yapılır. Öte yandan ilkeler sonuçlardan pek daha az sayıda değil: ilkeler öncüllerdir, öncüller ise bir terimin eklenmesiyle veya araya girmesiyle oluşur. Öte yandan sonuçlar sayıca sonsuz, terimler ise sınırlı. Ayrıca kimi ilkeler zorunlu, kimi ilkeler olası.

İmdi böyle bakıldıkta, sonuçlar sayıca sonsuz olduğu için ilkelerin aynı olması veya sınırlı sayıda olması olanaksız. Bu başka türlü dile getirilirse, sözgelişi 'şu ilkeler geometrinin, şunlar cebirin, şunlar da tıbbın' denilirse, bu söz bilimlere ait ilkeler olduğundan başka ne anlama gelebilir?

İlkeler kendi kendileriyle aynı oldukları için bunların aynı

olduklarını söylemek gülünç; böylece her şey aynı olur. Yine her şeyin aynı ilkeleri olduğunu söylemek, her şeyden rastgele bir tanıtlama yapılabilir anlamına gelemmez; çok safça bir şey bu. Nitekim apaçık görülen matematikte de çözümlemeye de bu olanaklı değil; çünkü ilkeler doğrudan öncüllerdir ve ayrı bir sonuç bir doğrudan öncülün eklenmesiyle oluşur. İlk doğrudan öncüllerin ilkeler olduğu söylenirse, her bir cinsten bir ilke söz konusu olur. Her şeyden rastgele bir tanıtlama yapmak da gerekmiyorsa her bir bilimin ayrı ilkeleri olacak denli ayrımlı ilkeler de yoksa, geriye kalan şunun söz konusu olup olmadığıdır: her şeyin eşcinsten ilkeleri olması, ama 'şu' belirli şeylerin 'şu' belirli şeylerden, 'bu' belirli şeylerin 'bu' belirli şeylerden çıkması. Oysa bunun olası olmadığı açık. Nitekim cins bakımından ayrı olanların ilkeleri de cins bakımından başka, bu gösterildi. İlkeler iki türdür: tanıtlamayı oluşturanlar ve tanıtlamanın konusu olanlar; tanıtlamayı oluşturan ilkeler ortak, tanıtlamanın konusu olanlar ise özgü ilkeler, sözgelişi sayı ve büyüklük.

XXXIII. Bilgi ile bilgi nesnesi sanı ile sanı nesnesinden ayrımlı, çünkü bilgi tümel ve zorunlu olanlara dayanır, zorunlu olanın başkaca olmasıysa olası değil. Kimi nesneler doğrudur ve vardır, ne ki başkaca olmaları da olası. İmdi açık ki bunlar üzerine bir bilgi olmaz; yoksa başkaca olmaları olanaklı olanların başkaca olmaları olanaksız olur. Yine us da ('us' dediğim, bilginin ilkesi, kaynağı) tanıtlanamaz bilgi de -doğrudan öncülün kabulüdür bu- bunlarla ilgili olamaz. Us, bilgi, sanı, ve bunlarla açıklananlar doğrudur; dolayısıyla sanının doğru veya yanlış olabilen, başkaca olması olası olan nesneyle ilgili olması kalır geriye. Sanı zorunlu olmayan doğrudan öncülün kabulüdür. Dahası, görünenlere uyan bir kabul: sanı sağlam değil, doğa da öyle. Başkaca olması olanaksız olan düşünüldüğünde hiç kimse bu konuda bir sanıya iye olduğunu değil, bilgiye iye olduğunu düşünür; ne ki var olmasına rağmen nesnenin başkaca olmasına da bir engel olmadığına, samya iye olduğu düşünülür: sanı böyle olanlara ait, bilgi ise zorunlu olana.

İmdi aynı şey nasıl sanı ve bilgi nesnesi olabilir? Düşünülen her şeyin sanılabildiği de öne sürülürse, niçin sanı bilgi olmasın?

Nitekim doğrudan olanlara ulaşınca ya değin bilen kişi ile **sanan** kişi orta terimlerde anlaşacaklardır; olan da sanı nesnesi **olabildiği** gibi neden de olabilir ve neden orta terimdir. Dolayısıyla **öteki** si bilgiye iyeyse, sanan kişi de bilgiye iyedir. Ne ki tanıtlamaların dayandığı tanımların [bilindiği] tarzda başkaca olmaları olası olmayanlar kabul ediliyorsa, sanıya değil de bilgiye iye olunur; kabul edilenler doğru olup da nesnenin özü ve türü bakımından nesnelerinde bulunmuyorlarsa, bilgiye değil de doğru sanıya iye olunur. Sanı doğrudan olanlara dayalı ise, hem olan hem de neden sanı nesnesi olabilir; doğrudan olanlara dayalı değilse, yalnızca olan sanı nesnesi olacaktır. Sanı ile bilgi nesnesi her bakımdan aynı olamaz, ancak doğru ile yanlış nesnesinin bir anlamda aynı olması gibi sanı ile bilgi nesnesi aynı olabilir. Dahası kimilerinin dediği gibi doğru ile yanlış sanının nesnesinin aynı olması saçma sonuçları, özellikle de yanlış bir sanının nesnesinin sanı nesnesi olamayacağını benimsemeye götürür. Ama madem 'aynı' pek çok anlamda kullanılır, doğru ile yanlış sanının nesnesi bir anlamda aynı olabilir, bir anlamda aynı olamaz. 'koşut çap'ı doğru sanmak saçma; sanıların konusu olan 'çap', aynı olduğu için sanıların nesnesi aynı, ne ki tanım bakımından her biri için ne olduğu, neliği aynı değil. Bilgi ile sanı nesnesinin aynı olmaması da böyle. Canlı olmaması olası olmayacak biçimde olan 'canlı' bilgi nesnesi, canlı olmaması olası olacak biçimde olan 'canlı' sanı nesnesi; sözgelişi 'insan'a özgü olan 'canlı' bilgi nesnesi ise, insana yüklenip 'insan'a özgü olmayan 'canlı' sanı nesnesidir. Nitekim nesne olarak 'insan' aynı, ama nasıllığı aynı değil.

Bunlardan açık ki aynı anda aynı şeyin sanısını ve bilgisini edinmek de olası değil. Yoksa aynı şeyin aynı anda başkaca olduğu ve başkaca olmadığı kabul edilse gerek; ne ki bu olası değil. Nitekim değişik kimselerde aynı şeyin sanısı ve bilgisi söylenen anlamda bulunabilir, ne ki aynı kişide bulunamaz; yoksa aynı anda, sözgelişi insanın bir canlı olduğu (canlı olmamasının olası olmadığı) ve bir canlı olmadığı -canlı olmamasının olası olabileceği- kabul ediliyor olacak.

Geriye kalan, düşüncede, usta, bilimde, sanatta, sağduyuda ve bilgelikte nasıl düşünmek gerektiği; buna bakmak da kısmen Fizik'e, kısmen Etik'e düşer.

XXXIV. Kıvrak zekâ, orta terime düşünmeden, anında isabet ettirmektir. Sözgelîşi Ayın parlak yüzünün hep Güneşe doğru olduğunu gören birinin bunun niçin olduğunu, Güneşten ışık aldığı için böyle olduğunu hemen anlaması; zengin biriyle konuşan adamı görünce borç para almak için konuştuğunu anlaması; dost olanları görünce düşmanları aynı olduğu için dost olduklarını anlaması. Tüm bu durumlarda uçları gören kişi orta terimleri, nedenleri anlamıştır. A 'parlak yüzün Güneşe doğru olması', B 'Güneşten ışık almak', Γ 'Ay' olsun. Şu halde B -Güneşten ışık almak- Γ'da -Ayda- bulunur, A -parlak yüzün ışık verene doğru olması- B'da bulunur: dolayısıyla A B aracılığıyla Γ'da bulunur.

İkinci Kitap

I. Araştırdıklarımız sayıca bildiklerimize eşit. Araştırdıklarımız dört türlüdür: olanın olduğu, niçin olduğu, var olup olmadığı, ne olduğu. Sayısal bir çoklukta saptadıklarımızın 'şu' belirli şey mi yoksa 'bu' belirli şey mi olduğunu araştırdığımızda, sözgelişi Güneşin tutulup tutulmadığını araştırdığımızda olanı araştırırız. Kanıtı şu: Güneşin tutulduğunu bulguladığımızda araştırmamızı sona erdiririz; dahası, tutulduğunu baştan biliyorsak tutulup tutulmadığını araştırmayız. Olanın olduğunu bildiğimizde 'niçin'ini araştırırız; sözgelişi Güneşin tutulduğunu ve yerin sarsıldığını bildiğimizde, Güneşin niçin tutulduğunu veya yerin niçin sarsıldığını araştırırız. İmdi bunları böyle, kimi şeyleri ise başka bir yolda araştırırız, sözgelişi 'Kentauros'un veya 'tanrı'nın varlığını; diyesim, nesnenin ak olup olmaması değil, saltık bir anlamda var olup olmaması. Nesnenin var olduğunu bildiğimizde ne olduğunu araştırırız, sözgelişi 'tanrı nedir?' veya 'insan nedir?'

II. Demek ki araştırdıklarımız ve bulgulayarak bildiklerimiz bunlar ve sayıca bu denli. Olanı veya saltık anlamda varlığı araştırdığımızda, bir orta terimin olup olmadığını araştırırız.

Olanı veya -ister tikel olarak ister saltık anlamda- varlığı bilip yeniden niçinini veya neliğini araştırdığımızda, orta terimin ne olduğunu araştırırız. 'Tikel olarak varlık' ve 'saltık anlamda varlık' dediklerim şu: 'Ay tutulur mu?' veya 'Ay büyür mü?' tikel, böylelerinde nesnenin ne olduğunu veya ne olmadığını araştırırız; ne ki Ayın veya gecenin var olup olmamasını araştırdığımızda saltık anlamda varlığı araştırırız. Öyleyse her

araştırmada ya bir orta terimin olup olmadığı ya da orta terimin ne olduğu araştırılır. Nitekim her durumda araştırılan neden orta terimdir. O halde 'tutulur mu' demek 'tutulmanın bir nedeni var mı yok mu' demektir ve bir nedeni olduğunu bildikten sonra, bunun ne olduğunu araştırırız. Nitekim şunlar orta terim: 'şöyle' veya 'böyle' olmanın değil de saltık anlamda özün, varlığın nedeni; saltık anlamda varlığın değil de kendi başına veya ilineksel özelliklerinin nedeni. 'Saltık anlamda varlık' dediğim 'taşıyıcı', sözgelişi Ay, Yeryüzü, Güneş veya üçgen; <'kendi başına veya ilineksel özellikleri' dediğim>, tutulma, eşitlik, eşitsizlik, arada olma veya olmama. Tüm bu durumlarda açık ki nelik ile niçin aynı. 'Tutulma nedir? – Yeryüzünün Güneş ışığını kesmesinden kaynaklanan, ayın ışıktan yoksunluğu'. 'Tutulma niçin olur?' veya 'Ay niçin tutulur? – Yeryüzü Güneş ışığını kestiğinde ışık yittiği için'. 'Ses uyumu nedir? – Tiz ve pes sesler arasındaki sayısal oran'. 'Tiz ses niçin pes sesle uyum oluşturur? – Tiz ses ile pes sesin sayısal bir oram olduğu için'. 'Tiz ses ile pes ses bir uyum oluşturur mu?', 'Bunların oranı sayılarda mı?' Bunları anladıktan sonra 'Bu oran nedir?'

Orta terimin duyulur olduğu durumlarda araştırmanın orta terim araştırması olduğu açık. Sözgelişi tutulmaya ait bir orta terim olup olmadığını duyumsayamadığımızda, bunu araştırırız. Ne ki Ayda olsaydık tutulup tutulmadığını da niçin tutulduğunu da araştırmazdık, bunlar aynı anda birlikte açık olurdu. Çünkü duyumsamaktan tümeli de bilebilirdik. Nitekim Yeryüzünün şu anda ışığı kestiği duyumu var (tutulmanın da şu anda gerçekleştiği açık): tümel bundan oluşacaktı.

İmdi nesne ister saltık anlamda varlık olup bulunan özelliklerden biri olmasın, isterse bulunan özelliklerden biri –sözgelişi iki dik açı olma, daha büyük veya daha küçük olma– olsun, dediğimiz gibi, nesnenin ne olduğunu bilmek ve niçin olduğunu bilmek aynı.

III. Demek ki tüm araştırmalar orta terim araştırmasıdır, bu açık. Neliğin nasıl gösterildiğini, ne tarzda indirgendiğini, tanımın ne olduğunu ve nelerin tanımlanabildiğini, ilkin bunlarla ilgili çıkan güçlükleri belirttikten sonra söyleyelim. Söyleneceklerin başında deminki uslamamalara pek yakın bir başlangıç

bulunsun. Nitekim çıkan güçlük şu olsa gerek: acaba aynı şey aynı bakımdan hem tanımla hem de tanıtlamayla bilinebilir mi yoksa bu olanaksız mı? Tanımın neliğe özgü olduğu, her neliğin tümel ve olumlu olduğu görünüyor. Ne ki olumsuz tasımlar da tümel olmayan tasımlar da vardır; sözgelişi ikinci konumdaki tüm tasımlar olumsuz, üçüncü konumdakiler ise tümel değil. Dahası ilk konumdaki tüm olumlu sonuçlar –sözgelişi her üçgenin açısı toplamının iki dik açısı eşit olduğu– da tanımlanamaz. Bunun açıklaması şu: tanımlanabileni bilmek tanıtlamasını bilmektir; dolayısıyla madem böyle olanlar tanıtlanabilir, açık ki bunlar tanımlanamasa gerek. Yoksa tanıtlamasını bilmeden tanımına bağlı olarak da bilgisi edinilebilirdi; çünkü bunların birlikte olmamasına hiçbir engel yok. Bu konuda tümevarımdan çıkan şu inanç da yeterli: gerek kendi başına bulunan özelliklerden gerekse ileneklerden hiçbirini tanımlayarak daha hiç bilmemişizdir. Öte yandan tanımlama bir özün tanınması ise, böylelerinin öz olmadıkları açık.

Demek ki her tanımlanabilen nesne tanımlanamaz, bu açık. Ya sonra? Acaba her tanımlanabilen nesne tanıtlanabilir mi, tanıtlanamaz mı? Bu konuda da aynı olan uslamlama tek. Tek olması bakımından tek olana tek bilgi düşer. Dolayısıyla madem tanıtlanabilir olanı bilmek tanıtlamasını bilmektir, şu olanaksız sonuç çıkacaktır: tanıma iye olan kişi tanıtlamadan bağımsız olarak bilgiye iye olacak. Öte yandan tanıtlamaların ilkeleri tanımlar, bunların tanıtlanamayacakları daha önce gösterildi – ya ilkeler tanıtlanabilir olup ilkelerin de ilkeleri olacak ve bu sonsuza değin sürecek ya da ilk olanlar tanıtlanamaz tanımlar olacak.

Ama tanım ile tanıtlama tamamen aynı olmasa da acaba kısmen aynı olabilir mi, yoksa tanımlanabilen nesne tanıtlanamadığı için bu olanaksız mı? Tanım neliğe ve öze, varlığa ait. Ne ki tüm tanıtlamaların neliği varsayıp kabul ettiği görünüyor; sözgelişi matematik birimin ve tekliğin neliğini varsayıp kabul eder, öteki bilimlerde de bu böyle. Öte yandan her tanıtlama bir şeyin bir şeye yüklenip yüklenmediğini tanıtlar. Ne ki tanım içerisinde hiçbir şey bir başkasına yüklenmez; sözgelişi ne canlı iki ayaklıya ne iki ayaklı canlıya ne de beti yüzeye yüklenir: yüzey bir beti değil, beti de yüzey değil. Öte yandan ola-

91a

nın ne olduğunu göstermek ile olanın olduğunu göstermek ayrımlı. İmdi tanım neliği açıklar, tanıtlama ise belli bir nesnenin belli bir nesneye ilişkin olduğunu veya olmadığını açıklar. Biri bütün, öteki parça olarak bağlı değillerse ayrı şeylerin tanıtlamaları ayrı. Bunu söylüyorum, çünkü her üçgenin iki dik açısı olduğu tanıtlandıysa ikizkenarın da iki dik açısı olduğu tanıtlanmıştır: beriki parça, öteki bütün. Ne ki olan ile nelik birbirlerine böyle bağlı değil: biri ötekinin parçası değil.

Öyleyse şunlar açık: her tanımlanabilen tanıtlanamaz, her tanıtlanabilen tanımlanamaz, genel olarak bunların her ikisinin aynı nesneye ait olması olası değil. Dolayısıyla açık ki tanım ile tanıtlama ne aynı ne de biri ötekinin kapsamında olsa gerek; yoksa taşıyıcıları da öyle olurdu.

IV. İmdi şunlar bu güçlüğü sonuçlandıracak: neliğe ait bir tasım ve tanıtlama olabilir mi, yoksa deminki uslamlamaların varsaydığı gibi olamaz mı? Tasım bir orta terim aracılığıyla bir şeye ilişkin bir şeyi gösterir; nesnenin neliği ise nesneye özgü ve nelikte içerilen bir şey olarak yüklenir. Bu durumda bunların evrilmesi zorunlu: nitekim A Γ 'ya özgü ise, açık ki A B'ya ve B Γ 'ya özgü; dolayısıyla hepsi birbirine özgü. Dahası A B'nun neliğinde içerilerek B'da bulunuyorsa ve B Γ 'nın neliğinde içerilerek her Γ 'ya tümel olarak yükleniyorsa, A'nın Γ 'ya Γ 'nın neliğinde içerilerek yüklenmesi zorunlu. Bu ikisi böyle kabul edilmezse, yani A B'nun neliğinde içerilerek B'ya yüklenir de B yüklendiklerinin neliğinde içerilmezse, A'nın Γ 'ya Γ 'nın neliğinde içerilerek yüklenmesi zorunlu olmayacaktır.

O halde her iki öncül neliği taşıyacaktır: B da Γ 'ya neliği olarak yüklenecektir. Ne ki her iki öncül neliği ve 'nedir'i taşıyorsa Γ 'nın neliği daha önce orta terimde yer alacaktır. Genel olarak insanın ne olduğu gösterilebiliyorsa, Γ 'insan' ve A neliği -ister iki ayaklı canlı isterse başka bir şey- olsun: İmdi tasımsal bir çıkarım yapılacaksa A'nın her B'ya yüklenmesi zorunlu. Ne ki bu orta terim de bir başka tanım ve dolayısıyla insanın neliği olacaktır. Demek ki tanıtlanması gereken şey kabul ediliyor: B da insanın neliği, ne olduğudur.

İki ilk ve doğrudan öncülde de buna bakmak gerekir; çünkü tartışılanı en iyi bu açık kılar. İmdi ruhun, insanın veya rast-

gele bir başka varolanın ne olduğunu evirmeyle gösterenler, baştakini tanıttanmış sayıyorlar. Sözceliği 'ruh'un yaşama nedeni kendisiyle aynı olan bir şey olduğu, 'yaşama nedeni kendisiyle aynı olan'ın kendi kendini devindiren bir sayı olduğu iddia edilirse, baştaki tanıttanmış sayılmıştır; nitekim böylece aynı varolan olmaları anlamında ruhu kendi kendini devindiren bir sayı saymak zorunlu. Ne ki A B'ya ve B I'ya uyuyorsa, A I'nın neliği olarak I'da bulunmayacak da sadece I'da bulunduğunu söylemek doğru olacaktır; A her B'ya yüklenip B bir tür A olsa da bu öyle olmaz. Nitekim 'canlı olmak' 'insan olmak'a yüklenir (nasıl ki her insan canlı, her 'insan olmak'ın da 'canlı olmak' olması doğru), ama bir olmaları anlamında değil. İmdi bu böyle <öncüller nelik olarak> alınmazsa, I'nın neliğinin ve özünün, varlığının A olduğu çıkarımlanamaz. Ne ki bu böyle alınırsa da I'nın neliğinin [B] olduğu önceden kabul edilmiş olacak. Dolayısıyla bir tanıtlama yapılmıyor: sonuç baştan kabul edilmiştir.

V. Konumlar konusundaki çözümlemede söylendiği gibi bölme yoluyla bir çıkarım yapılamaz. Çünkü belli şeylerin olmasıyla başka bir şeyin zorunlu olarak çıktığını ortaya koymaz, tıpkı tümevaran kişinin de bir tanıtlama yapamaması gibi. Sonucun ne bir soru olması ne de yanıtlayanın onayına bağlı olması gerekir, yanıtlayan bunu yadsısa da sonucun belli şeylerden çıkması zorunlu. 'İnsan canlı mı cansız mı?' Canlı olduğu kabul edildi diye bir çıkarım yapılmış değildir. Yine her canlı ya karada ya da suda yaşar; insanın karada yaşadığı kabul edildi. Dahası 'canlı-karada yaşayan' bütünlüğünün insan olması söylenenlerden zorunlu olarak çıkmaz, bunlar kabul ediliyor. Bunu pek çok şeyde veya az şeyde böyle yapmak hiçbir ayırım çıkarmaz: sonuç aynı olur. (Böyle yol alanlar çıkarımlanabileni de çıkarımlanmadan kullanırlar.) İnsan için tüm bunların doğru olmasına, ama yine de neliğini ve neliğinde içerilenleri açıklamamasına engel olan ne? Öte yandan öze ekleme yapmaya, öze ait bir şeyi atlamaya veya geçiştirmeye engel olan ne?

İmdi bunlar söz konusu olsa da, tüm neliğe içerilenleri kabul etmekle ve istenen ilk ardıl terimi bölmeyle çıkarıp hiçbir şeyi atlamamakla bu güçlüğü çözmek olası. Bunların tümü böl-

menin kapsamına giriyorsa ve hiçbir şey atlanmıyorsa <varılan son terim> zorunlu: [zorunlu,] çünkü daha öte bölünememesi gerekir. Ne ki yine bir tasım söz konusu değildir, bu bilgi sağlıyorsa da başka bir yolda sağlıyordur. Bu da hiç saçma değil: ola ki tümevaran kişi de bir tanıtlama yapamaz, ama yine bir şeyi açıklar. Bölmeden çıkan bir tanım dile getiren kişi bir tasım dile getirmiyordur. Orta terimlerden bağımsız çıkan sonuçlarda bir kimse 'bu sonucun şunlardan çıkması zorunlu' derse niçin diye sorulabildiği gibi, bölmeden çıkan tanımlarda da niçin diye sorulabilir. 'İnsan nedir?', yanıtlayan 'Canlı, ölümlü, ayaklı, iki ayaklı, kanatsız' diyecektir; her bir ekleme sırasında 'niçin?' diye sorulduğunda aklınca bunu bölmeye gösterdiğini, her canlının ya ölümlü ya da ölümsüz olduğunu söyleyecektir. Ne ki böyle yapılan her açıklama bir tanım değil, dolayısıyla bölmeyle bir tanıtlama yapılsa bile, tanım bir tasım olamaz.

VI. Şunlar ele alınarak, nesnenin ne olduğu özüne göre ama koşullu olarak tanıtlanabilir mi: nesnenin neliği neliğinde içerilenlerden ve nesneye özgü olanlardan oluşur, yalnızca 'şu' belli şeyler nelikte içeriliyor ve bunların tümü -nesnenin varlığı bu 'tüm' olduğu için- nesneye özgü? Yoksa tanıtlamayı orta terim aracılığıyla yapmak zorunlu olduğu için, yine bu durumda da nesnenin neliği kabul edilmiş midir?

Öte yandan tasımda tasımsal çıkarımın ne olduğu ele alınmadığı gibi (çünkü tasımı oluşturan öncül hep bütün veya parçadır), neliğin ne olduğu da tasım içerisinde yer almayıp önesürülenlerden ayrı kalması gerekir. Yalnızca çıkarım yapıp yapılmadığından kuşkulanan "tasım şu anlama geliyordu" diyerek, neliğin çıkarımlandığından kuşkulanan da "evet, bizce nelik şöyle saptanmıştı" diyerek karşı koymak gerekiyor. Dolayısıyla tasımın veya neliğin ne olduğundan bağımsız olarak çıkarımda bulunmak zorunlu.

Koşullu olarak tanıtlama yapıldığında da <nelik önceden kabul edilmiş oluyor>; sözgelişi 'kötü olmak' 'bölünebilir olmak' ise ve bir karşıtı olan açısından 'karşıt olmak' 'karşıtına karşıt olmak' ise, 'iyi olmak' 'kötü olmak'a karşıt ve 'bölünmez olmak' 'bölünebilir olmak'a karşıt: öyleyse 'iyi olmak' 'bölünmez olmak'tır. Burada da nelik kabul edildikten sonra tanıtlama

ma yapılıyor. 'Yine de bu beriki nelik ayrı' denebilir. Olsun; tanıtlamalarda da <küçük öncülde> 'şu' belirli nesnenin 'şu' belirli nesneye yüklendiği kabul edilir, ne ki <küçük uca yüklenen beriki terim> ne büyük ucun kendisi ne bununla aynı tanımı olan bir terim ne de bununla evrilebilen bir terim. Gerek bölmeye dayalı bir tanıtlama için gerekse böyle bir tasım için, her ikisi için aynı güçlük söz konusu: insan niçin 'canlı-karada yaşayan-iki ayaklı' olacak da canlı ve karada yaşayan olmaya-caktır? Kabul edilenlerden bir birliğin oluşması hiç de zorunlu değil, bunlar sanatçı ve gramerci insanın aynı insan olması gibi sadece aynı yüklenilene yüklenmiş olabilirler.

VII. İmdi tanım veren kişi özü veya neliği nasıl gösterecektir? Nitekim tanıtlayan kişi gibi varolmalarında görüş birliği sağlanmış belirli şeylerden, onların olmasıyla başka bir şeyin zorunlu olarak çıktığını açık kılamaz (yoksa tanıtlama olur bu). Tümevaran kişi gibi de yol alamaz; tek teklerin açık olmasıyla, hiçbirinin başkaca olmaması açısından 'tüm'ün öyle olduğunu gösteremez: tümevarım nesnenin ne olduğunu değil, nesnenin 'şöyle' olup olmadığını gösterir. İmdi neliği duyum yardımıyla veya parmağıyla gösteremeyeceği için, başka hangi yol geriye kalıyor?

92b

Öte yandan nelik nasıl gösterilecektir? İnsanın veya rastgele bir başka şeyin ne olduğunu bilen kimsenin onların var olduğunu da bilmesi zorunlu (hiç kimse varolmayanın ne olduğunu bilemez, ancak ona ait bir tümcenin veya adın ne imlediğini bilebilir: 'Tragelaphos' <keçi-geyik> dendiğinde tragelaphos'un ne olduğunu bilmek olanaksız). Ne var ki olanın olduğu ve de ne olduğu gösterilecekse, bu aynı açıklamayla nasıl gösterilebilir? Tanım tek bir şeyi açıklar, tanıtlama da öyle; ne ki insanın neliği ile insanın varlığı başka.

Buna ek olarak varolan her şeyin varlığım tanıtlamayla göstermek zorunlu diyoruz, meğer ki varlık nesnenin özü ola. Ne ki hiçbir şeyin özü varlık değil: varlık cins değil. Öyleyse olanın olduğunu tanıtlama ortaya koyacaktır; bu günlerde de bilimler bunu uyguluyorlar. Nitekim geometrici üçgenin ne imlediğini kabul ettikten sonra üçgenin var olduğunu gösterir. İmdi tanım veren kişi üçgenin ne olduğundan başka neyi gös-

terecektir? Şu halde tanımı açısından nesnenin ne olduğunu bilen kişi nesnenin var olup olmadığını bilmeyecektir. Ne ki bu olanaksız.

Tanım vermenin bugünkü tarzlarına bağlı olarak açık ki tanım veren kişiler olanın olduğunu göstermiyorlar. Merkezden eşit uzaklığı olan bir çizgi var olsa da böyle tanımlanmış bir çizgi niçin var olsun ve bu niçin bir çember olsun? Bunun dağbakırı olduğu da pekâlâ söylenebilir. Tanımlar tanımladıkları nesnenin var olmasının olanaklı olduğunu da tanımladıklarını iddia ettikleri nesnenin o nesne olduğunu da gösteremezler, hep niçin diye sorulabilir.

O halde tanım vermek ya nesnenin ne olduğunu ya da adının ne imlediğini göstermek ise ve de neliğe ait bir tasım hiç yoksa, tanım adla aynı şeyi imleyen bir tümce olsa gerek. Ne ki bu saçma. Nitekim ilkin hem öz olmayanlara hem de varolmayanlara ait bir tanım olabilir: varolmayanlar da bir adla imlenebilir. Öte yandan tüm tümceler birer tanım olacaktır: herhangi bir tümceye bir ad verilebilir, dolayısıyla hepimiz tanımları dile getiriyor olabiliriz, hatta 'İlyada' bile bir tanım olabilir! Öte yandan hiçbir tanıtlama 'şu' adın 'şu' anlama geldiğini tanıtlamayamaz; demek ki tanımlar da bunu gösteremezler.

İmdi bunlardan çıkan şu: tanım ile tasımın aynı olmadıkları ve aynı nesneye ait olmadıkları görünüyor; bunlara ek olarak tanım hiçbir şeyi tanıtlamaz da göstermez de ve nelik ne tanımla ne de tanıtlamayla bilinebilir.

93a

VIII. Şunlara yeniden bakmak gerekiyor: bu söylenenlerden hangisi yerinde ve hangisi yerinde değil, tanım nedir, acaba nelik herhangi bir anlamda tanıtlanıp tanımlanabilir mi yoksa hiçbir anlamda tanıtlanıp tanımlanamaz mı. Dediğimiz gibi neliği bilmek ile var olup olmamanın nedenini bilmek aynı (bunun açıklaması şu: olanın bir nedeni vardır, bu neden ya <nelikle> aynı ya da başka, başka ise ya tanıtlanabilir ya da tanıtlanamaz) – imdi başka ise ve tanıtlamasını yapmak olasıysa, bu nedenin orta terim olması ve tanıtlamasının ilk konumda yapılması zorunlu: çünkü tanıtlanan tümel ve olumlu. Şu halde demin sınanan yol, yani neliği başka bir nelikle göstermek, bunu göstermenin bir yolu olabilir. Nitekim neliğe ait bir or-

ta terimin nelik olması ve nesneye özgü özelliklere ait bir orta terimin nesneye özgü bir özellik olması zorunlu. Dolayısıyla aynı nesne açısından neliklerinden biri tanıtlanıp biri tanıtlanmayacaktır.

Demek ki daha önce de söylendiği gibi, tanıtlama bu yolda yapılmasa gerek, ne ki neliğe ait mantıklı bir tasım var. Yine konuyu baştan alarak bunun hangi yolda olası olduğunu söyleyelim. Tıpkı olamn olduğunu bildiğimizde niçinini araştırmamız ve bunların kimi kez birlikte açık olması, ama olandan önce niçinini bilmenin olanaksız olması gibi, açık ki aynı şekilde olandan bağımsız olarak neliği de bilinemez: nesnenin var olup olmadığını bilmeyen kimsenin nesnenin ne olduğunu bilmesi olanaksız. Nesnenin var olup olmadığını kimi kez ilineksel bir anlamda, kimi kez de nesnenin kendisine ait bir özelliği –söz gelişi gök gürültüsünün bulutlardan çıkan bir ses olduğunu, tutulmanın bir ışık yoksunluğu olduğunu, insanın bir çeşit canlı olduğunu, ruhun kendi kendini devindiren bir şey olduğunu– bildiğimizde biliriz. İmdi var olduğunu ilineksel anlamda bildiğimiz nesneyi neliği açısından hiçbir anlamda bilmememiz zorunlu; çünkü var olduğunu bile bilmiyoruz ve nesnenin var olduğunu bilmeden ne olduğunu araştırmak hiçbir şeyi araştırmamaktır. Ne ki nesneye bağlı bir özelliği bildiğimizde bu daha kolay olur. Dolayısıyla nesnenin var olduğunu nasıl biliyorsak, neliği açısından da öyle biliriz. İmdi nesnenin neliğine ait bir özelliği bildiğimiz durumların ilki şöyle olsun: A ‘tutulma’, Γ ‘Ay’, B ‘Yerin Güneş ışığını kesmesi’ olsun. Demek ki Ayın tutulup tutulmadığını araştırmak B’nin olup olmadığını araştırmaktır. Bu da A’ya ait bir neden, bir tanım olup olmadığını araştırmaktan hiç de ayrımlı değil: bir neden varsa A’nın da var olduğunu söyleriz. Yine çelişmenin hangi yanı neden, tanım, iki dik açya iye olmak mı iye olmamak mı diye sorulabilir. Bunun yanıtını bulduğumuzda, öncüller doğrudan ise olanı ve niçinini birlikte biliriz, doğrudan değilse olanı bilip niçinini bilmeyiz. Γ ‘Ay’, A ‘tutulma’, B ‘dolunayda ve aramızda görünen hiçbir varlık olmadığında ayışığının gölge üretememesi’ olsun. Şu halde B –aramızda görünen hiçbir varlık olmadığında gölge üretememe– Γ’da bulunuyorsa ve A –tutulmak– B’da bu-

lunuyorsa, Ayın tutulduğu açık da niçin tutulduğu henüz açık değil, tutulmanın olduğunu biliyoruz da ne olduğunu bilmiyoruz. Ne ki A'nın Γ 'da bulunduğu açık olduğunda, niçin bulunduğunu sormak B'nin ne olduğunu araştırmaktır: Yerin Güneş ışığını kesmesi mi, Ayın dönüşü mü yoksa sönmesi mi. Öteki ucun, sözgelışı böylesi durumlarda A'nın neden, tanımı budur: tutulma Yeryüzünün Güneş ışığını kesmesidir. 'Gök gürültüsü nedir?-Buluttaki ateşin sönmesi'. 'Gök niçin gürler? - Buluttaki ateş söndüğü için'. Γ 'bulut', A 'gök gürültüsü', B 'ateşin sönmesi' olsun. Şu halde B Γ 'da -bulutta- bulunur (buluttaki ateş sönüyor), A -ses- ise B'da bulunur: ilk uç olan A'nın nedeni, tanımı B'dır. Bunun yine başka bir orta terimi varsa, geriye kalan nedenlerden, tanımlardan biri olacaktır.

İmdi neliğin nasıl ele alınıp bilinebildiği söylendi, dolayısıyla neliğe ait bir tasım da olamaz bir tanıtlama da olamaz, ama yine de tasım ve tanıtlama aracılığıyla nelik açık olur. Dolayısıyla güçlükler üzerine konuşurken de söylediğimiz gibi, nedeni kendisinden başka olan nesnenin neliği tanıtlamadan bağımsız olarak bilinemez ve buna ait bir tanıtlama da olamaz.

IX. Kimi nesnelerin nedeni kendilerinden başka, kimilerinin ki değil. Dolayısıyla açık ki nelikler arasından kimileri doğrudan ve ilkedir; bunların hem var olduklarını hem de ne olduklarını varsaymak veya başka bir yolda görünür kılmak gerekir (aritmikçi de bunu yapar: birimin hem ne olduğunu hem de var olduğunu varsayar). Bir orta terime iye olan ve özlerinden, varlıklarından ayrı bir nedeni olan nesnelerin neliği, söylediğimiz gibi tanıtlama aracılığıyla açıklanabilir, ama tanıtlanamaz.

X. Madem tanımın neliğe ait bir açıklama olduğu söylendi, açık ki bir tür tanım adın veya ad benzeri bir deyinin ne imlediğine -sözgelışı 'üçgen'in ne imlediğine, [ne olduğuna]- ait bir açıklama olacak. Olanın olduğunu bildiğimizde niçin olduğunu araştırırız; ne ki olduklarını bilmediğimiz nesneleri böyle ele almak güç. Bu güçlüğü'nin nedeni daha önce söylendi: çünkü ilineksel anlamı dışında nesnenin var olup olmadığını bile bilmiyoruz. (Açıklamanın birliği iki yolda sağlanır: biri 'İlyada' gibi bir bağlamayla, ötekisi tek bir şeyi tek bir şeye ilineksel olmayarak açıklamakla.)

O halde 'tanım'm bir tanım bu anlatılan; bir başka tanım ise, nesnenin niçin olduğunu açıklayan bir açıklama olması. Dolayısıyla önceki tanım imler, göstermez; beriki ise terimlerinin dizilişi açısından tanıtlamadan ayrımlı, neliğe ait bir çeşit yarım tanıtlama olacak, bu açık. Nitekim göğün niçin gürlediğini söylemek ile gök gürültüsünün ne olduğunu söylemek ayrımlı: ötekisi şöyle diyecek "bulutlardaki ateş söndüğü için"; şu da beriki 'Gök gürültüsü nedir? – Bulutlarda sönen ateşin sesi'. Dolayısıyla aynı açıklama başka bir tarzda dile getiriliyor: biri sürekli tanıtlama, biri tanım. (Öte yandan gök gürültüsü bulutlardaki ses olarak tanımlanabilir; bu da neliğe ait tanıtlamanın sonucu olur.) Ayrıca, doğrudan olanların tanımı neliğe ait tanıtlanamaz bir savdır.

Öyleyse tanımın bir türü neliğe ait tanıtlanamaz bir açıklama; bir öteki türü tanıtlamadan dilbilgisel durumu açısından ayrılan, neliğe ait bir tasım; üçüncüsü de neliğe ait bir tanıtlamanın sonucu. İmdi şunlar söylenenlerden açık: nelik hangi anlamda ve nelerden tanıtlanabilir, hangi anlamda ve nelerden tanıtlanamaz; öte yandan tanım kaç anlamda kullanılır, neliği hangi anlamda ve nelerden gösterir, hangi anlamda ve nelerden göstermez; ayrıca tanımın tanıtlamayla ilişkisi nasıldır, aynı nesnenin tanımlanması, tanıtlanması hangi anlamda olası ve hangi anlamda olası değil.

XI. Nedeni bildiğimizde bilgi edindiğimizi düşünürüz; nedenler ise dört türlü: biri nesnenin neliği, biri kendilerinden (kendilerinin olmasıyla) bir şeyin zorunlu olarak çıktığı şeyler, bir ötekisi ilk devindiren, dördüncüsü ereksel neden. Bunların tümü aynı orta terim aracılığıyla gösterilir. Bir tek öncül alındığında kendisinden belirli bir şeyin zorunlu olarak çıkması söz konusu olmaz; bu en azından iki öncülde ve de bunların tek bir orta terimi olduğunda söz konusu. Demek ki sonuç bu bir tek orta terimin kabul edilmesinden zorunlu olarak çıkar. Bu şöyle de açık olur. 'Yarım çember içindeki açı niçin dik açı? Neden (neyin olmasıyla) dik açı?' A 'dik açı', B 'iki dik açının yarısı', Γ 'yarım çember içindeki açı' olsun. Şu halde A'nın –dik açının– Γ'da –yarım çember içindeki açıda– bulunmasının nedeni B. Nitekim B açısı A açısına ve Γ açısı B açısına eşit: Γ iki dik açı-

nun yarısı. Demek ki iki dik açının yarısından, B'dan (B'nun olmasıyla) A I'da bulunur (yani yarım çember içindeki açı bir dik açı olur). A'nın tanımının B'yi imlemesi açısından B A'nın neliğiyle aynı. Dahası, nelik olarak nedenin orta terim olduğu gösterilmişti.

94b 'Atinalılar niçin Med savaşına karıştı? Atinalılarla savaş yapılmasının nedeni neydi? – Çünkü onlar Eretrialılarla birlikte Sardeis'i yağmaladılar', nitekim bu ilk devindiren. A 'savaş', B 'ilk yağmalama', I 'Atinalılar' olsun. Şu halde B –ilk yağmalama– I'da –Atinalılarda– bulunur; A B'da bulunur: ilk haksızlığı yapanlarla savaşılr. Öyleyse A B'da bulunur: ilk saldıranlarla savaşılr. B ise I'da bulunur: ilk saldıranlar Atinalılar idi. Burada da ilk devindiren olarak neden orta terim.

Şunların nedeni ereksel neden: sözgelişi 'Ne için gezintiye çıkıyor? – Sağlıklı kalmak için; Ev ne içindir? – Malları korumak için'. Ötekide amaç 'sağlık', berikide amaç 'korumak'. 'Yemekten sonra ne için gezintiye çıkmak gerekir?' ile 'yemekten sonra ne amaçla gezintiye çıkmak gerekir?' soruları hiç ayrımlı değil. I 'yemekten sonra gezintiye çıkmak', B 'yemekleri çıkartmamak', A 'sağlıklı kalmak' olsun. Şu halde 'yemekleri göbekten ağıza çıkartmamayı sağlamak' 'yemekten sonra gezintiye çıkmak'ta bulunsun ve bu da 'sağlıklı kalmak' olsun. Nitekim B'nun –yemekleri çıkartmamak– I'da –gezintiye çıkmak– ve A'nın –sağlıklı kalmak– B'da bulunduğu görünüyor. İmdi ereksel nedenin, A'nın I'da bulunma nedeni ne? B, yemekleri çıkartmamak. B A'nın tanımı, nedeni gibi: A böyle tanımlanacaktır. 'B niçin I'da bulunur? – Çünkü böyle olmak (B) sağlıklı kalmaktır'. Demek ki tanımların sırasını değiştirmek gerekir, böylece her biri daha iyi görünür. Burada oluş sırası devinime bağlı nedenlerin sırasına ters: burada orta terimin ilk gelmesi gerekir, orada son terim olan I'nın ilk gelmesi ve ereksel nedenin en sonda olması gerekir.

Aynı nesnenin hem bir amaç için hem de zorunlu olarak var olması olası; sözgelişi ışığın fanustan geçmesi: –diyelim ki ışık geçişimle yayılır– gözenekleri daha büyük olan nesneden daha küçük parçalı nesne zorunlu olarak geçer; dahası bir amaç için, düşmememiz için geçer. İmdi bir nesnenin böyle olması

olası ise, acaba böyle oluşması da olası mı? –Sözgelisi gök gürlemesi hem ateşin sönmesinden kaynaklanan zorunlu bir gürültü ve tıslama hem de Phytagorasçılarm dediği gibi Tartaros'takilere gözdağı vermek amacıyla, onları korkutmak için olabilir mi?– Böylesi durumlar pek çoktur, en çok da doğa gereği oluşan ve olan nesneler arasında: doğa bir anlamda bir amaç için eyler, bir anlamda zorunlu olarak eyler. Ne ki zorunluluk da iki anlamlı: biri doğaya ve itkiye göre olan zorunluluk, biri de itkiye aykırı ve zor ile olan zorunluluk; sözgelisi taş zorunlu olarak hem yukarıya hem de aşağıya götürülür, ne ki aynı zorunlulukla değil. Düşünceden çıkanlar arasında kimileri ne rastlantıya ne de zorunluluğa bağlı, bir amaç için oluşurlar, sözgelisi ev, heykel; kimileri de talih eseri oluşurlar, sözgelisi sağlık, güvenlik. Oluş talih eseri olmadığında ve amaç olarak 'iyi'ye yöneldiğinde, 'amaç için oluşma' durumu en çok hem öyle hem de başkaca olmaları olası olanlar arasında söz konusu; bu doğa açısından da sanat açısından da böyle. Talih eseri olan hiçbir şey bir amaç için oluşmaz.

XII. Varolanlardaki gibi oluşan nesneler, olmuş olan nesneler ve olacak olan nesneler açısından aynı neden söz konusu (çünkü orta terim neden); ne ki varolanlar açısından varolan bir neden, oluşanlar açısından oluşan bir neden, olmuş olanlar açısından olmuş olan bir neden ve olacak olanlar açısından olacak bir neden söz konusu. Sözgelisi 'Tutulma niçin oldu? –Yeryüzü arada olmuş olduğu için'; 'Yeryüzü arada olduğu için tutulma oluyor', 'Yeryüzü arada olacağı için tutulma olacak', 'Yeryüzü arada olduğu için tutulma olur'. 'Buz nedir?' Buzun donmuş su olduğu kabul edilsin. Γ 'su', A 'donmuş olan', B –orta terim, neden– 'sıcaklığın tam eksikliği' olsun. Şu halde B Γ'da bulunur ve A, donmak B'da bulunur: B oluştuğunda buz oluşur, B olduğunda buz olmuştu, B olduğunda buz olacak.

Demek ki neden ve o nedene bağlı nesne birlikte, aynı anda oluşurlar, olduklarında da aynı anda olurlar; olmuş olmada ve olacak olmada da bu böyle. Ama eşzamanlı olmayıp sürekli bir zaman içerisinde yer alanlarda, bize görüldüğü gibi nesnelerin nedeni kendilerinden ayrı olabilir mi? Yani olmuş olan nesnenin nedeni başka bir olmuş olan, olacak olan nesnenin ne-

deni başka bir olacak olan, oluşmakta olan nesnenin nedeni daha önce olmuş olan bir şey olabilir mi? Bu durumda tasım daha sonra olmuş olandan yola çıkar (ne ki bunların ilkesi <daha önce> olmuş olanlar) dolayısıyla oluşmakta olanlarda da bu böyle, daha önce olmuş olandan yola çıkmaz (sözgelişi 'madem şu oldu, şu daha sonra olmuştur' denemez; olacak olanlarda da bu böyle). Çünkü zaman belirli de olsa belirsiz de olsa, 'madem şunun olmuş olduğunu söylemek doğru, şunun daha sonra olmuş olduğunu söylemek doğru' denemez. Öteki çoktan olmuş olsa da, berikinin daha sonra olacağını arada söylemek yanlış olacaktır. Olacak olanlarda da uslamlama aynı: 'madem şu oldu, şu olacaktır' denemez. Nitekim orta terimin uçlarla bağdaşık olması gerekir: olmuş olanların orta teriminin olmuş olması, olacak olanların orta teriminin olacak olması, oluşmakta olanların orta teriminin oluşmakta olması, olanların orta teriminin olması gerekir; olmuş olanın ve olacak olanın bağdaşık bir orta terimi olması olası değil. Öte yandan arada konuşmak yanlış olacağı için, aradaki zaman belirli de olamaz belirsiz de olamaz. Nesneler arasında olmuş olandan sonra oluşmakta olanın bulunacağı denli sürekliliği sağlayan ne, buna bakmak gerekiyor. Oluşmakta olanın olmuş olanı içermediği açık mı? Olmuş olanı olmuş olan bile içeremez: bunlar sınırdır ve bölünmez; noktalar gibi olmuş olanlar da birbirini içermez, çünkü bunların her ikisi bölünmez. Şu halde aynı nedenle oluşmakta olan olmuş olanı içermez: oluşmakta olan bölünebilir, olmuş olan bölünemez. Demek ki çizgi noktaya nasıl bağlı ise, oluşmakta olan olmuş olana öyle bağlı; nitekim oluşmakta olanda sonsuz sayıda olmuş olan bulunur. Ne ki devinimle ilgili genel konularda bunlar üzerine daha açık konuşmalı.

İmdi orta terimin neden olduğu böylesi durumlarda, oluşmakta olanın nasıl olmuş olana ardışık olabildiği üzerine konuşalım. Nitekim böyle durumlarda ilk ve orta terimlerin doğru-
dan olması zorunlu. Sözgelişi 'madem Γ oldu, A oldu' (Γ daha sonra olmuş oldu, A ise daha önce; ne ki zamanın ilkesi, başlangıcı olan 'şimdi'ye daha yakın olduğu için Γ ilke, başlangıç); yine Δ olmuş ise, Γ olmuş oldu. Şu halde Δ olmuş olduğunda A 'nın olmuş olması zorunlu. Bunun nedeni $\Gamma: \Delta$ olmuş oldu-

ğunda Γ 'nm olmuş olması zorunlu, Γ olmuş olduğunda A 'nın daha önce olmuş olması zorunlu. Orta terimi böyle almakla, doğrudan olanda bir son olacak mı? Yoksa dediğimiz gibi, olmuş olan olmuş olanı içermediği için ve aradakiler sonsuz sayıda olduğu için, arada hep bir şey kalacak mı? Ne ki 'şimdi' olan bir ilk terimden ve doğrudan bir öncülden başlamak zorunlu. Olacak olanda da bu böyle. Nitekim Δ 'nın olacağını söylemek doğru ise, A 'nm daha önce olacağını söylemenin doğru olması zorunlu. Bunun nedeni $\Gamma: \Delta$ olacaksa Γ daha önce olacak, Γ olacaksa A daha önce olacak. Aynı şekilde böyle durumlarda da sonsuz sayıda bölüm söz konusu; çünkü olacak olanlar da birbirlerini içermez. Ne ki böyle durumlarda da başlangıç olarak doğrudan bir öncül alınmalı. Eserlerde de bu böyle: bir ev yapılmışsa, taşların kesilmiş ve yontulmuş olması zorunlu. 'Ne için?' Çünkü bir ev yapılmışsa temelinin yapılmış olması zorunlu; temeli yapılmışsa, taşların daha önce yontulmuş olması zorunlu. Yine bir ev yapılacaksa, aynı şekilde taşlar daha önce yontulacaklar; bu da benzer bir orta terimle tanıtılır: temel daha önce yapılacaktır.

Madem oluşan nesneler arasında döngüsel olan kimi oluşlar görüyoruz, orta terimle uçlar birbirine yükleniyorsa bunun söz konusu olması olası; nitekim böyle durumlarda evirme yapılabilir. Daha önceki yazılarda sonuçların evrilebildiği gösterilmişti; bu da döngüselliktir. Eserlerde bu şöyle görülür: toprak ıslanmışında buğunun oluşması, buğu oluştuğunda bulutun oluşması, bulut oluştuğunda suyun oluşması, su oluştuğunda toprağın ıslanması zorunlu; ne ki başlangıç bu beriki idi, dolayısıyla döngüsel bir dönüş söz konusu. Bunlardan rastgele biri olduğunda bundan bir ötekisi çıkar, bu berikiden de bir başkası çıkar, bundan da yine ilk olan çıkar.

Kimi oluşlar tümeldir (hep ve her durumda öyle olur veya oluşurlar), kimi oluşlar hep değil de çoğu kez öyle oluşurlar; sözgelişi her erkeğin sakalı çıkmaz, ama çoğu kez bu böyle olur. O halde böyle durumlarda orta terimin de çoğu kez öyle olması zorunlu. A tümel olarak B 'ya ve B tümel olarak Γ 'ya yükleniyorsa, A 'nın hep ve her durumda Γ 'ya yüklenmesi zorunlu: tümel olan hep ve her durumda söz konusu olandır. Ne

ki çoğu kez öyle olan bir durum varsayılmıştı; öyleyse orta terim olarak B'mn da çoğu kez öyle olması zorunlu. Demek ki çoğu kez öyle olanların veya çoğu kez öyle oluşanların da ilkelere doğrudan.

XIII. İmdi neliğin terimleri açısından nasıl tanıtlandığı, neliğe ait bir tanıtılmanın veya tanımın hangi yolda yapılabildiği, hangi yolda yapılamadığı daha önce söylendi; nelikte içerilen yüklenenlere nasıl bakmak gerekir, bunu şimdi söyleyelim.

Her bir nesnede bulunanlardan kimisi nesnenin kaplamını aşar, ama nesnenin cinsinin dışına çıkmaz. 'Kaplama daha geniş olanlar' dediğim, her bir nesnede tümel olarak bulunup başka bir şeyde de bulunanlar.

Sözgelişi nasıl ki 'varlık' üçlü ve de sayı olmayanda bulunur, her üçlüde bulunup da üçlü olmayanda da bulunan bir şey: teklik her üçlüde bulunur ve kaplamı daha geniş (beşlide de bulunur), ne ki cinsinin dışına çıkamaz; çünkü beşli de bir sayı, ama sayı dışında hiçbir şey tek olamaz. O halde her birinin kaplamı nesneden daha geniş olup da hepsinin toplam kaplamı nesneden daha geniş olmayanları elde edecek ilk yere değin nesnenin böyle yüklenenlerini almak gerekir; çünkü nesnenin özünün bu olması zorunlu. Sözgelişi her üçlüde sayı, teklik ve -gerek bir sayıya bölünememesi anlamında gerekse sayıların toplamı olmaması anlamında- asallık bulunur. Demek ki 'üçlü' tam da budur: sayı, tek, her iki anlamda asal. Bunlardan ilk ikisi tüm tek sayılarda, üçüncüsü ikilide de bulunur; ne ki hepsi birlikte başka hiçbir şeyde bulunmaz. Madem ki nelikte içerilen yüklenenlerin zorunlu olduklarını (ve zorunlu olanların tümeller olduğunu) yukarıda göstermiştik, madem ki üçlüde veya başka bir nesnede bulunanlar böyle alındıkta alınanlar nelikte içerilir, üçlü zorunlu olarak bunlar olsa gerek. Dahası, özünün bunlardan oluştuğu açık. Nitekim üçlünün varlığı bu değilse, bunun adlandırılmış veya adlandırılmamış bir cins olması zorunlu. İmdi bunun kaplamı üçlünden daha geniş olacak - cinsin olanak olarak kaplamı daha geniş olduğu kabul edilmiş olsun. Öte yandan bölünmeyen üçlüler dışında bu başka hiçbir şeyde bulunmuyorsa, üçlünün varlığı bu olsa gerek (her bir nesnenin özünün en son bölünmezlerde bulunan böyle bir

yükleme olduğu da kabul edilmiş olsun). Dolayısıyla rastgele bir başkasında da böyle oldukları gösterilenler, aynı şekilde nesnenin varlığıyla aynı olacak.

Bir kimse genel bir konuda çalışırken şunları yapması gerekir: cinsi tür açısından ilk bölünmezle bölmesi –söz gelişi sayıyı üçlülere ve ikililere bölmek–; sonra bunların tanımlarını anlatıldığı gibi elde etmeye çalışması –söz gelişi düz çizginin, çemberin ve dik açının tanımlarını elde etmeye çalışmak–; bundan sonra bunların cinsini bulması –söz gelişi nicelik mi nitelik mi olduklarını bulmak– ve ilk ortak olanlar aracılığıyla nesneye özgü etkilenimlere bakması.

Nitekim bölünmezlerden birleşmekle ortaya çıkanlar tanımlardan açıklanacak; çünkü tüm bunların ilkesi tanım ile yalın olan ve yüklenenler yalnızca yalın olanlarda kendi başına bulunur, ötekilerde ise bunlardan ötürü bulunur. Ayrımlara dayanan bölmeler böyle iş görmek için elverişli; bunlar tanıtlama açısından daha önce anlatıldı. Neliği çıkarımlamak içinse böyle elverişli olabilirler. Yine de hiç elverişli olmadıkları, bölmeden bağımsız olarak baştan kabul ediliyormuş gibi her şeyi doğrudan kabul ettikleri düşünülebilir. Ne ki yüklenenler arasında ilk gelenin ve daha sonra gelenin yüklenmesi bir ayrım çıkartır; söz gelişi ‘canlı-evcil-iki ayaklı’ demek ile ‘iki ayaklı-evcil-canlı’ demek ayrımlı. Çünkü her şey iki şeyden oluşuyorsa ve ‘canlı-evcil’ bir birlik ise, yine insan veya bir birlik olarak oluşan nesne bundan ve bir ayrımdan oluşuyorsa, istenen zorunlu olarak elde edilmiştir.

Öte yandan nelikte içerilenlerin hiçbirini atlamamak yalnızca böyle olası. Nitekim ilkin cinsi alıp sonra daha aşağıdaki bölmelerden birisi alınırsa, ötekinin tümü berikinin içinde olmaz; söz gelişi her canlı ya tam kanatlı ya da ayrık kanatlı değil, her kanatlı canlı böyle: bu, kanatlı canlının ayrımı. Ne ki canlının ilk ayrımı her canlıyı içine alan ayrımdır. Ötekiler için de, gerek cinsin kapsamında olanların gerekse cinsin kapsamı dışındaki olanların her biri için bu böyle; söz gelişi kuş için ilk ayrım her kuşu içine alan ayrım, balık için ilk ayrım her balığı içine alan ayrımdır. Demek ki böyle ilerleyerek hiçbir şeyin atlanmamış olduğu bilinebilir; başka türlü zorunlu olarak bir

şeyler atlanacağı gibi atlandığı da bilinemez. Tanımlamak ile bölmek için tüm varolanları bilmek hiç de gerekmez. Yine de kimileri şunları söyler: her bir nesneyi bilmeden her bir nesneye göre olan ayrımları bilmek olanaksız; çünkü her nesne ayrımlı olmadığı nesneyle aynı, ayrımlı olduğu nesneden ayrı. İmdi ilkin bu yanlış: her ayrıma göre bir ayrılık olmaz; kendi başlarına ve öz gereği olmasa bile pek çok ayrım türce aynı nesnelerde bulunur.

Sonra, çelişik ayrımlar alınıp her şeyin bu iki yandan birinde olduğu kabul edildiğinde ve araştırılan nesne bu iki yandan birinde olup bu da bilindiğinde, ayrımların yüklendiği öteki nesneleri de bilip bilmemek hiçbir ayrım çıkartmaz. Nitekim açık ki böyle ilerleyen kişi daha öte bir ayrımı olmayan nesnelere vardığında, özün tanımına iye olacaktır. Aralarında hiçbir şey bulundurmayan çelişikler söz konusu olduğunda bölmenin her şeyi içine alması bir koyut değil: ayrım nesneye ait bir ayrım ise, nesneye ait her şeyin bu iki yandan birinde olması zorunlu.

Bir tanımlı bölmelerle temellendirmek için üç öğeyi göz önünde bulundurmak gerekir: nelikte içerilen yüklenenlerin ele alınması, bunların ilk veya ikinci gelmeleri açısından dizilimleri, bunların tümünün ele alınması. Bunlardan ilki şunun içindir: ilineğe göre bir ilineğin bulunduğu çıkarımlanabildiği gibi cinse dayalı bir temellendirme yapmak da olanaklı. İlk gelen terim alındıysa diziliş gerektiği gibi olacak, bu terim ötekilerin tümüne uyuyor da ötekilerin tümü buna uymuyorsa ilk olacak: böyle bir terimin söz konusu olması zorunlu. Bu alındıktan sonra aşağıya giden yol aynı: ikinci gelen ötekilerin ilki olacak, üçüncü gelen de bunu içerenlerin ilki olacak; nitekim yukarıdaki çekip alındığında onu içeren terim ötekilerin ilki. Geri kalanında da bu böyle. Bunların tümünün ele alındığı şunlardan açık: bölmeye göre ilk gelen terim alınıp her canlının ya 'şu' ya da 'bu' olduğu ve 'şu'nun nesnede bulunduğu kabul edilir, yine bu bütünün ayrımı alınıp en son terimin daha öte bir ayrımı olmadığı veya bütünün sonuncu ayrımından sonra doğrudan bunun artık türce bölünemediği gösterilir. Açık ki ne fazladan

97b bir ekleme yapılıyor (çünkü bu alınan terimlerin tümü nelikte içeriliyor) ne de bir şey atlanıyor; atlansaydı bu ya bir cins ya

da bir ayırım olurdu. İmdi cins ilk gelen terimdir ve ayrımlarıyla birlikte alınan terim de cins; dahası, ayrımların tümü içeriliyor, çünkü daha sonra gelen bir ayırım kalmamıştır: yoksa son terim türce bölünebilirdi, ne ki bunun bölünemediği söylendi.

Benzer olanlara ve ayırımsız olanlara bakarak araştırma yapmak gerekiyor: ilkin tüm bunlarda aynı olanın ne olduğuna bakarak; sonra yine ötekilerle aynı cins içerisinde olup onlarla türce aynı olan, ama onlardan ayrı olan nesnelerde buna bakarak. Bu berikilerin ve aynı şekilde ötekilerin tümünde aynı olan şeyler alındığında, bir tek açıklamaya ulaşınca ya değin yeniden bu alınanlarda aym olan bir şeyin bulunup bulunmadığına bakmak gerekir: nesnenin tanımı bu olacak. Ne ki bir değil de iki veya daha çok açıklamaya ulaşılsa, açık ki araştırılan nesne de bir değil de daha çoktur. Diyesim, sözgelişi yüce gönüllülüğün ne olduğunu araştırıyorsak, bildiğimiz yüce gönüllü kişilerde şuna bakmak gerekir: böyle olmaları bakımından hepsinde bir olan ne? Sözgelişi Alkibiades veya Akhilleus, Aias yüce gönüllü ise, bunların hepsinde bir olan ne? Hakaret edenlere göz yummamak: Alkibiades savaşa girişti, Akhilleus öfkeleni, Aias kendini öldürdü. Buna başka kişilerde de, sözgelişi Lysandros'da veya Sokrates'te yeniden bakmak gerekir. Şu halde ayırımsız olmaları talihli ve talihsiz olmaları ise, bunların ikisini de ele alarak talih ile ilgili etkilenimsizlikte ve onuru kırılanların dayançsızlığında aynı olanın ne olduğuna bakarım. Aynı olan hiçbir şey yoksa, iki tür yüce gönüllülük söz konusu. Her tanım hep tùmeldir; hekim bir göz için sağlıklı olanı değil de her göz için veya belirli bir göz türü için sağlıklı olanı söyler. Tek tekleri tanımlamak tùmeli tanımlamaktan daha kolay, dolaşısıyla tek teklerden tûmele geçmek gerekir; nitekim eşadlılık ayırımsız olanlardan çok tûmellerde gözden kaçır. Nasıl ki tanıtlamalarda bir çıkarımın bulunması gerekir, tanımlarda da açıklık bulunması gerekir. Alınan tek tekler yardımıyla her bir cinsten olan ayrı başına tanımlanabiliyorsa –sözgelişi her 'benzerlik' değil de renkler ile betilerdeki 'benzerlik' tanımlanabiliyorsa, sesteki 'tizlik' tanımlanabiliyorsa– ve karşılaşılabilen eşadlılıklara dikkat ederek ortak olanlara doğru ilerlenebiliyorsa, açıklık söz konusu olacaktır. Tartışmayı eğretilmelerle gö-

türmemek gerekiyorsa, açık ki eğretilmelerle de eğretilmeli anlatımlarla da tanım vermemek gerekir; yoksa tartışmayı eğretilmelerle götürmek zorunlu olacak.

98a

XIV. Araştırmalara yönelmek için bölünenleri ve bölmeleri şöyle seçmek gerekir: hepsinin ortak cinsini varsayarak, sözgelişi bakılanlar canlılar ise, her canlıda bulunan nitelikler toplanır; bunları ele aldıktan sonra geri kalanlardan ilk olanın tümüne yüklenen nitelikler –sözgelişi bu kuş ise, her kuşa yüklenen nitelikler– ve böylece hep en yukarıdaki bulunan nitelikler toplanır. Açık ki böylece ortak olanın kapsamında olanlarda, sözgelişi insanda veya atta, yüklenenlerin niçin bulunduğunu söyleyebileceğiz. A ‘canlı’, B her canlıya yüklenen bir nitelik, $\Gamma\Delta E$ ise kimi canlılar olsun. Şu halde Δ ’da B’nin niçin bulunduğu açık: A’dan ötürü. Ötekilerde de bu böyle: daha aşağıdakilerde de uslamama hep aynı.

İmdi şu anda ağızdan ağıza aktarılmış ortak adlara ilişkin konuşuyoruz, ne ki nesneyi yalnızca bunlarda aramamak gerekir: bulunduğu görülen başka bir ortaklığı da topladıktan sonra bunun nelere uyduğunu ve hangi niteliklerin buna yüklendiğine bakmak gerekir. Sözgelişi boynuzlularda üçüncü bir mideye ve tek sıra dişe iyelikleri alınır; boynuzlularda söylenenlerin niçin bulunduğu –boynuzlu oldukları için bulunduğu– açık olduğu için yeniden boynuzlu olmanın nelere yüklendiğine bakılır.

Öte yandan bunun başka bir yolu benzeşime göre seçmektir. Nitekim kıkırdak, kılçık ve kemik denilen nesneye bir ve aynı ad verilemez; ne ki böyle olanların bir doğası varmış gibi bunlara yüklenenler de bir ve aynı olacak.

XV. Orta terimi aynı olan konular karşılıklı yer değiştirebilen tüm konular gibi aynıdır. Bunlar arasından, ayrı nesnelere ait olmaları veya başkaca olmaları açısından ayrımlı olan kimileri cinsce aynı; sözgelişi ‘niçin yankı olur’, ‘niçin yansı olur?’, ‘niçin gökkuşağı olur?': bunların tümü cinsce aynı konu (tümü bir çeşit yansıma), ne ki türce ayrı. Öteki konular ise, orta terimlerinin bir ötekinin orta terimi kapsamında olması açısından geri kalanlardan ayrımlı; sözgelişi ‘Ne için Nil ay sonunda daha çok akar? – Ay sonu daha fırtınalı olduğu için’, ‘Ne için ay sonu daha fırtınalı? – Gökteki ay küçüldüğü için’: bunlar birbirine böyle bağlı.

XVI. Neden ile o nedene bağlı şey konusunda şu güçlükler çıkabilir: acaba o nedene bağlı şey olduğunda, neden de olur mu? (Tıpkı yaprak dökümü veya tutulma olduğunda, tutulmanın veya yaprak dökümünün nedeninin de olması gibi: sözgelişi berikinin nedeni enli yapraklara iye olmak, tutulmanın nedeni Yeryüzünün arada olması ise; bunlar yoksa, ötekilerin nedeni başka bir şey olacak.) Neden varsa, aynı anda o nedene bağlı şey de olur mu? (Sözgelişi Yeryüzü arada ise tutulma olur mu veya enli yapraklar varsa yaprak dökümü olur mu?) Bunlar böyle oluyorsa, birlikte olup birbirleriyle gösterilebilirler. A 'yaprak dökümü', B 'geniş yapraklı', Γ 'asma' olsun. Şu halde A B'da bulunuyorsa (çünkü her enli yapraklı ağaç yaprak döker) ve B Γ'da bulunuyorsa (çünkü her asma enli yapraklı), A Γ'da bulunuyor (her asma yaprak döker) ve bunun nedeni de orta terim B. Ama asmanın enli yapraklı olduğu yaprak dökmesiyle de tanıtlanabilir. Δ 'enli yapraklı', E 'yaprak dökümü', Z 'asma' olsun. Şu halde E Z'da bulunur (çünkü her asma yaprak döker) ve Δ E'da bulunur (çünkü her yaprak döken ağaç enli yapraklı): o halde her asma enli yapraklı ve bunun nedeni yaprak dökmesi. Ne ki bunların birbirlerinin nedeni olmaları olası değilse (çünkü neden o nedene bağlı şeyden önce gelir: tutulmanın nedeni Yeryüzünün arada olması, Yeryüzünün arada olmasının nedeni tutulma değil) – dolayısıyla niçin nedene dayalı tanıtlanabiliyorsa ve olanın tanıtlanması nedene dayalı değilse, Yeryüzünün arada olduğunu <tutulmaya dayalı> bilen kişi bunun niçinini bilmez. Nitekim Yeryüzünün arada olmasının nedeni tutulma değil, tutulmanın nedeni Yeryüzünün arada olması, bu açık; dahası yeryüzünün arada olması tutulmanın tanımında içkin, dolayısıyla açık ki beriki ötekiyle bilinebilir, öteki berikiyle değil.

Bir tek nesnenin pek çok nedeni olması olası mı? Aynı şey pek çok ilk gelene yüklenebiliyorsa, A ilk gelen bir B'da ve başka bir ilk gelen Γ'da bulunsun, bu berikiler de Δ ile E'da bulunsun. Öyleyse A Δ ile E'da da bulunacaktır: Δ'da bulunmasının nedeni B, E'da bulunmasının nedeni Γ. Dolayısıyla neden olduğunda nesnenin olması zorunlu, ama nesne olduğunda tüm nedenlerinin olması zorunlu değil de tüm nedenleri olmayabilen

bir nedenin olması zorunlu. Ne ki araştırma hep tümel oluyorsa, neden bir bütün ve o nedene bağlı şey tümel olabilir mi? Sözcüğü 'yaprak dökümü' belirlenmiş bir bütünde bulunur ve bu bütünün türleri varsa onlarda da -ya her ağaçta ya da belirli bir nitelikteki ağaçlarda- tümel olarak bulunur. Dolayısıyla bunlardan orta terimin ve o nedene bağlı şeyin eşit dağılması, evrilebilmesi gerekir. Sözcüğü 'Ağaçlar niçin yaprak döker?', öz suları pıhtılaştığı içinse, ya ağaç yaprak döküyorsa pıhtılaşmanın olması gerekir ya da rastgele bir nesnede değil de ağaçta pıhtılaşma varsa yaprağının dökülmesi gerekir.

99a

XVII. Acaba aynı nesnenin her durumda aynı nedeni olmayıp da ayrı bir nedeni olması olası mı, değil mi? Nesne imine veya ilineğine göre değil de kendi başma tanıtlandıysa, bu olası değil; nitekim orta terim uç terimin tanımı, nedeni. Ama bu böyle tanıtlanmadıysa, olası. Hem nedene bağlı nesneye hem de bunun bulunduğu nesneye ilineksel olarak bakılabilir; yine de bunun bir araştırma olmayacağı görünüyor. Bunlara ilineksel olarak bakılmıyorsa, orta terim de öyle olmayacak: eşadlı iseler, orta terim de eşadlı; türce bir iseler, orta terim de türce bir olacak. Sözcüğü 'orantılı olanlar niçin çapraz yer değiştirir?' Çizgilerde ve sayılarda bunun nedeni hem ayrı hem de aynı: çizginin çizgi olması bakımından ayrı, çizginin belirli bir büyüme iye olması bakımından aynı. Bu her durumda böyle. Rengin renge benzer olması ile betinin betiye benzer olmasının nedeni de başka başka. Bunlarda 'benzerlik' eşadlı: ola ki berikide kenarların orantılılığı ve açılarının eşitliği demek, renklerde ise onlara ait duyumun bir olması veya bu türden bir başka şey demek. Ayrıca benzeşime göre aynı olanların orta terimi de benzeşime göre aynı olacak.

Neden, nedeni olduğu nesne ve nedenin bulunduğu nesne birbiriyle şöyle uyur: tekili ele almakla nedeni olduğu nesnenin kaplamı daha geniş olacak (sözcüğü 'dış açılar toplamının dört dik açıya eşit olması'nın kaplamı üçgenden veya dörtgenden daha geniş), ne ki kaplamı alınanların toplamıyla eşit (dış açı toplamı dört dik açıya eşit olanlarla); orta terim de öyle. Nitekim orta terim ilk ucun tanımı, bu yüzden her bilgi tanıma dayalı oluşur. Sözcüğü yaprak dökümü asmaya ve incire birlik-

te uyar ve onların kaplamını aşar, ne ki toplam kaplamalarını aşmaz, hepsine eşit dağılır. O halde ilk gelen orta terim alınır, bu yaprak dökümünün tanımı olur. Nitekim ilkin beriki <küçük> terimlerde bulunan bir orta terim söz konusu olacak, çünkü tüm bunlar böyle belirli; sonra bunun da orta terimi –özsuyun pıhtılaşması veya bu türden bir başka şey– gelecek. ‘Yaprak dökümü nedir? – Yaprak sapının eklemesindeki özsü pıhtılaşması’.

Konumlarda neden ile o nedene bağlı şeyin uyuşması şöyle incelenerek açıklanabilir. A her B’da bulunsun, B Δ’ların her birinde bulunup kaplamı daha geniş olsun. Şu halde B Δ’larda tümel olarak bulunsa gerek. Nitekim bulunduğu nesneyle evrilmeyene ‘tümel’, bulunduğu nesnenin her bir tekiyle evrilmeyip her birinin kaplamını aşana ama toplamıyla evrilebilene ‘ilk tümel’ diyorum. O halde A’nın Δ’larda bulunmasının nedeni B. Öyleyse A’nın kaplamı B’den daha geniş olup B’nin kaplamını aşmalı; yoksa niçin A’nın Δ’da bulunma nedeni B olsun? Demek ki A her E’da bulunuyorsa, bunların toplamının birliği B’den başka bir şey olacak. Yoksa nasıl E’nın bulunduğu hepsinde A’nın da bulunduğu ve A’nın bulunduğu hepsinde E’nın bulunmadığı söylenebilecek? A’nın her Δ’da bulunmasının bir nedeni olduğu gibi ne için A’nın E’da bulunmasının bir nedeni olmasın? Şu halde E’lar bir birlik olabilecek mi? Bunu araştırmak gerekir; birliklerinin nedeni Γ olsun. Öyleyse aynı nesnenin pek çok nedeni olması olası, ama türce aynı olan nesnelerde değil; sözgelişi dört ayaklıların uzun yaşamasının nedeni safraları olmaması, kanatlıların uzun yaşamamasının nedeni kuru yapıları veya bu türden başka bir şey.

Bölünmez olanlara doğrudan ulaşılamıyorsa ve yalnızca bir orta terim değil de pek çoğu söz konusuysa, nedenler de pek çok olur.

XVIII. Ama tekiler açısından orta terimlerin hangisi neden, tümele göre ilk olan mı, yoksa tekile göre ilk olan mı? Açık ki tekilerin her birinde bulunup onlara en yakın olan terim neden. Nitekim bunların ilk tümelin kapsamında olmasının nedeni bu. Sözgelişi B’nin Δ’da bulunmasının nedeni Γ, demek ki A’nın Δ’da bulunmasının nedeni de Γ; A’nın Γ’da bulunmasının nedeni B, ne ki A’nın B’da bulunmasının nedeni B’nin kendisi.

XIX. İmdi tasım ile tanıtlamaya değgin ve bunlarla aynı şey olan tanıtlanmalı bilgiye değgin her birinin ne olduğu ve nasıl oluştuğu; bu arada açık ilkelere değgin, nasıl bilinebildikleri ve bunların bilgisini edinen tutumun hangisi olduğu, ilkin kimi güçlükleri belirttikten sonra açık olacak.

İmdi doğrudan ilk ilkeleri bilmeden tanıtlamayla bilgi edinmenin olası olmadığı daha önce anlatılmıştı. Ne ki doğrudan olanları bilmek kimi güçlükler çıkartabilir: acaba bunların bilgisi <sonuçlarının bilgisiyle> aynı mı değil mi, yani her birine ilişkin bir bilgi söz konusu mu yoksa berikine ilişkin olan bilgi de ötekine ilişkin olan başka cins bir şey mi, dahası bilme tutumları içkin olmayıp içselleşir mi yoksa ayırımsanmasa da içkinleşir mi? Bu tutumlara zaten iye olmamız saçma: yoksa tanıtlamadan daha kesin bilgilere iye olup da bunları ayırımsayamadığımız ortaya çıkar. Ne ki bunları önceden bilmeyip de sonradan elde ediyorsak, önceden bulunan bilgi olmadan nasıl bilgi edinip öğrenebiliyoruz? Tanıtlama durumunda da söylediğimiz gibi bu olanaksız. İmdi açık ki bunlara zaten iye olunamaz ve içselleşen hiçbir bilme tutumu yoksa bilgi de edinilemez. Öyleyse kesinlik açısından bu tutumlardan daha yüksek olmayacak bir çeşit olanağa iye olmak zorunlu. Bu olanığın tüm canlılarda bulunduğu görünüyor. Nitekim tüm canlılar 'Duyum' denilen, doğuştan bir ayırma olanağına iye; ne ki duyum içkin olmasına rağmen canlıların kiminde duyum kalıcı olarak içselleşir, kiminde kalıcı olarak içselleşmez. Demek ki duyumun kalıcı olarak içselleşmediği canlılarda, ya duyumsamanın dışında genel olarak bir bilgi söz konusu değil veya içselleşmeyen nesnelerle ilgili bir bilgi yok; ne ki duyumsayan kimi canlılarda duyum ruhta alıkonup içkin olur. Böyle alıkoymalar pek çok kez yinelenince, böylelerinin kalıcılığıyla kimi canlılar için temellendirme oluşması, kimilerindeyse bir temellendirme söz konusu olmaması biçiminde bir ayırım oluşur.

İmdi duyumdan anı dediğimiz şey, aynı nesneye ait anının sık sık yinelenmesinden ise deneyim oluşur: bir deneyim sayıca pek çok anıdır. Deneyimden -ruhta tümüyle dural olan tümel- den, çokluğun tümü içerisinde aynı olan, çokluğun dışındaki birlikten- sanat ile bilimin ilkesi çıkar: oluşla ilgiliyse sanatın il-

kesi, varlıkla ilgiliyse bilimin ilkesi. O halde bu tutumlar ne belirlenmiş olarak içkindirler ne de bilmenin başka daha üstün tutumlarından çıkarlar: bunlar duyumdan çıkarlar; tıpkı savaşta bozgundan sonra, baştaki düzen sağlanuncaya değin bir adamın duraklamasıyla bir başkasının ve sonra bir ötekisinin duraklaması gibi. Ruh öyle bir varolandır ki onda bu edilginlik olanağı bulunur. Demin söyleyip de açıkça anlatmadığımızı yeniden söyleyelim. Ayrımsız olanlardan biri durakladığından, ruhun içerisinde ilk bir tümel bulunur (Nitekim tekil olan duyumsanır, ne ki duyumun içeriği tümeldir; sözgelişi insan duyumun içeriği, Kallias olarak insan değil); parçasız ve tümel olanlarda sona erinceye dek bunlarda da yeniden duraklamalar olur: sözgelişi canlıya değin belirli bir canlı duraklar ve aynı şekilde canlı da bir başkasına değin. O halde açık ki ilk olanları tümevarımla bilmemiz zorunlu; duyum da tümeli böyle yaratır.

Bizi doğruluğa ulaştıran anlıksal tutumlardan kimileri hep doğrudur, kimileri yanlışlığa da izin verir; sözgelişi sanı ile hesaplama böyledir, ne ki bilgi ile us hep doğru. Dahası, ustan başka hiçbir cins tutum bilgiden daha kesin değil; ilkeler tanıtılmalardan daha bilinir ve her bilgi akılla gider. O halde bilgi ilkelere ilişkin olmasa gerek. Madem us dışında hiçbir şeyin bilgiden daha doğru olması olası değil, us ilkelere ilişkin olsa gerek; şunlardan da gözlenebilir bu: tanıtılmanın ilkesi tanıtılama olamaz, dolayısıyla bilginin ilkesi de bilgi olamaz. Demek ki bilgi dışında ustan başka hiçbir cins doğruya iye değilsek, bilginin ilkesi us olsa gerek. Dahası us ilkenin de kaynağı ve aynı şekilde her bilgi her nesneye böyle bağlı.

"*İkinci Çözümlemeler* felsefe tarihinde 'ilk bilgi-kuramı kitabı' diye görülür. Aristoteles öncesi düşünürlerden Parmenides, Herakleitos ve Platon 'Bilgi nedir?', 'Sağlam bilgi nasıl elde edilir?' sorularıyla ilgilenmişlerdir ama bu alanda ilk 'meta-bilgi kuramı' *İkinci Çözümlemeler*'de verilir."

Saffet Babür

ISBN 975-08-0897-5

9 789750 808975

5 YTL

5.000.000 TL

